МЗ II 192

КЊИГА XLIV СВЕСКА 1—3/1996.

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ
МЗ II 192
1996

ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

Студије и чланци: др Драгиша Живковић, *Карловачка гимназија и проучавање српске књижевности* 5 / др Радомир В. Ивановић, *Историјскокњижевни прилози Харалампија Поленаковића о Доситеју Обрадовићу, Вуку Стеф. Караџићу и Петру II Петровићу Његошу* 19 / др Витомир Вујетић, *Павел Аполонович Ровински о Његошу* 33 / др Љубиша Рајковић, *Утицај дубровачке поезије на лирику Бранка Радичевића* 49 / мр Радован Мићић, *Бранко Радичевић и Јован Илић* 65 / др Петар Милошевић, *(Тешко) рађање лирског субјекта* 75 / др Сава Дамјанов, *Стеријин приказ прве песничке збирке Бранка Радичевића* 81 / др Иштван Фрид, *Историчност и универзално лирско саосећање* 85 / dr Vera Vasić, *Lingvistički aspekti subordinacije agensa proagentivnog tipa u Vukovom prevodu Novog zaveta* 93 / др Александар Младеновић, *Прилози тумачењу неких стихова и места у „Горском вијенцу”* 105 / Голуб Добрашиновић, *Вуков Нови завјет* 121 / **Оцене и прикази:** др Јелка Ређеп, *Радмила Маринковић, Писах и потписах* 151 / мр Љиљана Пешикан Љуштановић, *Антологија српске лирске усмене поезије* 157 / *Упутство за припрему рукописа за штампу* 161

МАТИЦА СРПСКА

Вих. бр. 453/23

МАТИЦА СРПСКА
ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

КЊИГА ЧЕТРДЕСЕТ ЧЕТВРТА (1994), СВЕСКА 1–3

Уређивачки одбор
др ТОМИСЛАВ БЕКИЋ, др ЈОВАН ДЕРЕТИЋ, др МАРИЈА КЛЕУТ,
др ЉИЉАНА СУБОТИЋ, др ИВО ЗАРТАЉА, др МИРОН ФЛАШАР

Главни и одговорни уредник
др ТОМИСЛАВ БЕКИЋ

МАТИЦА СРПСКА

ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК
Покренут 1953.

Главни уредници

Академик МЛАДЕН ЛЕСКОВАЦ (1953—1978)
Др ДРАГИША ЖИВКОВИЋ (1979—1994)
Др ТОМИСЛАВ БЕКИЋ (1995—)

YU ISSN 0543-1220 | UDK 82(05)

ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

Инв. бр. 155843

Уређивачки одбор
др ТОМИСЛАВ БЕКИЋ, др ЈОВАН ДЕРЕТИЋ, др МАРИЈА КЛЕУТ,
др ЉИЉАНА СУБОТИЋ, др ИВО ТАРТАЉА, др МИРОН ФЛАШАР

Главни и одговорни уредник
др ТОМИСЛАВ БЕКИЋ

КЊИГА ЧЕТРДЕСЕТ ЧЕТВРТА (1996), СВЕСКА 1—3

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ У НОВОМ САДУ

МАТИЦА СРПСКА

ЗА КНЈИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК
ЗДОБИНК

УДК 886.1.09:373.5(497.113)"18"

КАРЛОВАЧКА ГИМНАЗИЈА И ПРОУЧАВАЊЕ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

— Поводом 150-годишњице Године 1847. у српској књижевности —

Драгиша Живковић

САЖЕТАК: Указује се на то да су у српској историји књижевности недовољно проучени српски песници — некадашњи ученици и наставници Карловачке гимназије из прве половине XIX века. Разлоге томе аутор види у методолошкој неприпремљености ранијих српских историчара књижевности да на савремен начин осветле природу и значај тих првих српских песника новије књижевности.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: српска књижевност XIX века, методологија проучавања књижевности, Карловачка гимназија, Бранко Радичевић.

Од тридесетак предбранковских песника који се налазе у *Антологији старије српске поезије* Младена Лесковца једна трећина њих били су ученици или наставници Карловачке гимназије;[1] ако томе додамо и имена других српских књижевника — ученика ове гимназије који нису ушли у ову *Антологију*,[2] онда испада да је ова гимназија у првој половини XIX века дала српској духовности и књижевности безмало све значајније српске песнике и културне прегаоце тога доба.[3] Ако су песници и књижевници „свест и савест" своје епохе, онда можемо рећи да је ова гимназија, заједно са богословијом у Карловцима и гимназијом у Новом Саду, ударила основе духовном бићу српског народа. Прослава двестагодишњице

---

[1] То су: Лукијан Мушицки, Павле Соларић, Сима Милутиновић Сарајлија, Милован Видаковић, Борђе Малетић, Јован Хаџић (Милош Светић), Јован Суботић, Васа Живковић, Стерија.

[2] То су: Георгије Магарашевић, Платон Атанацковић, Константин Пејичић, Димитрије Исаиловић, Бранко Радичевић, Борђе Поповић Даничар, Јоксим Новић Оточанин, Борђе Натошевић, Павле Стаматовић, Милорад Поповић Шапчанин, Стеван Владислав Каћански.

[3] Овоме броју треба додати и имена српских песника и књижевника који су се школовали у Карловачкој богословији (Никанор Грујић) или у Новосадској гимназији (Бура Даничић, Борђе Рајковић, Јован Борђевић), као и оних који се нису школовали у овим просветним установама у Војводини (Сава Мркаљ, Јован Дошеновић, Јован Пачић, Никола Бороjевић и други).

Карловачке гимназије требало би да значи један шири подухват за проучавање и осветљавање токова српске књижевности тога доба (1992).

Међутим, и сада треба поновити познату неповољну чињеницу: ми још нисмо како ваља одужили дуг тим зачетницима и творцима наше нове књижевности. За највећи број тих песника немамо посебних и већих студија, а уколико их и имамо, о њиховој поезији се слабо говори или се говори на анахроничан начин. Немамо таквих студија о Глигорију Трлајићу, Павлу Соларићу, Милованy Видаковићу (Павле Поповић говори о њему само као о романсијеру), Јовану Берићу, Сави Мркаљу, Стефану Стефановићу, Владиславу Стојадиновићу Чикошу, Милошу Светићу (Јована Хаџића — Мираш Кићовић говори о њему више као о јавном раднику и Вуковом противнику), о Матији Бану, Вукашину Радишићу, Николи Боројевићу, Никанору Грујићу, Павлу Поповићу Шапчанину. О другима имамо тек покоји рад; о поезији Лукијана Мушицког, сем Владимира Ћоровића, писао је тек у новије доба Милорад Павић у својој *Историји српске књижевности класицизма* (1979); о Јовану Пачићу имамо компаратистичку студију Светозара Петровића: *Студије о Пачићевом канцонијеру* (*Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. XXIII и XXIV, 1975—1976); о Стерији као песнику писало је неколико историчара књижевности и есејиста (Мирон Флашар у својим *Студијама о Стерији*, СКЗ, 1988; Миодраг Павловић, Јован Христић). О осталима се углавном није говорило или се писало узгред и често неповољно. О Јовану Суботићу, нпр., Боривоје Стојковић пише у *Енциклопедији Југославије* (1971, књ. 8): „Лирика му је беживотна, хладна, само версификацијски дотерана. У епици нема маште ни живог духа. Драме су рађене по класичним драматуршким законима". И тек када је Миодраг Павловић проговорио похвално о Суботићу и истакао његову песму *Ембриону* као „једну од наших најбољих песама XIX века" (1963), ова песма и још неке друге Суботићеве песме ушле су у друго издање Лесковчеве *Антологије* (1964).

Поставља се питање: зашто је то тако, зашто су ти песници тако запостављени, да не кажемо — заборављени? Одговор на ово питање лако ће се наћи у оној познатој оцени појаве и победе идеја Вука Караџића: од педесетих година XIX века па надаље вуковски песници су сменили поетику предбранковских песника; ако су ти песници средином XIX века просто били заборављени, средином овог века о њима се писало са неподаштавањем и потпуном осудом њихове поезије.

Међутим, рекао бих да ту није био у питању само Вук Караџић и победнички тријумф његове школе; у питању је био, и такав умногоме и остао, застарео методолошки концепт проучавања књижевности код нас. После класицистичке поетике и реторике из XVIII и прве половине XIX века, која је формално проучавала високи, средњи и ниски стил и набрајала стилске фигуре, дошло је средином XIX века до промене књижевне парадигме: у историјско-филолошкој школи позитивизма *биографизам* и *историзам* постали су основни методолошки приступи у проучавању књижевности, а *текст* књижевног дела посматрао се само садржајно, и то са идеолошке и социолошке стране. Пошто у лирици и није

било „садржаја", о њој се није ни говорило, а функционално поимање уметничке речи у поезији још није било познато или је такође било формализовано. У књижевној критици завладало је празнословље и голо фразирање, што је луцидни Љубомир Недић назвао „критиком по методу коњичких скокова", критиком „која наситно коментарише писце" (ко је у Бранковом *Бачком растанку* Јулије, а ко Сима, Јаша или Сешка?). Ако је теновски концепт „расе, момента и средине" и донео извесно проширење и систематичност у биографском методу, социолошко проучавање књижевности доживело је потпуну догматизацију средином овога века, грубим, крутим и механичким примењивањем тзв. „дијалектичког материјализма" и класно-социолошким одмеравањем идејне позиције писаца. То је за поезију значило смртни ударац: почасно место у њој добијали су песници „будница" и „даворија", разуме се, првенствено са темама из скорашње историје. Ко би се онда интересовао за песнике класицистичких ода, еклога и епилија? У „сечи песничких кнезова" пали су пре свих ти песници предбранковског круга. У једној својој студији (1986) назвао сам их „трагичним поколењем српских песника".[4]

Који су били главни недостаци наше доскорашње историје књижевности? То је, пре свега, било запостављање *текста* књижевног дела, што ће рећи запостављање емпиричког проучавања књижевности. Затим, то је било и занемаривање модерног компаратистичког проучавања наше књижевности, посматрање те књижевности као изолованог острва, као некаквог аутохтоног ентитета без релације са другим књижевностима, нарочито са онима које су нам служиле као узор и као упоредни предложак. Наше компаратистичко схватање „утицаја" било је до те мере упрошћено и вулгаризовано да је тврђење како је неки наш писац био под „страним утицајем" значило да није имао своју стваралачку индивидуалност. Наше националне специфичности проглашаване су за јединствен књижевни феномен, који ни са ким и ни са чим није имао ама баш никакве везе. И најзад, то је било наше слабо познавање књижевне теорије и нових књижевних методологија: изоловани од света, а самоуверени у некакав наш специфичан развитак, ми смо деценијама понављали неке схематизоване и клишетиране оцене о читавим нашим књижевним периодима и многим нашим писцима, не покушавајући да из неких нових методолошких аспеката осветлимо и ревидирамо наше дотадашње судове и оцене.

Погледајмо, на пример, наше упорно, деценијама понављано тврђење да су српски песници пре Вука писали своје песме славеносербским језиком, а да је први Бранко Радичевић запевао „чистим" народним језиком. Очигледно, наши књижевни историчари слабо су читали песме предбранковских песника. Додуше, нису имали ни одакле да их читају. Сем поменуте Лесковчеве *Антологије* ми немамо ниједан корпус песама тих песника, а њихове збирке песама нису ни издаване (сем збирки Јована Пачића,

---

[4] Драгиша Живковић, *Трагично поколење српских песника,* Токови српске књижевности, Нови Сад 1991, 11—24 (Такође: *Европски оквири српске књижевности* I—V, „Просвета", Београд 1994, књ. 5).

Јована Хаџића, Јована Суботића и Стерије, до којих је тешко и данас доћи). Али да су само пажљивије прегледали странице Лесковчеве *Антологије*, видели би да су многи предбранковски песници певали „чистим" народним језиком. Ако не рачунамо Доситеја, у чијим песмама имамо још покоји словенизам, народним језиком су певали и Глигорије Трлајић, и Павле Соларић, и Јован Пачић, и Сава Мркаљ, и Чикош, да и не говоримо о Јовану Хаџићу, Ђорђу Малетићу, Јовану Суботићу, Николи Боројевићу и многим другим предбранковским песницима. Мада су наши филолози у новије време доста обрађивали феномен диглосије у нашем предвуковском периоду и мада је Павле Ивић још седамдесетих година јасно упозоравао: „Чак и независно од Вука, па и у круговима његових љутих противника, народни језик се незадрживо пробијао у све гране литерарне употребе"[5], наши историчари књижевности, и поред тога, нису могли да уоче постојање „стилова", тј. слојева, у нашем књижевном језику предвуковског доба, да увиде како је засићеност словенизмима у славеносрпском језику зависила од врсте и типова интелектуалног општења и да се проценат словенизама нагло смањивао идући од учених текстова ка литерарној употреби, тако да је у поезији остала тек покоја словенска реч као неки поетички лексем (*чувство, сердце, добродетељ, љубов,* и сл.). Разуме се, Бранко Радичевић је певао чистим народним језиком, али да је вредност његових песама била само у томе, он не би далеко одмакао од Милоша Светића и Борђа Малетића. Радичевић је, уз Његоша, оснивач новог вуковског поколења, али не по томе што је *подражавао* народној поезији него по томе што је елементе те поезије укључио у уметнички израз европске поезије, што је народну поезију модификовао, оплеменио, трансформисао је у европском кључу немачких анакреонтичара. Његова поезија, као и поезија Јована Јовановића Змаја, Буре Јакшића и поготову Лазе Костића, стварана је у некој врсти отпора према народној поезији, у њеном усвајању, али и у њеном преиначавању, у стварању уметничког израза у песничком супстрату народне поезије. Недавно је Новица Петковић показао како је Радичевић трансформисао народни несиметрични десетерац у својој песничкој елаборацији.[6] Стихови у његовој песми *?*:

Никад није вито твоје тело
Рука моја млада обавила,
Ни с' у твоју усницу упила
Моја уста икад, чедо бело!

изменили су „сложај речи", како би рекао Љубомир Недић, у правцу једног посебног распореда речи, сасвим другачијег од распореда речи у народном несиметричном десетерцу. То и јесте наш народни десетерац (цезура после четвртог слога, квантитативна клаузула у претпоследњем

---

[5] Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*, СКЗ, књ. 429, Београд 1971, 177.

[6] Новица Петковић, *Прилог проучавању ритма и интонације у развоју српског стиха од романтизма до симболизма*, Српски симболизам, САНУ, Београд 1985, 427—432. (Такође: *Огледи српске поетике*, Београд 1990, 216—222).

слогу), али то и није народни десетерац. Народни десетерац има посебну организацију стиха сложеног по чланцима (4 + 6) и по дикцији која има своја ограничења (стихови без опкорачења). Уметнички песници вуковског смера пошли су сада линијом ослобађања синтаксичког низа десетерца од његове првобитне сраслости са метричким обрасцем тога стиха. Јер у нашем народном несиметричном десетерцу понавља се из стиха у стих одређени скуп интонационих кривуља које су усаглашене са метричком структуром десетерца. Зато се народни песник у изразу и не служи просто речима него целинама које се састоје од више речи и које се лако уклапају у меру полустихова. Зато почетак народне песме *Косовка девојка* гласи:

Уранила Косовка девојка,
Уранила рано у недељу,
У недељу прије јарког сунца...

а не гласи нити може гласити:

Уранила Косовка девојка
Рано у недељу. Уранила
Прије јарког сунца...

Али зато Бранко Радичевић може да каже у својој песми *Кад млидијах умрети*:

Лисје жути веће по дрвећу,
Лисје жуто доле веће пада,
Зеленога више ја никада
Видет нећу...

А у песми *?* он може не само да прави опкорачење:

Ни с' у твоју усницу упила
Моја уснa икад, чедо бело!

него и да „сложај речи" организује, у односу на нормалан ред речи, у једном испретураном низу: 5 4 8 7 / 3 1 2 6 / 10 11 16 17 18 15 / 13 14 12 Ø Ø /

Шта све то значи? То значи да наша методолошка историјскокњижевна мисао још није достигла онај ступањ на коме се може релевантно стручно и научно расправљати и о оним елементима поезије који надилазе биографски и социолошки метод и за чије познавање и вредновање треба знати и нека новија теоријска и компаратистичка сазнања. Наше књижевне студије још увек су препуне биографских података, архивске документације, филозофских спекулација и квазинаучних цитирања, а још увек премало инсистирају на тексту, премало полазе од текстовне анализе и од закључака који непосредно произилазе из тога. Тај недостатак у нашим студијама још увек се надомешћује већ створеним и ухода-

ним тврђењима и закључцима, донесеним на основу ранијих непотпуних знања или застареле методологије.

Узмимо, на пример, у вези са предбранковском поезијом, наше грађанско песништво, многим нитима повезано с нашом ранијом уметничком лириком. Откако је 1925. године објављен Геземанов *Ерлангенски рукопис*, и следеће, 1926. године Остојић—Ђоровићев зборник *Српска грађанска лирика XVIII века*, отада о том песништву расправљају и историчари, и историчари књижевности, и књижевни критичари и есејисти. Међутим, за тих седамдесетак година још се није дефинисала ни специфичност ни поетика тог песништва. Да ли су то само песме које су откривене у тзв. рукописним песмарицама и које су адеспотне или су то песме одређене тематике и одређеног стила, које су понекад и штампане и које су у неким случајевима потицале и од познатих аутора; да ли су то песме из XVIII и почетка XIX века настале на тлу Карловачке митрополије или су оне настајале и пре и после тога времена и биле проширене у многим нашим покрајинама; да ли су оне аутохтони производ наших људи и о нашим приликама или су можда познате и шире, у средњоевропским и европским земљама — о свим тим питањима код нас се различито одговарало и стварали се супротни закључци. Интересантно је да је о тим нерешеним питањима и неутемељеним закључцима најлуцидније говорио не књижевни историчар него есејиста и књижевни критичар Борислав Михајловић, и то још 1951. године: „Мерило по коме се грађанском лириком XVIII века — писао је он — има сматрати поезија нађена у рукописним песмарицама тога времена поготово је механичко и никако не задовољава... Критеријум који одређује да ли се једна песма има или нема сматрати грађанском мора у себи садржавати пресудан садржајни, а не спољни моменат. Није важно за једну такву песму да ли је штампана или не, да ли је меличка или не, зна ли јој се аутор или је заборављен... одлучује једино чињеница да ли таква песма својим духом, садржином и формом, својим стилским особинама спада у грађанско песништво"[7].

Овакво стање у проучавању грађанске поезије траје углавном до данас[8]. У намери да нешто допринесем разрешавању ових „замршених питања" ја сам 1990. године, у *Политици*, објавио краћи рад под насловом *Трагом српске грађанске поезије*.[9] Ту сам указао на неке битне карактеристике грађанског песништва, које га на неки начин спецификују и које означавају његова поетичко-стилска својства:

1. да су то пре свега песме које су се *певале* (меличка поезија) и да је то прва и основна специфичност те поезије;

2. да су то песме *градских* слојева становништва (ђака и студената, занатлија и трговаца, официра и војника, чиновника, попова и учитеља

---

[7] Борислав Михајловић, *Српско грађанско песништво XVIII века*, Огледи, Београд 1951, 10—11.

[8] Види зборник радова: *Српско грађанско песништво*, Београд — Нови Сад, 1988.

[9] Драгиша Живковић, *Трагом српске грађанске поезије*, Политика, 8. IX 1990, „Културни додатак".

— дакле, писмених слојева) и да су нарочито биле омиљене међу женском популацијом градова;

3. да су то песме у којима се не исказују индивидуалне субјективне песничке поруке, као у лирским уметничким песмама, него да су то песме усмерене на *рецитијенте*, дакле — једна врста колективистичких песама намењених одређеном слоју малограђанске публике, и

4. да та наша грађанска поезија није никакав аутохтони производ нашег поднебља него да представља литерарни феномен једног много ширег средњоевропског и европског подручја, који траје од XIV и XV века у немачким градовима и које Немци називају Gesellschaftsdichtung тј. „песмама за друштво", „дружинским песмама". Интересантно је да их је тако назвао и један од наших првих сакупљача тих песама, Атанасије Николић, у својој штампаној збирци *Сербски славуј* (1827): „љубовне, дружествене песме". Главне теме тих песама биле су: *љубав, вино, музика, друштвеност, отаџбина* и *ратни походи,* и *сатирична визура* свакодневног живота. У XVII и XVIII веку оне постају у немачкој књижевности најшира литерарна продукција: оне се објављују у збиркама (Commersbücher — студентске песмарице), као и у књижевним часописима и у музичким недељницима. Куплети из позоришних комада с певањем (Singspiel) и из италијанских оперета чују се на сваком кораку; текстове и мелодије стварају и музичари, и студенти, и официри, и трговци, и бербери, и „вандрокаши", а још чешће текстови се певају по већ познатим мелодијама. Збирке и ноте тих песама објављене су у великом броју у немачкој књижевности, као и многобројне расправе које говоре о тим песмама у немачкој лирици XVI, XVII и XVIII века. Указао сам том приликом на низ поетичких појединости које су и наши грађански песници преузимали из песничког фонда немачког барока, из галантне поезије рококоа и анакреонтике: „беле груди — алавастер", „сред образа рубин камен", „црне очице — медне уснице", „шећер усне — слатки пољупци", као и из грађанске поезије околних народа. Дакле, читав репертоар тих наших грађанских песама преузиман је из тог европског регистра: њихова тематика и мотивика, њихове поетске слике и поетска лексика, њихове стиховне и строфичке форме, њихови жанровски облици — све је то опште, европско, немачко и италијанско, француско и руско, пољско и чешко, и све би се то морало компаратистички и интердисциплинарно испитивати, текстуално и музички, у контексту такве или сличне европске поезије. Мелодије тих песама требало би потражити у мелодијама европског Gesellschaftslied-a, нарочито у мелодијама италијанског мадригала: није случајно што су главни представници наше грађанске поезије с почетка XIX века били граничарски официри који су службовали и у северној Италији (Авакум Авакумовић, Јован Пачић). Исто тако било је и наших студената који су учили школе у Италији: Јован Дошеновић је завршио филозофију са докторатом у Падови, а Павле Соларић се такође учио у Падови, и дуже времена боравио у Трсту и у Венецији. А сви су они на неки начин својим стиховима припадали и грађанској поезији.

А шта да кажемо о нашим предбранковским песницима? Супротно мишљењу да је лирика код нас најживље обрађивана у доба романтизма, што би у нашим приликама говорило за лирику у другој половини XIX века, тј. за песме Ј. Јовановића Змаја, Бура Јакшића и Лазе Костића, највећи број песника и песама дала је у ствари прва половина тога века. У својој студији о Бранку Радичевићу (1889—1890) Светислав Вуловић је набројао преко 140 песничких имена пре Бранка Радичевића, а Миодраг Павловић је у својој *Антологији српског песништва* (1964) унео чак 14 песника овога доба, са 33 песме, док је у периоду романтизма издвојио само 8 песника са 27 песама. Уопште, огромна продукција лирских песама у првој половини XIX века била је присутна и код нас и у страним књижевностима, нарочито у немачкој (аустријској) књижевности, која је нашим људима тога доба, нарочито у Војводини, била позната, блиска и приступачна. Али док су имена и дела немачких романтичара (браће Шлегел, Новалиса, Тика, Арнима, Брентана и других) била такорећи непозната нашим песницима и писцима, бар нису навођена или су ретко помињана у нашим тадашњим малобројним књижевним периодичним публикацијама, дотле су немачки писци и песници ранијих епоха, нарочито немачког рококоа, били широко познати, превођени и усвајани од наших песника тога доба.

Предбранковски песници унели су у нашу поезију пре свега све врсте класицистичке поезије: *оду, елегију, епиграм, епитаф, епиталам, посланице, еклоге* и *сатире*, и две главне области лирске поезије XVIII века: *идилску поезију* и *анакреонтику*. У метричком погледу прилагодили су античку квантитативну метрику нашем тонско-силабичком стиху, а у поетској лексици и изразу оспособили су наш језик за многобројне метричке и изражајне модулације и за ефектне лирске исказе. Лукијан Мушицки је у јампским једанаестерцима алкејске строфе исказивао стоичке максиме:

„Над самим собом најтежа победа...”,

а Стерија је у сличној строфи препевавао Хорација:

„Eheu, fugaces, Postume, Postume,
labuntur anni, nec pietas moram
rugis et instanti senectae
adferet indomitaeque morti...” —

*

„Ej, како брзо измичу нам лета!
Невиност њихов не задржа ток.
Главу од белог не сачува цвета
Нит да с’ продужи љуте смрти рок.”

Најзад, Јован Суботић је, надахнут Гетеовим *Римским елегијама*, испевао у елегијском дистиху „враголије” (Tändeleien) својих *Бечких елегија*:

„...Никад она тако не бјаше мила,
— — — — — — — — — — — — — — — — —
Кад погледи око у око, срце топи се;
Око врата сместа пали би једно другом.
Кад ли рука руку додирне, све стреса се тело,
Свака задршће жила, ноге с' одсеку таки."

И тако смо се приближили најгласовитијем песнику Карловачке гимназије, Бранку Радичевићу. Познат је клишетирани „куплет" који прати све наше разговоре и судове о том песнику: пре њега српска књижевност имала је неке класицисте (псеудокласичаре) који су певали неким „ненародним", славеносербским језиком, о темама ван живота и изван живота, са мало духа, а са много торжествености. Бранко Радичевић приказиван је као слободарски мислећи песник, чија је највећа вредност била управо у оним стиховима у којима сатирички шиба своје учитеље („Пола мачке, а пола сте људи / Лика људска, а мачије ћуди"). Он је, по тим мишљењима, романтичар по духу и изразу, први весник чулних доживљаја и неспутаног поетског израза. „Све је у његовим песмама било ново: и израз, и облик, и мотиви, и погледи у њима изражени, и његов однос према разноликим појавама у животу"[10]. Други су били још резолутнији у супротстављању Бранкове лирике претходној српској поезији: „Он је нашој поезији раскопчао високу и крут крагну и пустио грлу слободу. А 'враголије' тих стихова су утук на строго моралне и наравоучителне стихове рационалистичке и псеудокласицистичке школе... Бранко је, искрен и напредан у своме схватању морала, сматрао за своју пријатну, чак и веселу дужност да здере маску са лажног морала тадашњег друштва."[11] И управо је опет књижевни критичар и есејиста Борислав Михајловић међу првима указао на то да таквих „враголија" има и код песника пре Бранка и да је Ђорђе Малетић у својој песми *Момче и девојче* из 1844. године, три године пре Бранкових *Песама*, опевао исту чулно-еротску сцену као и Бранко у својим *Враголијама*, а још пре Малетића и други песници класицисти: Павле Соларић, Михајло Витковић, Васа Живковић и други.[12] Из свега овога види се да о Бранковој поезији још није обављено једно компаратистичко истраживање, које би његову лирику сагледало у европском контексту и открило праву особеност његове поезије и њен прави положај у координатама и наше и европске поезије. Просто дирљиво изгледа како један наш историчар књижевности настоји да оповргне правилно наслућивање Павла Поповића да су Бранкове „романце" (*Путник и птица, Тужин, Путу крај, Драги, Ране, Јади изненада, Два камена* итд.) у ствари књишког порекла, да су плод опште лектире Бранкове и да их је наш песник саставио према романцама туђих,

---

[10] Теодора Петровић, *Бранко Радичевић,* Из историје српске књижевности, Нови Сад 1974, 263.

[11] Живан Милисавац, *Интересовања Бранка Радичевића*, Писци и идеје, Београд 1974, 66.

[12] Борислав Михајловић, *Бранко Радичевић*, Огледи, Београд 1971, 170—175.

углавном немачких песника[13]. Не, вели тај историчар, за овакво мишљење нема никаквих разлога. „Све су те песме настале у истој плими осећања носталгије и туге за завичајем и чежње за неком непознатом драгом... Није нимало вероватно да је Бранко већ месец дана по доласку у Беч упознао савремену немачку романтичку поезију, а нарочито романце, и стао певати угледајући се на њих".[14] Овакво или слично овоме мишљење можемо наћи и код многих других наших књижевних историчара: Бранко Радичевић је романтичар који је одлучно раскинуо са дотадашњом српском класицистичком поезијом и запевао новим гласом, непознатим пре тога код нас.

Међутим, оваква тумачења умногоме упрошћавају слику нашег књижевног кретања средином XIX века. Нити је то заправо био романтизам (немачка романтика је у доба Бранка Радичевића већ увелико била прошла и преобразила се у меланхоличну поезију бидермајера), нити је Радичевић баш тако резолутно прекинуо са класицизмом (можда је само модификовао озбиљан просветитељски класицизам у једну ведрију, лакшу варијанту рококо-класицизма), нити је запевао „новим гласом" зато што је пропевао „чистим народним језиком" (него је тај „народни језик" тако уметнички моделовао да га је учинио гипким, савитљивим, изражајним и мелодичним). Да то ближе објаснимо.

После правилног наслућивања Павла Поповића о Бранковим „романцама" први је Милан Кашанин указао на сличност између Бранкове лирике и поезије немачког рококоа.[15] Кашанин је само заоштрио то питање до те мере да је порекао (погрешно) икакве позитивне утицаје Вука Караџића и његове школе на поезију Бранка Радичевића. Али претпоставка да Бранкову лирику треба везивати за немачки XVIII век, за поезију немачких идиличара и анакреонтичара тога века, показала се у даљим нашим испитивањима као тачна и плодоносна. Читава немачка идилична поезија и анакреонтика XVIII века (Ф. Хагедорна, Ј. Глајма, Ј. П. Уца, Х. Вајсеа, Ф. Цахарије, Л. Хелтија, Х. Шубарта и других) прелила се почетком и у првим деценијама XIX века у немачко-аустријски бидермајер, па је преплавила и нашу књижевност тога доба.[16] Јован Пачић, Милош Светић, Борђе Малетић, Јован Суботић, Никанор Грујић, Васа

---

[13] Павле Поповић, Предговор *Песмама* Бранка Радичевића, Београд 1924.

[14] Крешимир Георгијевић, *Белешке о поезији Бранка Радичевића*, Књижевне студије и огледи, Нови Сад 1952, 70—72.

[15] Милан Кашанин, *Између орла и вука* (Бранко Радичевић), Судбине и људи, Београд 1968, 7—32.

[16] Немачки историчари књижевности (Ф. Зенгле, А. Ангер) управо истичу да је почетком XIX века, у Аустрији, постигнут незапамћен књижарски успех издавањем и продајом „Сабраних дела" песника немачког рококоа из XVIII века (Глајма, Рамлера, Клајста, Цахарије, Гелерта, Хелтија, Фоса и Милера), издаваних у Бечу у малим луксузним издањима („duodec"). Врло је индикативно да се све до данас у Библиотеци Карловачке гимназије чувају многобројни примерци баш тих издања песника немачког рококоа (Wien, 1812—1827): Глајма, Рамлера, Милера, Фоса, Гелерта, Клајста, Јакобија и других, а да нема ниједног примерка песника немачког романтизма: Новалиса, Тика, Брентана, Арнима, већ су од романтичара заступљени само браћа Шлегел, и то првенствено као историчари књижевности и Жан Паул Рихтер.

Живковић, Љубомир Ненадовић и многи други српски песници из прве половине XIX века певали су, као и Бранко Радичевић, „брег и дољу, поље и луг, шуму и поток, ћарлијање поветарца и умилни пој птица, пастире и пастирице, моме и момке, враголање и младалачке несташлуке". Рококо заправо и није био супротност класицизму, него је био његова ведрија и лакша страна. Фриволна и чулна тематика, шаљив и пародистички тон, краћи стихови и скакутав ритам рококоа — све је то настајало после класицизма просвећености, тако рећи у некој врсти побуне против њега. Бранко Радичевић је произишао заправо из те и такве модификације класицизма, а што је, као такав, постао и зачетник наше вуковске поезије, то је зато што је својим талентом преобразио наш дотадашњи песнички језик у један нови моделативни систем, који је из народног језика извукао све изражајне могућности, створивши неслућену мелодичност и експресивност српског песничког језика. Само је он умео да из вуковског језика открије експресивне вредности, нпр., нашег квалификативног генитива („Дође *момче црна ока*, На *коњицу лака скока*"), или описног аориста („Поздрави ме, *зборић оде*), или архаичног облика имперфекта глагола *мнити (мнидијах)*, што је са метатезом *н* у *л* дало *млидијах* (*Кад млидијах умрети*). Само се он осмелио да испева стихове:

„Дан све данка, светац свеца,
А недеља недељицу,
Месец гони све месеца,
А година годиницу..."

у којима је остварио песничку игру с неправилном синтаксом, познату из народне поезије. И тако даље.

Дакле, Радичевић је врхунски домет и сјајни завршетак нашег рококо песништва и у исто време зачетник наше вуковске поезије, која ће у следеће две-три деценије дати највеће представнике српског романтизма (Змаја, Јакшића, Л. Костића). Он је, заправо, најлепши и најбољи представник наше рококо лирике из прве половине XIX века, песник који је с великим талентом испевао у народном духу песме с мотивима и расположењима његових претходника и тако означио круну српске идилске и анакреонтске поезије. По својим песмама он је у ствари представник нашег позног класицизма, тј. рококо лирике; по мотивима, по сликама, по стиху он је ближи Јовану Пачићу, Милошу Светићу, Борђу Малетићу, Јовану Суботићу и Љубомиру Ненадовићу него Змају, Јакшићу и, поготову, Лази Костићу. А што је он у исти мах и родоначелник наше романтичарске лирике, то је због тога што је те пасторалне, идилске и анакреонтске мотиве претходних српских песника успео, захваљујући пре свега своме таленту и усвајању поетског израза наше народне лирске поезије, да искаже стиховима који су уздигли језик те народне лирске поезије на степен и рафинираност европске поезије његова доба. Другим речима, Радичевић је први српски уметнички песник у кључу српског песничког језика народне поезије. Касније, Змај је ингениозно разгранао и проширио овај песнички проседе Бранка Радичевића, спајајући сада

народну лирску песму с европском лириком не више XVIII века, него прве половине XIX века, а то ће рећи — с поезијом европског романтизма и постромантизма. А још касније Лаза Костић ће далеко превазићи и Радичевића и Змаја, и устајући против претеране „бранкоманије" у српској поезији, припремити терен за модерну српску лирику XX века. Једном речи, Бранко Радичевић је и прелом, али и карика; потпуно нов, али и настављач старог; национални романтичар, али и представник рококоа касног класицизма. Јер, не треба заборавити: просвећеност и класицизам имали су два песничка симбола: *вредну пчелу* (амблем Матице српске) и *шареног лептира*:

„Птичица си, о лептире,
ти на свету најсрећнија,
летјашчего свуд се шире
крила нај ти шаренија.
С цвета лебдиш, а лепшега
цвећа јошт на лепше друго,
сока више гди слађега
најдеш, там се бавиш дуго", —

певао је још 1827. године Јован Пачић, опевајући тако омиљени мотив рококоа: шареног лептира који безбрижно ужива у лету и сунцу и који неверички и жељан сласти лети с цвета на цвет (A. Anger). Радичевић је само наставио са опевањем идилских и пасторалних мотива и еудемонистичких расположења претходних српских песника, али са оплемењивањем и усавршавањем песничког језика српске уметничке поезије и са снажним талентом.[17]

*

Да завршимо. Обнова значаја и вредности Карловачке гимназије може се доказати радним откривањем доприноса њених ученика и наставника српској култури у току ова два века. За српску књижевност XVIII и прве половине XIX века то би значило: проналажење свих песничких *текстова* тога доба и њиховим критичким публиковањем и научним осветљавањем природе и стилских особина те поезије у контексту европске књижевности. Уз историјскокњижевно и компаратистичко проучавање у то треба укључити и структурално-семиотичко испитивање свих тематских, мотивских, версификацијских и изражајних карактеристика и особености те поезије. Само једним смишљеним тимским радом можемо даље продубити и осмислити наше данашње задатке у осветљавању наше културне баштине.

---

[17] О свему овоме видети у мојим радовима: Драгиша Живковић, *Предромантичке и постромантичке црте у српском романтизму*, Европски оквири српске књижевности, II, Београд 1977; *Лирска поезија у доба Бранка Радичевића*, Токови српске књижевности, Нови Сад 1991; *Елементи бидермајера у српској лирици XIX века*, Књижевна историја, Београд 1990, св. 85, књ. XXII, стр. 49—65. (Такође у мојим *Европским оквирима српске књижевности*, I—V, Београд 1994).

Dragiša Živković

DAS GYMNASIUM IN SREMSKI KARLOVCI UND DIE ERFORSCHUNG DER SERBISCHEN LITERATUR

Zusammenfassung

Der Verfasser weist darauf hin, daß man bisher im Rahmen der serbischen Geschichte der Literatur die serbischen Dichter aus der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts, von denen viele entweder Schüler oder Lehrer des Gymnasiums in Karlovci gewesen sind, auf eine ungenügende Weise zum Gegenstand der Forschung gemacht hat. Den Grund dafür sieht der Verfasser in der methodologischen Unzulänglichkeit der früheren serbischen Literarhistoriker, indem sie das Wesen und die Bedeutung dieser Dichtung nicht auf Grund von modernen literaturwissenschaftlichen und literarhistorischen Erkenntnissen zu deuten vermochten. In diesem Zusammenhang wird beispielsweise auf die zu dürftigen Kenntnisse der serbischen Literarhistoriker in bezug auf die Schichten (Stile) der literarischen Sprache hingewiesen; weiterhin geht der Verfasser auf die provinzielle Deutung der sogenannten serbischen bürgerlichen Liederdichtung ein, die man in der serbischen Literaturgeschichte vor allem als eine echte und autochtone dichterische Erscheinung auf dem Boden der ehemaligen Mitropolie von Karlovci interpretiert, anstatt ihren mitteleuropäischen und allgemein europäischen Quellen und Ausgangspunkten in der Epoche des Rokoko und der Aufklärung, in der man eine eigene Form von *Gesellschaftsdichtung* gepflegt hat, nachzugehen. Letztlich wird auch die Tatsache hervorgehoben, daß man bisher die von den Vorläufern von Branko Radičević geschaffenen Werte allzusehr unterschätzt hat. Nach des Verfassers Meinung ist Branko Radičević der Schöpfer der serbischen romantischen Nationaldichtung, aber zugleich ist er auch ein begabter Fortsetzer der vorausgehenden Rokoko-Dichtung in der serbischen Literatur.

УДК 886.6.09 Palenaković: 886.1.09

ИСТОРИЈСКОКЊИЖЕВНИ ПРИЛОЗИ ХАРАЛАМПИЈА ПОЛЕНАКОВИЋА О ДОСИТЕЈУ ОБРАДОВИЋУ, ВУКУ СТЕФ. КАРАЏИЋУ И ПЕТРУ II ПЕТРОВИЋУ ЊЕГОШУ

Радомир В. Ивановић

САЖЕТАК: Аналитички метод назван „историјска критика" обележио је безмало читав XX век у нашој науци о књижевности, чак и у време тродеценијске, изразите „кризе историзма". На одрживост изречене констатације илустративно указује десетак Поленаковићевих студија, огледа и чланака посвећених Доситеју, Вуку и Његошу. У њима аналитичар више инсистира на „спољашњем" него на „унутрашњем приступу" књижевном делу.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: историзам, дијахронија, позитивизам, реализам, историја књижевности, књижевна критика, књижевни поредак, усмена књижевност, компаративно проучавање, Харалампије Поленаковић, Доситеј Обрадовић, Вук Стеф. Караџић, Петар II Петровић Његош.

„Много се теоретизира увијек онда кад се мало ради."

А. Барац

I

Домаћи и страни књижевни аналитичари, који су се сериозно бавили проучавањем драгоценог, богатог и тематски разноврсног научног опуса академика Харалампија Поленаковића (1909—1984), сагласни су у закључцима — ради се, по њиховом мишљењу, о репрезенту савремене македонске науке о књижевности, посебно историје књижевности, чији је он родоначелник у овој националној књижевности.[1] Попут Антуна Барца и других југословенских историчара књижевности, Поленаковић је историју књижевности сматрао репрезентативном књижевнонаучном ди-

[1] Видети ново издање Поленаковићевих *Изабраних дела* у шест књига („Македонска книга", Скопје, 1989—1990), које су зналачки приредили др Томе Саздов и мр Ванчо Тушевски. На крају шесте књиге Тушевски је у одељку *Библиографија на прилози за Харалампие Поленаковиќ*, стр. 667—675, навео 132 библиографске јединице у којима је анализиран допринос науци о књижевности овог еминентног македонског научника.

сциплином, облашћу духовне делатности која еманира „националну енергију", како се говорило почетком нашег века. Највећи део свога широко заснованог интересовања овај научник је стога посветио не само овој дисциплини него и њој сродним дисциплинама, од којих је она у великој мери зависила (историји, филологији, славистици, балканистици, етнографији, лингвистици, архивистици, лексикологији, енциклопедистици и другим), у жељи да оствари најшире схваћен историјскокњижевни модел претходног века — не у толикој *мери историју књижевности* колико *историју словесности* (којој су раније припадале још и: филозофија, историја, публицистика и књижевна критика).

Уколико желимо да дефинишемо Поленаковићев историјскокњижевни систем, у мери у којој он постоји, с обзиром на то да је њега више интересовало *проблемско* него *системско*,[2] морамо у најкраћим цртама размотрити његово схватање односа историје и историје књижевности, јер је он још на почетку своје стручне и научне делатности (од 1934. године надаље) прихватао аналитички модел који је без видљивијих парадигматских промена неговао пуних пет деценија (до 1984). За разлику од става чувеног француског научника Гистава Лансона, који је почетком 1903. године захтевао да се одвоји *историја књижевности* од *књижевне историје*,[3] Поленаковић је доследно, уз познате ризике, остајао при широко схваћеном захтеву који је поставио познати чешки слависта J. Добровски и који је разликовао две врсте приступа славистичкој проблематици — *филолошки* и *историјски*. Поленаковићу је била добро позната Јагићева књига *История славянской филологии* (издата у Санктпетербургу, 1910), али му није могла бити позната књига M. Кудělке *О појму славистике. Заснивање представа о предмету и основама* (Praha, 1984), тако да ми можемо поузданије судити о иницијалној фази формирања књижевнонаучне методологије овог научника него о његовим најновијим сазнањима и опредељењима, јер се он није често и експлицитно изјашњавао о овој проблематици, тако да нам је, на основу ретких и експлицитних исказа, као и на основу сведочења савременика, преостало да сâми конституишемо најважнија његова књижевнонаучна опредељења.[4]

---

[2] Видети о томе оглед *Књижевнонаучна опредељења Харалампија Поленаковића*, написан 1986. и објављен у нашој књизи *Поетика и критика (Студије и огледи о македонској књижевности)*, Књижевна заједница Кикинде, Кикинда, 1988, стр. 181—196. Овај прилог треба узети као претекст расправи коју водимо.

[3] О томе смо опширно писали у одељку монографије *Реторика човјечности (Морфологија и семантика дјела Марка Миљанова Поповића)*, „Цветник" — Културно-просвјетна заједница Подгорице, Нови Сад—Подгорица, 1993, који се зове *Поновно разумијевање дјела (Умјесто поговора)*, стр. 249—262. Лансон тврди да књижевна историја „која нам недостаје и која је данас готово неостварива", подразумевајући под том категоријом „слику књижевног живота нације, историју културе и активност оне непознате гомиле која је читала, као и чувених појединаца који су писали". Истоветно мишљење саопштио је Лисјен Февр 1941. године, залажући се за „историјску историју књижевности", а на одступање од лансоновског идеала указао је Жерар Женет у прилогу *Поетика и историја* (1969), инсистирајући на томе да први и последњи предмет књижевности буде „историја књижевности која се бави сâмом књижевношћу".

[4] Овој проблематици наменили смо уводни одељак огледа *О односу књижевности и историје (на примеру Лалићевих романа)*, који је објављен у зборнику радова посвећеном овој проблематици (издавач је Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 1995).

Један од кључних текстова ове врсте представља новински разговор *Дужности књижевне историје*, који је са Поленаковићем водио новинар Милош Јевтић.[5] У њему научник одваја историју књижевности од књижевне критике, делећи мишљење многих других савремених књижевних аналитичара који у науку о књижевности убрајају једино историју и теорију књижевности, као дисциплине које гарантују потребан ниво егзактности, док књижевну критику сврставају или у гранично подручје (а), или је дефинишу као помоћну дисциплину (б), или као самосталну врсту уметничке делатности, посебно када се ради о критици коју пишу сâми писци (в). Избегавши замку коју ово сложено теоријско питање поставља, Поленаковић о томе децидно саопштава сопствени став:

> „Док се овако, по правилу, одвија однос књижевно дело — књижевна критика, књижевна историја долази као потпуни проучавалац, аналитичар и оцењивач књижевног дела у склопу сабраних, изабраних или целокупних дела неког писца. У погледу по́следњег задатка књижевне историје — да оцени књижевно дело — она има много заједничког са актуелном књижевном критиком.
>
> Оцене књижевне критике не могу да издрже суд и пресуду историје, када су писане површно, субјективно, са позиција које немају много заједничког са сâмом књижевношћу.
>
> Развијена књижевно-критичка пракса није услов књижевно-историјској науци! Разуме се, има више случајева и у нашим књижевностима кад време и књижевна историја исправљају неке неправде учињене појединим писцима, рецимо у случајевима Алексе Шантића, Борисава Станковића и др."

Из наведеног пасуса требало би издвојити два гледишта — изједначавање суда времена са судом историје књижевности (1) и безрезервно научничко уверење да је задатак науке о књижевности да вреднује књижевна дела (2).

У научној пракси Поленаковић није одступао од једном преузетих аналитичких модела, које је остваривао са мање или више аналитичарске инвенције, с обзиром на то да је био један од последњих аутентичних полиграфа („живих библиотека"), оних свестрано заинтересованих и интелектуално радозналих научника који су проучавали словенске и македонску књижевност као јединствен поредак. Током читавог радног века (1934—1984) он је мање пажње посвећивао теоријској равни разматрања, по чему је сличан Барцу (видети преузети аутограф овом раду). Ипак, дозвољавао је извесне додирне тачке књижевне критике и историје књижевности у утврђеном редоследу — прва претходи другој, а друга служи као коначни коректор првој (тим поводом научник без двоумљења и реско закључује: „Критичар не сум. Јас сум историчар. Критичар не сум и покрај тоа што во 1951 година составив прва антологија на македонската проза").[6]

---

[5] Прилог је фрагментарно објављен у београдском листу *Борба*, 22. марта 1980, стр. 9, а потом емитован на Другом програму Радио Београда, 23. марта 1980. године.

[6] Видети веома инструктиван разговор *Човек со добра волја*, који је са Поленаковићем водио књижевник и публициста Јован Павловски. Овај разговор Павловски је потом

Сведемо ли сада Поленаковићева суштинска књижевнонаучна и, посебно, историјскокњижевна опредељења, јасно ће се показати следеће:

— У време опште кризе историзма и време кризе историје књижевности (од педесетих до седамдесетих година нашег века), Поленаковић развија интензивну историјскокњижевну делатност, дочекавши, у очекиваној изохипси научног развоја, да се почетком осамдесетих година поврати поверење не само у историју књижевности, односно књижевну историју, него и у теорију историје књижевности, о чему речито сведоче две парадигматске књиге посвећене овој проблематици: *Књижевности као систем (Огледи о теорији историје књижевности)* Клаудија Гиљена (код нас преведена 1982) и *Theorie der Literaturhistorie. Principen und Paradigmen* (Heildelberg, 1982) Клауса Улига, код нас још увек непреведене у целини, као и драгоцена књига Агнес Хелер — *Теорија историје* (код нас преведена 1984).

— Поленаковић је најчешће заинтересован за „биографију писца" или „биографију дела" него за неке од најновијих аналитичких система, јер се он од сâмог почетка стручног и научног рада определио да у књижевном делу пре види *документ* него *монумент* (термини су преузети из књиге Мишела Фукоа *Археологија знања*). Као љубитељ историјске и књижевне *истине* и заговорник *реализма*, који претпоставља свим другим стилским формацијама и комплексима, Поленаковић показује безрезервно поверење у поверени *документат*, макар он био најситнији и најзанемарљивији. У њему овај научник препознаје *етимоне* будућих анализа и синтеза, које он мозаично прибира и од њих ствара веће научне целине. Тај је поступак доследно спроведен у свих пет, односно шест књига *Изабраних дела* у првом (1973) и другом издању (1988—1989), при чему је потребно напоменути да је још неколико стотина прилога остало неуврштено у ово издање (по нашој процени, они би изнели 3—4 нова тома).

— У најширим оквирима посматрано, Поленаковић је прихватио утврђени систем поредака који заговарају савремени филозофи и антрополози: 1. историјски, 2. друштвени, 3. културни и 4. књижевни поредак. Већ по таквом опредељењу лако је закључити, а то и чине неки од аналитичара,[7] да овај македонски научник припада тзв. ерудитној или уни-

---

објавио у књизи разговора *Бев со нив* (Центар за информирање и издавачка дејност „Полог", Тетово, 1979, стр. 61—71).

[7] Видети о томе књигу Миодрага Друговца *Савремена македонска књижевна критика*, издату као сепарат (бр. 9) часописа *Замак културе*, Врњачка Бања, 1974, стр. 176. У другом делу књиге — *Савремена македонска критика (Личности и струјања)*, у другом одељку — *Универзитетски круг* (стр. 95—122) посебна, мада по нашем мишљењу недовољна, пажња посвећена је Поленаковићу (поред Кирила Пенушлијског, Блажа Конеског, Александра Спасова и Георги Сталева-Поповског). О Поленаковићевим опредељењима Друговац пише:

„Научно квалификовано, педантно, једним у ствари ex cathedra методом нешто облагорођеног, модификованог позитивизма, есејистички потхрањиваног ауторовим властитим осећањем књижевно-историјске материје, Поленаковић минуцизоно продире у сâму бит биографско-историјског и књижевно-уметничког феномена у делу и личности целе једне плејаде писаца и књижевних посленика 19. века на тлу Македоније, македонске народне песме и српске тзв. грађанске лирике која је једно време у македонским градовима уживала велику популарност" (стр. 96).

верзитетској критици, будући да се припадници овога круга и оваквих опредељења безрезервно опредељују за *историзам* насупрот *антиисторизму*. Они су заговорници идеје по којој ниједно књижевно дело није независно од другог дела (круг таквих мислилаца је веома широк, од Т. С. Елиота до Ј. Кристеве).

— На крају, констатовали бисмо чињеницу да је дошло до подударности неких од Поленаковићевих опредељења са неким опредељењима савремених научника, особито оних који су у другој половини нашег века сву пажњу посветили естетици и теорији рецепције. Таквим опредељењима померено је тежиште научног интересовања са *продукционог* на *рецептивни модел*. Један од најпознатијих је, свакако, Ханс Роберт Јаус, који своја становишта о овој проблематици подробно и методолошки прецизно излаже у двама прилозима: *Историја књижевности као изазов науци о књижевности* (1967) и *Историја уметности и општа историја* (1970). Није нам познато колико је Поленаковић користио наведене прилоге и другу сличну литературу,[8] али се на основу овлашног поређења може закључити да је он био присталица општеприхваћене идеје коју заступа Јаус, тврдећи да историја књижевности представља „редослед система", односно да је у савременој науци о књижевности неопходно укрстити дијахронијске и синхронијске осе, што Јаус инвентивно назива „историјским актуелизацијама", бранећи тријаду: *дијахронија — синхронија — историја*, а што у потпуности одговара Поленаковићевом начину промишљања о појавама, процесима и делима.

На основу кратко изложеног историјата глобалних идеја, лако је, такође, констатовати да се Поленаковић целокупном аналитичарском праксом супротставио мишљењу Хенрика Маркјевича, саопштеном у књизи *Наука о књижевности* (1970),[9] по коме она настоји да обједини „резултате свих начина сазнајног бављења књижевношћу", јер он, Поленаковић, има много скромнији, а рекло би се и ближи и неопходнији систем циљева — да из таме прошлости извуче на дневно светло непознате или мало познате појаве и процесе, односно писце и дела (а), да реконструише историјску, друштвену, културну и књижевну атмосферу (б), да укаже на јединствени поредак књижевности, односно значај закона филијације, посебно када су у питању словенске, односно јужнословенске књижевности и њихова прожимања (в) и да свим расположивим сред-

---

[8] Проблематици о којој расправљамо код нас су посвећена два занимљива зборника радова: *Теорија историје књижевности — Опште претпоставке*, који је издала Српска академија наука и уметности (Београд, 1986), и *Методолошка мисао у пресеку (Садашњи тренутак науке о књижевности)*, који је издао Институт за књижевност и уметност (Београд, 1990). Видети и наш прилог *О научности науке о књижевности у контексту хуманистичких наука (могућности и перспективе)*, објављен у зборнику радова *Могућности и перспективе развоја науке у Црној Гори*, Црногорска академија наука и умјетности, бр. 24, Подгорица, 1993, стр. 249—266.

[9] Видјети Маркјевичеву књигу *Główne problemy wiedzy o literaturze* (Kraków, 1970) код нас преведену као *Наука о књижевности* (Београд, 1974). У њој је дат историјат употребе категорије „историја књижевности" (historia litteraturae). Занимљиво је при томе напоменути да је категорију „филозофија времена" увео Волтер, категорију „историја уметности" Винкелман, а категорију „историја песништва" Хердер.

ствима доприносе афирмацији младе македонске књижевности и науке, како на супстанцијалном тако и на релацијском плану историје књижевности (г). На то без посредника упућују домети тематски, проблемски и методолошки разноврсних прилога, компаративистички заснованих и посвећених Доситеју, Вуку и Његошу. Да закључимо, то практично значи да је током пет деценија стручног и научног рада Поленаковић предност непрекидно давао „спољној историји књижевности" (коју карактерише *генеза*) над „унутарњом историјом књижевности" (коју карактерише *еволуција*).

II

Дуги низ година Хараламије Поленаковић је помно истраживао међусобне културне, научне и књижевне везе српске и македонске књижевности. Резултат његових вишегодишњих истраживања садржан је у читавом низу студија, огледа и чланака који припадају компаративистици и без којих би даља истраживања била непотпуна. Посебну пажњу у тој области посветио је трима најзначајнијим фигурама XVIII и XIX века — Доситеју Обрадовићу, Вуку Стеф. Караџићу и Петру II Петровићу Његошу, најпре стога што се ради о епохама које је најбоље познавао, односно о појавама и процесима за које је био највише заинтересован (посебно када се ради о македонској књижевности XIX века, усменој и уметничкој), као и стога што је само научник таквог профила, способности и предиспозиција могао да елаборира тако сложену научну тематику и проблематику.

Десетак бираних Поленаковићевих студија, огледа и чланака о Доситеју, Вуку и Његошу, писаних различитим поводима и са разноврсним наменама (ради обележавања појединих јубилеја, сарадње у листовима и часописима, учешћа на домаћим и међународним научним скуповима) резултирало је објављивањем и преобјављивањем ових прилога у различитим језичким и културним ареалима (само на руском, српском и македонском језику они су објављивани око четрдесет пута). Разумљиво, при томе је долазило до неопходних понављања одређеног низа чињеница или открића. Аутор је руковођен начелом да своме читаоцу из националне или наднационалне књижевности пружи што више и што садржајније информације. С пуним правом тим поводом се може закључити да је водећи Поленаковићев научни идеал — *истинитости*, као и *реалистичности* приказа. У свим критичким и историјскокњижевним прилозима овај научник је инсистирао на *истинитости* податка, *поузданости* информације и *искреном* дијалогу са читаоцем. Примера ради, он ће у прилозима ове врсте читаоца веома савесно обавештавати шта је у потпуности обавио, према захтевима научне савесности, шта није успео да обави, а требало је (ометен је низом различитих околности), а шта је обавезно истражити да би се проблем расветлио до краја.

На тај начин Поленаковић открива сопствене етичке и научне недоумице, као и сопствени метод рада. Своје савременике и наследнике он

више пута упућује на методологију која мора бити схваћена не само као кодекс научних него и етичких норматива. При пажљивом читању појединих прилога лако откривамо не само пишчево него и научниково *вјерују*. Тако, на пример, у огледу *Вук Сп. Караџић и Кузман А. Шапкарев* Поленаковић цитира следећи пасаж из писма К. А. Шапкарева упућеног чувеном бугарском научнику Марину Дринову из Софије у Харков, у коме познати сакупљач македонског и бугарског усменог стваралаштва сведочи о сакупљању и објављивању фолклорног богатства као о својој животној мисији, што потом није тешко прихватити и као Поленаковићево *вјерују*. О томе Шапкарев пише: „Трофеите на Миладинови, на Караџиќа, на Кухача и на други тем подобни дејци не ме остават да спа", при чему долази до идентификације двају стваралаца који су пасионирано и несебично доприносили афирмацији културних и књижевних вредности не само у ареалу македонског језика него и у ареалу одређеног броја балканских језика. Сваки тáкав стваралац, научник или сакупљач служи као *оријентир* у развијању појединих области духовних делатности, о чему најречитије сведочи занесени страдалник и полиграф Јордан Хаџи Константинов Џинот, који из српске књижевности издваја узоритост четири таква мужа. За њих Џинот вели да су „светилници мужие кротковисокомислени и дејателни Доситеј, Раич, Мушицки, Давидович" (*Цариградски вестник*, бр. 85, 1852).

У уводном делу овог одељка хтели бисмо да истакнемо још две важне компоненте Поленаковићевих радова ове врсте. Ради се, пре свега, о покушају да се *генолошки дефинишу* поједина анализирана дела (мада генологија није област у којој се најбоље сналази овај научник), као и о покушају да се поједини писац ситуира у контекст одређене епохе, раздобља или стилске формације. У том смислу Поленаковићу се могу упутити извесне примедбе, посебно када је реч о Џиноту, јер он не припада својим делом *романтизму* него превасходно *класицизму* и *предромантизму* (сложеност односа трију стилских формација нарочито је видна у значајном делу Глигора С. Прличева).[10] Однос трију стилских формација много је сложенији него што га представља Поленаковић, мада се, истина, он о томе изјашњава само у успутним напоменама. Другу карактеристику његових научних прилога представља местимична висока *литерарност*. Она је постигнута захваљујући томе што се у раној младости аутор бавио белетристиком (објављивао је наративну прозу), а потом и томе што је једно од његових глобалних опредељења то да свако излагање, без обзира на то да ли је упућено *читаоцу* или *слушаоцу*, мора бити занимљиво изложено, актуелно и доступно. Тако конципираним и остваренim прилозима придобија се најшири круг читалаца или слушалаца, у шта смо имали прилике више пута и сâми да се уверимо. Стога Поленаковић

---

[10] О томе смо недавно писали у огледу *Пофалба на дарбата (Елементите на класицизмот, предромантизмот и романтизмот во поемата „Сердарот" од Григор С. Прличев)*, објављеном у књизи *Пристапни предавања, прилози и библиографија на новите членови на Македонската академија на науките и уметностите*, МАНУ, Скопје, 1993, стр. 29—40.

настоји увек да изабере детаље који су не само занимљиви него и довољно провокативни и литерарно занимљиво елаборирани.[11]

Из овлашног прегледа прилога лако је закључити да су Вук и његово дело представљали опседантну Поленаковићеву тему током читавог низа година, а посебно у 1964, када се обележавала стогодишњица Вукове смрти. Међутим, хронолошки посматрано, најстарији је прилог *Доситеј или Доситије Обрадовић* (1938), а тек потом следи познати и често прештампавани оглед *Доситеј Обрадовиќ кај Македонците* (1958) и чланак *Две народне пословице код Доситеја и Вука* (1964). Њима би, природно и логички, требало придодати и оглед *Изворот на „Таблица первваја" од Јордан Хаџи Константинов Џинот* (1969), који представља репрезентативни прилог ове врсте, како за начин елаборирања обухваћене проблематике тако и за примењену методологију.[12] Поленаковић трага за најситнијим детаљима епохе, биографије писца и биографије дела. Потом користи могућности мозаичног склапања целине од појединости, до којих се веома тешко долази. Аутор сведочи о Доситејевом познанству са Петром Новаковићем-Чардаклијом и Анђелком Палашевићем, које је упознао у Београду и Бечу, потом о првим спомињањима Доситеја у македонској књижевности (Кирил Пејчиновић, кога су иначе звали „Доситије Јужне Србије", Јордан Хаџи Константинов Џинот, дидаскал Трајко Јоан из Штипа и др.). Посебно је занимљива расправа о варијантама Езопових *Басана*, при чему аутор анализира три издања: штипско, Доситејево и оригинално (грчко), указујући на постојање једне басне које нема у оригиналном издању (ради се о тзв. неезоповској басни). Поленаковић сматра да је постигао пуну меру одговорности уколико је пронашао нова (писмена) сведочанства о писцу и делу, уколико их је потом довео у нове, дотад непознате везе и уколико је успео да макар и релативно прошири хоризонт науке о књижевности.

Вуково дело је постало опседантно стога што је пружало обиље могућности за књижевне паралеле (српске и македонске књижевности, српске и бугарске, бугарске и македонске). Поленаковић је инстинктивно осетио значај Вуковог дела за прву фазу нове македонске књижевности — *моралисаторско-дидактичку*, којој припадају Јоаким Крчовски, Кирил Пејчиновић и Теодосије Синаитски, као и за другу фазу — *класицизма, предромантизма* и *романтизма*, којој припадају сви значајнији преродбе-

---

[11] Најлитерарније елаборирана места налазимо у прилогу *Вук Ст. Караџиќ за школите во Србија во времето на неговата младост и за своето школување* (1964), у коме је описан заразни смех Младена Миловановића за време слушања Доситејевог реферата (књ. IV, стр. 523), потом одељак у коме Срезњевски описује Вуков начин описмењавања (ibid., стр. 537, 538), као и опис Вуковог одласка из манастира Троноше да чува домаће уместо манастирских коза (ibid., стр. 539) и сл.

[12] Први прилог налазимо у публикацији *Наш језик*, Београд, год. VI, св. 7—8, 1938, стр. 232—233; други у *Јужнословенском филологу*, Београд, бр. XXII, 1958, стр. 273—288 (он је потом поново објављен у часопису *Современост*, Скопје, год. VIII, бр. 7—8, 1958, стр. 715—727; књизи *Доситеј Обрадовић, 1811—1961*, Српска књижевна задруга, Београд, књ. 370, 1962, стр. 55—62; док је резиме овог рада, који представља реферат одржан на IV међународном конгресу слависта у Москви, објављен у издању Академије наука СССР, Москва, 1962, стр. 52—53); а трећи у часопису *Стварање*, Титоград, бр. 10, 1964, стр. 1329—1331.

ници, а посебно браћа Миладиновци, Рајко Жинзифов, Григор Прличев, као и тројица најпознатијих сакупљача народног блага: Стефан И. Верковић, Кузман А. Шапкарев и Марко К. Цепенков. О Вуковом утицају на цео XIX век Поленаковић пише са несвакидашњом заинтересованошћу и радозналошћу, будући да је при томе учинио нека значајна открића из области фолклористике и историје књижевности.

Прилози ове врсте заслужују посебну студију, јер је њима обухваћен велики број питања из фолклористике, етнологије, историје књижевности, компаративистике и лингвистике. Због недостатка простора, ми ћемо се укратко задржати на неким од прилога, који се могу уопштено груписати у три групе: а) *прва* је посвећена фолклористици, б) *друга* — првој и другој фази нове македонске књижевности (морализаторско-дидактичкој и Преродби), док в) *трећа* обухвата низ лингвистичких разматрања.

Првој групи у целини припадају следећи прилози: оглед *Вук Ст. Караџиќ и македонската народна песна* (1964), кратки огледи *Вук Ст. Караџиќ и Кузман А. Шапкарев* (1964) и *Најрани бележења на македонските народни песни* (1966), као и обухватна студија *Вук Ст. Караџиќ, Виктор И. Григорович и Станко Враз како собирачи и издавачи на македонската народна песна* (1969),[13] а само појединим деловима и два наредна прилога, студија *Второто, необјавен Вуков „Додаток к Санктпетербурґским сравнителњним рјечницима свију језика и нарјечија, с особитим оґледима буґарскоґ језика"* (1974) и чланак *Нов фраґмент на една Вукова песна. Фраґменти од српската народна песна „Смртта на мајката Јуґовиќи"* (1978).[14]

Централно место у њима представља расправа о Вуковом бележењу македонских народних песама, односно расправа о томе на који је начин Вук скренуо пажњу европске научне јавности на народно благо настало на македонском и бугарском језику. У том смислу Поленаковић се веома подробно бави свим аспектима проблематике, од фолклористичких, преко историјскокњижевних, до лингвистичких. Посебно је занимљив Вуков *Додаток к Санктпетербурґским сравнителњним рјечницима свију језика и нарјечија, с особитим оґледима буґарскоґ језика* из 1822. године, у коме је објављено 27 македонских народних песама, што са оном из *Народне Српске Песнарице*, част втора (1815) — „Не рани рано на вода доз белолико", чини 28 народних песама. Поленаковић у Вуковом интересовању за македонске народне песме види срећну околност. Иако се, с правом, критички односи према одређном броју Вукових заблуда, он према њему у свим прилозима исказује максимално поштовање, прештампавајући ра-

---

[13] Први прилог је објављен у часопису *Разґледи*, Скопје, год. VII, бр. 1, 1964, стр. 295—302; други у *Литературен збор*, Скопје, год. IX, бр. 4, 1964, стр. 1—5; трећи у *Културен живот*, Скопје, год. XI, бр. 2—3, 1966, стр. 31—41; а четврти у Поленаковићевој књизи *Страници од македонската книжевност* (друго издање), „Македонска книга", Скопје, 1969, стр. 35—73. Претходно је био објављен у часопису *Иднина*, Скопје, год. II, бр. 5, 1949, стр. 50—73. Верзију објављену у књизи сматрамо дефинитивном.

[14] Први прилог је објављен у часопису *Разґледи*, Скопје, год. XVI, бр. 10, 1974, стр. 1085—1099, а други у листу *Нова Македонија*, Скопје, бр. 11433, 5. XI 1978. године.

дове о Вуку око тридесет пута.[15] *Прва* група прилога уједно означава и средиште Поленаковићевог интересовања за Вукову реформу и њен утицај на младу македонску књижевност.

Друга група прилога посвећена је знатно широј проблематици. У оквиру већ истицаних компаративистичких истраживања, Поленаковић је указао на међусобне утицаје, дотицаје и подстицаје Вукове на савремене македонске научнике и књижевнике. Вук најпре спомиње два дела Јоакима Крчовског — *Митарства* и *Различна поучителна наставленија*, објављена у Будиму 1871, односно 1819. године. Завршетак овог тематског круга представља Поленаковићев рад посвећен полемици Крстета П. Мисиркова са Вуком (једновековна настојања македонских стваралаца и прегалаца засвођена су Мисирковом књигом *За македонските работи*, 1903). У овој групи вредни су помена прилози који се односе на књижевност и науку о њој: чланци *Вук и Македонците* (1964), *Вуковиот интерес кон Македонија* (1964) и *Македонски песник Рајко Жинзифов о смрти Вука Караџића и погибији Михаила Обреновића* (1964), као и кратки оглед *Вуков интерес према Македонији и интересовање Македонаца за Вуково дело* (1967). Овој групи условно припада и оглед *Вук Ст. Караџиќ за школите во Србија во времето на неговата младост и за своето школување (По повод на стогодишнината од неговата смрт* (1964), и *Две народне пословице код Доситеја и Вука* (1964), при чему је битно проширено ауторово интересовање на питања школства и жанровско одређење појединих врста усменог народног стваралаштва.[16] И у овој групи прилога садржан је релативно велик број мање или више расветљених проблема, особито када се ради о мало познатим или непознатим контактним везама стваралаца двеју националних књижевности (српске и македонске).

Трећу и најмалобројнију групу чине прилози посвећени лингвистици и лексикологији. Као што је познато, Поленаковић је докторирао у Загребу дисертацијом *Турски елементи у аромунском говору* (1939), те се и

---

[15] Поленаковићево апологијско становиште показано је у највећој мери у огледу *Вук Ст. Караџиќ за школите во Србија во времето на неговата младост и за своето школување* (1964), у коме аутор тврди да је Вук:

„Најзначајната личност во српската култура во XIX век, реформаторот на српскиот јазик и правопис, основач на српската книжевна критика, лексикограф, историчар, етнограф и пред сè ненадминат собирач на српскохрватски народни умотворби" (књ. VI, стр. 529).

При томе је Поленаковић испустио из вида чињеницу да је Вук писао и наративну прозу (устаничку прозу), о чему смо писали у огледу *Устаничка проза Вука Стефановића Караџића*, објављеном у нашој књизи *Обнова поетског говора* („Панорама", Приштина, 1995, стр. 26—39).

[16] Први прилог објављен је као уводник скопског часописа *Литературен збор*, год. XI, бр. 1, 1964, стр. 1—4; други у листу *Комунист*, Скопје, 16. II 1964; трећи у бéоградском листу *Политика*, 19. VII 1964; четврти у Споменици *Вук Караџић, 1864—1964*, Београд, 1967, стр. 85—89 (Поленаковић је у Београду одржао говор поводом Вуковог јубилеја, 8. II 1967); пети у *Просветном делу*, Скопје, год. XX, бр. 5—6, 1964, стр. 197—209, и шести у часопису *Стварање*, Титоград, бр. 10, 1964, стр. 1329—1331.

Упутно је видети оглед Миодрага Другговца *Харалампие Поленаковиќ за Вук Стеф. Караџиќ*, објављен у скопском часопису *Разгледи*, год. XXIX, бр. 4, 1987, стр. 393—399. Другговац је издао посебну књигу посвећену Вуку.

у овој сфери јавља као компетентан стручњак. При томе најпре мислимо на парадигматску студију *Второи, необјавен Вуков „Додатак к Санктпетербурґским сравнителњним рјечницима свију језика и нарјечија, с особитим оґледима буґарскоґ језика”* (1974), у коме је, на крају, објавио садржај два речника из Вукове заоставштине, прецизно наводећи појединe речи на руском, српском, македонском и бугарском језику (књ. VI, стр. 566—570), прилажући и њихове аутографе (књ. VI, стр. 571—588), а потом и на два неочекивана и изузетно занимљива прилога: оглед *Утицај Вукове реформе на језик и правопис у Македонији* (1973), чланак *Неостварена Вукова намера да „нашим словима” штампа Данилов Lexicon tetraglosson* (1974), као и оглед *Вук Ст. Караџиќ и Крсте П. Мисирков* (1975), бесумње најзначајнији прилог ове провенијенције. Њиме аутор импресионира читаоца критичношћу, с једне, и доста ретком толеранцијом, када су у питању два значајна реформатора језика и правописа, с друге стране.[17] Оваквом врстом прилога он указује на многоврсне заблуде не само научника о којима пише ńего и наших савременика, будући да се питања развоја појединих словенских језика (посебно јужнословенских) јављају у свој својој сложености. Као што се види из последњег наведеног прилога, Поленаковић се уопште није либио такве тематике и проблематике, и то је оно што му треба убројати у посебне заслуге.

Супротно очекивањима, овај аутор је веома мало пажње посветио животу и раду Петра II Петровића Његоша, претпостављамо стога што су везе овог ствараоца са македонском књижевношћу биле ретке и не тако релевантне као што је био случај са Вуком. Један од својих значајнијих прилога (*Вук Ст. Караџиќ и Кузман А. Шапкарев*) аутор скромно назива „ситен прилог”. Ова синтагма могла би се адекватно генолошки применити на свих пет прилога посвећених Његошу: *Једно Ње̄ошево „Допуштење”* (1946), *Да ли је објављен Чулићев превод „Горскоґ вијенца”?* (1946), *Стоґодишнината на „Горски венец” од П. П. Ње̄ош* (1947), *О једном Ње̄ошевом познанику — Лују Чурчији* (1963) и *Први помен Ње̄оша код Македонаца* (1965).[18] У њима се махом разматрају подробности. При томе треба као највреднији истаћи оглед *Први помен Ње̄оша код Македонаца*, јер се у њему доста опширно расправља о чланцима песника Рајка Жинзифова посвећеним Црногорцима, особито Петру I Петровићу Његошу, док је чланак *Стоґодишнината на „Горски венец”*

---

[17] О првом прилогу видети белешку бр. 14; други је објављен у зборнику радова *Научни састанак слависта у Вукове дане*, Међународни славистички центар, Београд, 1973, књ. 2, стр. 137—142; трећи у часопису *Зборник Матице српске за језик и књижевности*, Нови Сад, књ. XXII, св. 1, 1974, стр. 19—22; а четврти у књизи *Крсте П. Мисирков и национално-културниот развој на македонскиот народ до ослободувањето* (Скопје, 1975).

[18] Први прилог је објављен у часопису *Стварање*, Цетиње, год. I, бр. 6, 1946; други такође у *Стварању*, год. I, бр. 7—8, 1946; трећи у *Просветном делу*, Скопје, год. III, бр. 3—4, 1947, стр. 6; четврти у београдском листу *Политика* (1963) и пети у часопису *Стварање*, Титоград, бр. 10, 1965, стр. 1015—1024.

У *Изабрана дела* (књ. VI) приређивачи су уврстили два прилога: *Стоґодишнина на „Горски венец” од П. П. Ње̄ош* (стр. 600—603) и *Прво спомнување на П. П. Ње̄ош кај Македонците* (стр. 604—607). Други прилог морао би бити насловљен као *Рајко Жинзифов о Црноґорцима*, јер се највећи део прилога не односи на Петра II Петровића Његоша.

од П. П. Његош рађен рутински, без удубљивања. Он свакако представља одуживање научничког дуга према Његошу као еминентном мислиоцу и ствараоцу, у чијем делу Поленаковић уочава три доминанте: епску ширину, филозофску дубину и префињени лиризам, али ниједну од њих није шире елаборирао, те овај чланак, попут још неких прилога, делује незавршено.

*
* *

На основу глобалних књижевнонаучних опредељења, без икаквог ризика се може закључити да у Поленаковићу имамо представника оне врсте научника који пуних пет деценија са несвакидашње снажним заносом теже ка остваривању сопственог идеала — писању *историје македонске књижевности* од најстаријих времена до данас или, како сâм каже, *синтетичке историје књижевности*.[19] Нажалост, Поленаковићев научни идеал није до данас остварен, али је велики део послова у том будућем пројекту већ урађен захваљујући стотинама његових студија, огледа и чланака који представљају резултат вишегодишњег, пасионираног истраживања.

У историји македонске књижевне критике Поленаковићев аналитички метод је дефинисан као „облагорођени, модификовани позитивизам". Остављајући по страни тачност и потпуност дефиниције, закључили бисмо да је овај научник однегован у школи аутентичног позитивизма (као асистент Петра Колендића, чији су учитељи били Јагић, Миклошић, Грим, представници бечке историјско-филолошке школе), у публикацијама које су доносиле прегршт расправа управо такве провенијенције (*Гласник Скопског ученог друштва, Годишњак Филозофског факултета у Скопљу, Јужни преглед*), остајући доследно при једном заузетим опредељењима (прикупљању чињеница и најнужнијој интерпретацији новопронађених докумената). У том погледу Поленаковићев позитивизам делује, на први поглед, као конзервативни и увелико методолошки превазиђени поступак, посебно у односу на антипозитивистичку побуну која је дала видне резултате у многим областима духовних делатности крајем XIX и почетком XX века. Међутим, овај метод, упркос свом конзервативизму, у практичној равни показује се веома делотворним, јер је донео читав низ неопходних открића, која доцније морају бити подвргнута модерним интерпретацијама, али у претходној фази она морају бити саопштена, проверена, систематизована и доведена у склад са многобројним другим научним открићима. У том смислу посматрано, Поленаковић као да је у

---

[19] Први пут се јавио у *Вардару* (год. III, бр. 263, 25. VIII 1934, стр. 6) једним чланком. Ванчо Тушевски, као један од најбољих познавалаца Поленаковићевог живота и рада, тврди да је у периоду од дипломирања (1935) до 1941. године аутор објавио 70 прилога, док комплетна Поленаковићева библиографија обухвата преко 700 библиографских јединица.

О Поленаковићевим критичким првенцима из међуратног периода писали смо у огледу *Прогресивна мисао у македонској књижевности између два светска рата*, објављеном у нашој књизи *Говор дела* („Ново дело", Београд, 1986, стр. 45—57).

потпуности усвојио мишљење Лешека Колаковског, саопштено у књизи *Филозофија позитивизма*, да и у најпозитивистичкијем начину мишљења закони — „економично резимирају чињенице".

На историјско-биографски метод истраживања процеса, појава, писаца и дела у Поленаковићевом опису упућује и ширина научног интересовања.[20] Као ретко који његов савременик, он се с подједнаком компетенцијом бави политичком и културном историјом, етнографијом и фолклористиком, лексикологијом и енциклопедистиком, архивистиком и библиографијом, науком о књижевности и науком о језику, као и балканистиком, славистиком (посебно југославистиком и македонистиком), есејистиком, публицистиком и критиком, показујући у свим овим областима духовних делатности не само неопходну информисаност него и завидну акрибију и ерудицију.

Чињеница да је највећи број прилога, а особито оних који су предмет ове расправе, посвећен компаративном проучавању — утврђује нас у уверењу да је Поленаковић репрезентативни македонски представник књижевнонаучне мисли, који се целокупним делом супротставио разорном дејству уске специјализације и који је, упркос стварном и привидном конзерватизму аналитичког метода, показао да у крајњој линији сва људска знања морају бити интегрисана у општи поредак научне мисли, како би се њоме превазишле многе ограничености сазнања, парцијалног схватања и представљања, сваке појединачне визије света, као и многе егзистенцијалне, филозофске, естетичке и књижевнонаучне апорије.

Управо тај низ чињеница имао је на уму строги, правични и одмерени научник Блаже Конески када је за Поленаковића написао да је он у последње четири деценије био „во предниот ред на творците на културата на македонскиот народ" односно да је Хараламије Поленаковић „основоположник на историјата на македонска литература".[21] То је највећа похвала коју један аутентични научник може изрећи другом, такође аутентичном научнику.

Radomir V. Ivanović

ZU HARALAMPIJE POLENAKOVIĆS LITERARHISTORISCHEN BEITRÄGEN ÜBER DOSITEJ OBRADOVIĆ, VUK ST. KARADŽIĆ UND PETAR II PETROVIĆ NJEGOŠ

Zusammenfassung

In der umfangreichen, zehn eindrucksvolle Bände umfassenden Ausgabe der wissenschaftlichen Werke und Beiträge von Haralampije Polenaković (1909—1984), dem Begründer der mazedonischen Literaturgeschichte, findet man eine beträchtliche Anzahl

---

[20] Како то изгледа у аналитичкој пракси показали смо подробно у огледу *Широки научни хоризонти (Хараламије Поленаковић)*, објављеном у нашој књизи *Македонски писци и дела* („Народна књига", Београд, 1979, стр. 131—143).

[21] Наведено мишљење саопштио је Конески у уводном прилогу књиге *Споменица посветена на починатиот Хараламије Поленаковиќ, редовен член на Македонската академија на науките и уметностите*, МАНУ, Скопје, 1985, стр. 9—12.

von Beiträgen, die der Erforschung der serbischen Literatur oder der komparativen Untersuchung der serbischen und mazedonischen Literatur gewidmet sind. In diesem Beitrag setzt sich der Verfasser mit den Beiträgen, die Polenaković Dositej Obradović, Vuk Karadžić und Njegoš, als den bedeutendsten geistigen Gestalten in der serbischen Literatur, gewidmet hat, auseinander.

Der Beitrag ist in drei Teile eingeteilt: im *ersten* untersucht der Verfasser die theoretischen Grundlagen von Polenakovićs literargeschichtlichem System, sowie auch die Voraussetzungen seiner literarkritischen Praxis, die er dann im Zusammenhang mit seiner analytischen Praxis bewertet; im *zweiten* geht er auf Polenakovićs zehn Beiträge über Dositej, Vuk und Njegoš ein, während er im dritten die bibliographischen Angaben zu den analysierten Beiträgen mitteilt. In diesem Beitrag wird nachgewiesen, daß sich Polenaković im Rahmen der analytischen Methode der „historischen Kritik" bewegte, als deren Begründer man Pavle Popović betrachtet. Darüber hinaus wird Polenaković als ein Forscher bewertet, der sich durch ein verzweigtes Interesse, eine beneidenswerte Akribie und eindrucksvolle Erudition ausgezeichnet hat.

УДК 886.1.09 Njegoš: 882.09

ПАВЕЛ АПОЛОНОВИЧ РОВИНСКИ О ЊЕГОШУ

Витомир Вулетић

САЖЕТАК: У раду се разматра однос истакнутог руског етнографа, историчара и путописца према Његошу као личности, владаоцу и црквеном поглавару, као писцу и уметнику. Свој однос према Његошу Ровински заснива на схватању о супротности бујне, талентоване, животу окренуте природе великог песника и друштвеног положаја митрополита и владаоца. Из те супротности израста у представи Ровинског Његошева горостасна природа.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: П. А. Ровински, Петар II Петровић Његош, Русија, Црна Гора.

„Тајна чојку човјек је највиша."

Луча микрокозма. Посвјета

„Све је под нужношћу и из ње."

Милован Билас

Познати руски етнограф, историчар и публицист последње трећине XIX и почетка XX века, Павел Аполонович Ровински добро је познавао словенске прилике, посебно живот и обичаје Срба, којима је у опширнијим студијама објављеним у руским књижевним и научним часописима и посебним издањима посветио осам радова од 1868. до 1915. године. У нашим крајевима провео је више година: у Србији 1868—1870; у Босни и Херцеговини 1878; у Црној Гори је с краћим прекидима живео од 1879. до 1906. године. Посебно су значајни његови радови *Црна Гора у прошлости и садашњости* у четири тома, објављивани од 1888. до 1915. и књига *Петар II (Раде) Петровић Његош, владика црногорски (1830—1851)* објављена у Петрограду 1889. године. Кад је живео у Црној Гори и прикупљао податке о историјској прошлости и садашњости народа у Црној Гори, успомена на Владику песника била је веома жива. Слушао је Ровински о њему казивања оних који су Владику веома добро знали, слушао је о њему приче и легенде које су кружиле у народу. Разумљиво је што ову горостасну појаву није могао заобићи у свом раду. Утолико пре што је с Његошем и његовим делом успоставио унутрашњу стваралачку везу.

У својој књизи о Његошу није се Ровински служио само казивањима савременика и легендама о њему, већ је користио и архивску грађу сачувану у руском конзулату у Дубровнику и у руским архивима, а добро је познавао и оно што су о Владици писали пре њега Б. Биазолето 1841. (на италијанском), В. Ебел 1842. (на немачком), А. Попов 1847. (на руском), И. Вилкинсон 1848. (на енглеском), Г. Кол 1851. (на немачком), К. Мармијер 1854. (на француском). Посебну пажњу је Ровински посветио књигама Милорада Медаковића, Љубомира Ненадовића и свог земљака Петра Алексејевича Лаврова, која се појавила у Петрограду 1887. године.[1] Уз пуно уважавање онога што су његови претходници рекли о Његошу, Ровински је имао да каже и доста новог, да исправи оно што је речено, а не одговара стварном стању, да допуни оно што је недоречено и да тиме употпуни представу о Његошу као човеку, државнику и песнику. Он скромно каже да је само желео „више да разјасни" „карактер Петра II" и да пружи „оцјену његове дјелатности".

За разлику од Лаврова, Ровински настоји да продре у Његошев унутрашњи свет, у његово психичко стање које проистиче из његове бујне, необично снажне и раскошне природе, која је у противречности с његовим друштвеним положајем митрополита и владара. Он истиче да Његошево „завладичење на силу" указује на то да не треба прихватати неке осуде „што је био више свјетски него духовни владика". Ровински истиче да ни Петар I није припремао Рада за монаха и владику: „По природним својим способностима и позиву, и по оном изображењу, које је њему дао његов стриц, давши му за васпитача Сима Милутиновића, Раде је могао постати славан пјесник, јевропски изображен човјек и списатељ, херој, велики политик, но калуђер никад" (202). Он даље пише како се по црквеном канону монашки чин „не даје прије 30 година", да млад човек треба пре примања монашког завета да прође искушења служењем у манастиру неколико година — „ништа од тога није било испуњено односно Рада", он „није имао за то ни добре воље, ни какве припреме". После два неуспешна покушаја Петра I да себи образује наследника, његов тестамент и народни избор решили су судбину младог Рада. Ровински каже: „Причају да је прво ступање младога Рада на владање било сасвим невесело. Рођаци и други њихови привржени ци окупише се око њега, обукоше га у владичине аљине и изведоше га пред народ, који поче приступати к њему и љубити му руку, као свом господару. Он бјеше смућен — с једне стране од стида пред толиким народним скупом, с друге стране усљед сазнања, да, узевши на себе ово званије, он је морао на свакад одрећи се свијех мирских мисли и жеља које је одгајао у својој души младић обдарен љепотом спољашњом и пун живота и поетских осјећаја, морао је одједанпут постати аскета" (203). Његошев положај у том тренутку Ровински изједначава с положајем „ћевојке коју удавају на срамоту".

---

[1] О односу П. А. Лаврова према Његошу видети мој рад *Петар Алексејевич Лавров о Његошу*, Зборник радова „Петар II Петровић Његош — личност, дјело и вријеме", Подгорица 1995, 127—138.

И поред тога што се није спремао, „нити је желио да буде ни калуђер, нити владика, али је постао и једно и друго по невољи, остајући у души сасвим други, наиме онај, за кога је имао потпуну склоност, тј. да остане у световном животу као образован човјек, пјесник, какав херој или владар, али никако да буде владалац и калуђер истовремено" (35). Његош је свој друштвени положај прихватио и настојао да га не унизи. Ровински каже даље: „Поред младости и спољашње љепоте овај је младић био обузет страсном жељом да живи, да учи, да види свијет, а ту је морао да постане аскета и да се потпуно одрече личног живота" (39). Он чак сугерише мисао да би Петар I свог синовца учинио световним владаром Црне Горе, кнезом, али прилике у земљи, посебно међуплеменски сукоби, нису допуштали тако радикални заокрет. Навикнут на владике као владаоце, народ не би прихватио такав заокрет. Такав бујни темперамент, какав је Његош био, морао је долазити у сукоб са околином која је од њега, младића „пуног младалачке страсти и поетског жара", безусловно захтевала да се претвори у аскета, „као што је био његов стриц, и да под калуђерском мантијом угуши све, чиме се загријавала његова душа, за чим је куцало његово срце, и што је као Прометејева искра, осв|етљавало његов ум"... (76). Ровински чак мисли да се Његош „никада није могао помирити" с калуђерским звањем, „и зато је вазда и у сваком случају избјегавао мантију и службу божју у цркви". Он мисли да је Његош избегавао да служи у цркви и због тога што за то није био припремљен, па се плашио да не испадне смешан у очима паства.

Ровински указује на то да је двојност његовог положаја условљавала у доброј мери Његошеву мисаоност и медитативност. „Положај се његов, — пише он — погоршао још тиме што, налазећи се у тако страшном подвајању са самим собом, он није имао с ким олакшати срце. Чак Гагић, човјек на изглед лично наклоњен према Владици и по свом образовању кадар да схвати тешкоћу његова положаја и немогућност за њега да буде оно што је био, на примјер, владика Петар I... Гагић, који би морао оцјенити по заслузи његову диспозицију према књижевности и науци, и он, међутим, прикључује се његовим критичарима и то не само због свјетовног начина живота, него чак и због његова бављења књижевношћу" (77). А њему је „једина утјеха била читање и поезија". Ровински је готово психоаналитичким поступком настојао да разоткрије Његошев унутрашњи свет и да кроз тај свет сагледа Његоша као владаоца и државника и Његоша као песника. Поступак који је он применио у свом раду није био нимало једноставан, јер је подразумевао да се из противречности Његошеве природе и његовог јавног положаја сагледа историјска целина једне значајне епохе и њеног главног протагонисте. Двојништво као дијалектичко јединство супротности пружало је могућност Ровинском да уђе дубље у ту сложену хармонију дисхармонија и да донесе своје виђење ове изузетне историјске појаве у нашем историјском и духовном животу.

*

Да би могао да осветли Његошеву епоху и њега као владаоца и државника, Ровински је отишао дубље у историјску прошлост Црне Горе. Он истиче како Црна Гора „није играла никакву активну улогу" све док је „није открио Петар Велики" 1711. године. Од тада је она у непрекидној вези с Русијом. Тиме она привлачи пажњу и других европских држава, пре свега Аустрије. Како се у експанзији Русије Петар Велики окренуо и према Турској, према југу, Црна Гора је почела играти међународну улогу. Притешњена између Турске, Млетачке Републике, затим Аустрије, и руских интереса на Балкану, Црна Гора крвари, опстаје и развија се. Ровински мисли да су „као веза између Русије и Црне Горе, упркос политици, служиле вјера и народност", „ма какви били погрешни погледи руских државника оног времена". Руски цареви „и царице" давали су црногорским владикама помоћ „да у њима подрже та два елемента народног живота („вјеру и народност", В. В.), и успјех политичког циља као да је био природна посљедица" (28). Пошто су Турска, Млетачка Република, затим Аустрија, настојале да Црну Гору покоре и присаједине својим државама, руски „политички циљ" — упориште интереса словенске империје на Балкану — био је прихватљив за Црну Гору, јер су одсуство тежње за територијалним освајањем и повремена мања и значајнија материјална помоћ подстицале црногорске владике да се несебично предају „вољи руских царева, стрпљиво подносећи понекад погрешке и неправде од стране царске владе".

Кад је владика Петар II дошао на владалачко место после свог стрица Петра I, у Црној Гори је владао хаос, племена су се међу собом сукобљавала, беснела је крвна освета, Турци су упадали на њену територију, убијали и пљачкали. Племенске старешине нису биле у стању да заведу ред. Млади архимандрит није био још стасао да узме власт у своје руке и да је чврсто држи. Ровински мисли да се дух и карактер те владе могао „измијенити само доласком Ивана Ивановића из Русије, и измијенио се под његовим утицајем, јер је он желио да управља по руском и унеколико војном систему, али не никако по аустријском" (47). Иван Ивановић Вукотић Подгоричанин био је богати руски спахија, потомак оних који су били у руској војној служби, помогао је Петру II у почетку његовог владања да организује државну управу и да заведе ред у општи хаос. А када је млади архимандрит постао владика и када је стасао да влада и одлучује, Иван Ивановић је са огорчењем напустио Црну Гору и у Русији свим силама настојао да дискредитује Владику. Уз самовољне и неке обесне племенске главаре имао је Владика и опасног противника у гувернеру, или гувернадуру, како су га Црногорци звали. Гувернадурство је увео још владика Данило 1718. године; гувернадури су оличавали световну, а владике духовну власт. Углед владика је у народу растао, па је поступно и световна власт прелазила у њихове руке. Млетачка Република, затим Аустрија, настојале су, и успевале, да преко гувернадура остварују свој утицај у Црној Гори и да контролишу проруску оријентацију владика.

На почетку своје владавине Његош је укротио већи део племенских старешина, организовао Сенат од племенских главара, укинуо гувернадурство и Радоњиће прогнао у Аустрију, увео порез којим је плаћао сенаторе и перјанике, који су били истовремено и извршна власт и органи реда. Ровински мисли да је тиме извршен прелаз од племенског начина живота ка државном: тај нови начин живота „сви су осјећали с том разликом, што су једни, и то врло мали број, истовремено увиђали његову неопходност и благотворност, док се већина непријатељски понашала" (70). Порез или данак, како су га звали и на који нису били навикли, био је непријатан свима, чак и онима који су од тога новца примали плату; плату су са задовољством примали, а Владику су грдили што је завео обавезу плаћања пореза. Данак није био висок, и обезбеђивао је плату сенаторима и перјаницима за пола године. Без руске новчане помоћи није било могуће одржати новозаведено стање. Повремени налети глади били су велики непријатељ новог поретка. Ровински истиче да половином тридесетих година у време велике глади маса народа „у групама од по стотину породица дизала се и одлазила на прехрану у Скадар, а други су ишли на зараду у Цариград". Скадарски паша користио се тиме и подмићивао пограничка племена подстичући их на побуну против Владике. Његош је те побуне енергично, понекад и сурово гушио. Без суровости није било могуће изаћи на крај с разгоропађеним светом.

Ма колико је Његошу било тешко да савлада своје унутрашње противнике и спољне непријатеље, морао је он да се брани и од напада с пријатељске стране, „од стране представништва Русије". Док је Владика 1837. године путовао у Русију, руска влада тражила је од свог конзула у Дубровнику Јеремије Гагића да оде у Црну Гору и да иза Владичиних леђа провери какво је тамо стање. У свом извештају Азијатском департману руског Министарства спољних послова Гагић, практично, оптужује Владику да не води рачуна о свом народу, да се „бави само ловом и пјесништвом", да не слуша његове савете да „не дочекује турску власт с охолошћу и пријетњама, него с кроткошћу и снисходљивошћу", да Турке „убјеђује мирољубивим и пријатељским понашањем Црногораца". У том извештају он каже да Владика „упорно тражи само наше паре, а с нашим се савјетима подсмијева" (79). У овом извештају огледа се потпуно неразумевање околности руског представника у Дубровнику, који настоји да се додвори вишима од себе. Не ретко на оваквим извештајима руска влада је и градила своју политику према Црној Гори. Ровински јасно каже да су Гагић и Иван Вукотић желели да Владику „потпуно потчине руском режиму, надајући се да ће тиме угодити влади..." (80). У свом извештају Азијатском департману 1847. Гагић не преза од тога да Владику назове варалицом, лукавим и закопчаним, „какви су сви Црногорци", да се потпуно срозао у очима свог народа, да је изгубио његово поверење и да његово понашање треба стално пратити. Ровински, с правом, каже да је Гагић својим извештајима „раздражавао без потребе своју владу", да је „изазивао самим тим налоге" своје владе и да је „извршавајући их строго", „консул престајао бити дипломатски агент и претварао се у тешког и наметљивог тутора над великим човјеком" (110). Он посебно истиче да

такви као што је Гагић заборављају да се мудрост састоји „не у томе, да се напише писмо или стилизују услови трактата, него у томе да примораш да те поштују и чак да те се боје, кад немаш ни десети део оних материјалних средстава којима располажу твоји непријатељи" (111).

Посебно место у Владичиној спољној политици заузимају односи са скадарским везиром Омер-пашом и херцеговачким везиром Али-пашом Сточевићем Ризванбеговићем. Док је још у Црној Гори био Иван Вукотић и председавао Сенатом, Црногорци су покушали да заузму Подгорицу, и нису успели и поред великих жртава. Тај пораз се стављао на душу младом архимандриту, а не преамбициозном Вукотићу. Ровински мисли да је ту непромишљену авантуру смислио Вукотић у свом настојању да себи обезбеди доминантан положај у Црној Гори. Омер-паша скадарски задао је Његошу много муке хушкањем пограничних црногорских племена на побуну, нарочито за време гладних година, и заузимањем Врањине и Лесендре у Скадарском језеру. С Али-пашом Ризванбеговићем Његош се непрестано спорио око Грахова. Ровински говори о Његошевим писмима Омер-паши и Али-паши, у којима их, према Милораду Медаковићу, опомиње „да су њиме од једне крви и да међу њима никакве друге разлике нема, до што они вјерују у Мухамеда, а Владика у Христа. Сви људи који говоре једнијем језиком и имају истовјетне обичаје, то су све једна браћа и једна крв и они треба да рву за свој образ и за своју славу, а не за туђина" (145). Тешко је поверовати да је мудри Његош могао бити убеђен да ће његове речи пасти на плодно тле. Могуће је да су Медаковић и Ровински били наивни и да нису знали како су конвертити суровији према своме пореклу од припадника аутохтоних Турака. Конвертити се боре са самима собом, у самима себи боре се против бившег самога себе. Или је, можда, Његош таква писма писао у очајању!

Владичини противници као посебан његов грех истичу „продају" манастира Стањевића и Маина Аустрији. На основу докумената Ровински оспорава те оптужбе. Он каже да су та два црногорска манастира стајала на земљи коју је присвојила Млетачка Република, да је Аустрија на то земљиште полагала право кад је заменила Млетачку Републику у Боки и Приморју. Она је то право истакла још за време владике Петра I, али на њему није инсистирала, што „не значи да се она одрекла свога права". Зато га је „одмах истакла пред његовим младим насљедником" (88). У чланку *Његош и Јеремија Гагић* Ровински пише да, пошто је укинуто гувернадурство и Радоњићи збачени, „о чем званично јављено би аустријској влади, да гувернатур више не постоји у Црној Гори", „као одговор на ово аустриска влада потражи одма, да Раде Петровић узме све његово покретно имање из манастира у Стањевићима, којим влада Црна Гора, но који стоји на земљишту аустриском... Аустриска влада, изгубивши свог агента у Црну Гору светила се је њој с једне стране потраживањем Стањевића и Махина, с друге подбуњујући Доброћане и Паштровиће против Црногораца, због чега на овој граници пустоше непрекидни бојеви" (204). А нешто касније он каже да је Владика „уступио Аустрији Стањевиће и Маине такођер по настојању Гагића, који је говорио да Аустрија има на то право по бечком уговору, јербо је земљиште некада-

шње Млетачке Републике, која је сва своја права пренијела на Аустрију" (211). За разлику од Лаврова, који заједно с Нићифором Дучићем и Милорадом Медаковићем, чини Владику одговорним за попустљивост према Аустрији при разграничењу с њом, Ровински чини одговорним конзула Гагића и руског представника у комисији за разграничење Чевкина. Поставља се питање откуд Аустрији право на Боку и Приморје. У рату против Наполеона, који је уништио Млетачку Републику, Русија је и Црну Гору позвала за савезника. Владика Петар I је са својом војском ослободио Боку и Приморје и прогнао Французе. Тиме је ослободио своја племена и своје земље и присајединио их Црној Гори. После Бечког конгреса и стварања Свете алијансе руски цар Александар I је 20. маја 1814. године написао писмо владици Петру I у коме тражи да Црна Гора преда Боку и Приморје Аустријанцима. Тиме је Русија намиривала своје рачуне с Аустријом на рачун Црне Горе. Ровински је ово знао веома добро и одбацује овакав став службене Русије.

После рукоположења за владику 1833. године у Русији Његош се враћа у Црну Гору с богатим даровима и с оснаженим угледом у народу. Ровински се позива на Медаковића, који каже да је „за Црногорце доста било знати, да је њихов господар био у Русии и да га је обдарио цар руски, па су се већ они и по томе склањали око њега и слушали све оно што им каже, сматрајући да је све то воља и жеља цара руског" (47). Владичин одлазак у Русију на завладичење у јуну 1833. године имао је политичку побуду, а изискивала га је унутрашња политичка потреба. Тиме је он задовољио свој народ који није био навикао да буде толико времена без владике. У народу се развијало незадовољство изазвано, пре свега, сиромаштвом и неслогом племена, па архимандрит није могао утицати на смиривање као што би то могао владика. За све невоље оптуживан је Његош, пребацивало му се све — и младост, и мирско понашање, и брига за просвету. У тако тешким приликама Његош је прибегао већ познатој мери у српској историји: 17. новембра 1834. године „отворена је била гробница покојног владике и нађено при том тјело цјелокупно; почем би извађено из земље и стављено у ћивот пред олтар, ће и сад стоји" (206). Владика је овде поступио као свети Сава почетком XIII века, када је из гроба извадио тело свога оца и над њим измирио браћу Вукана и Стефана. Његошу је за овај поступак био неопходан и владичански сан.

Догађаји у Европи 1848. и у словенском свету ставили су Његоша пред велика искушења: револуционарни догађаји који су захватили и суседну Аустрију изискивали су активан однос Црне Горе према њима. Ровински наводи речи Милорада Медаковића да је „ствар у почетку била одлучена у том смислу, да Црна Гора мора учествовати у том покрету, који је захватио Западну Европу, да она мора ступити у акцију и извршити напад: питање је било само на кога и гдје напасти" (148). Последње речи говоре не само о недоумици и наивности већ и о психолошком стању Владичином. Уместо политичке борбе против владе у Бечу, која би Црној Гори стављала у изглед ослобађање од сталног притиска с југа и мешања у њене унутрашње ствари, избио је сукоб између Мађара и Срба,

у коме касније учествује и Русија, по Ровинском „не прогонећи никоју националну идеју, већ уставши уопште против револуционарних елемената и примивши на себе задатак да учврсти већ расклимани монархизам на Западу" (147). Ровински мисли да би Владика учествовао у тим догађајима, али би тиме имао посла с Аустријом, „главна је ствар била у томе што би то било непријатно Русији, јер се скретало против њене савезнице Аустрије". Ровински овим околностима тумачи „због чега Владика црногорски није могао ни помислити да иде у сусрет том покрету" (147). Кад већ није могао да учествује у догађајима на страни оних који се буне, Владика је, по свој прилици, да би испољио солидарност с војвођанским Србима и с руским императором Николајем I, понудио бану Јелачићу „3000 Црногораца у помоћ против Мађара, само да не буду какви немири од њих, јербо од глади они би сигурно нападали на Ерцеговину или Аустрију" (212). Из истих разлога он нуди и руском цару 5000 војника. Мора да је Владика дубоко преживљавао све оно што се око њега догађа, мора да је доживљавао дубоку моралну кризу што није у могућности да било шта учини, а неродицу и глад није могао да спречи. Слањем војника Јелачићу и Русима олакшао би тежак унутрашњи притисак. Ровински истиче да је Његош замерио српском кнезу Александру Карађорђевићу што је слао Књићанина у Војводину, а ту војску није послао у Босну и Херцеговину, чиме би допринео ослобађању тамошњих Срба од Турске и олакшао положај Црној Гори.

Односи Црне Горе с Русијом заузимају посебно место у размишљањима Ровинског кад пише о Владици и о Црној Гори. Русија није имала никаквих територијалних претензија према Црној Гори, за разлику од Турске, Млетачке Републике, затим Аустрије. Она је имала искључиво политичке циљеве у Црној Гори, сматрајући је ослонцем својих интереса на Балкану. У зависности од своје европске политике, посебно према Турској и Аустрији, Русија је према Црној Гори мењала однос. Ровински скреће пажњу на то какве је односе имала Русија према Црногорцима у разна времена: „Петар Велики у њима открива свог савезника, да би их затим заборавили; Јелисавета поново с њима ступа у добре односе, да би их Катарина II одгурнула и увриједила; Павле им враћа сву помоћ, а Александар се љути и предаје их суду; Николај I им се поново обраћа и обасипа их пажњом. Касније нове несугласице."[2] Он мисли да су односи између Русије и Црне Горе за време владавине Петра II битно другчији, да „Русија на најочигледнији начин признаје пуну независност и самосталност државе којој се јавља у функцији покровитеља" (*Црна Гора у*

---

[2] Књига П. А. Ровинског *Петар II (Раде) Петровић Његош, владика црногорски (1830–1851)* објављена је на српскохрватском језику у преводу Радисава Пауновића на Цетињу 1967. године; рад Ровинског *Његош и Јеремија Гаџић* објављен је у новосадском „Јавору" 1886. године, рад *Његош по одзивима страних писаца* објављен је у цетињском „Књижевном листу" 1902. године, рад *Српско огледало* објављен је у „Лучи", органу друштва „Горски вијенац" I/IX, X, XI. Сви ови текстови су објављени у књизи *Ровински о Његошу* с предговором и под уредништвом Ника С. Мартиновића 1967. године. Сви наводи из ове књиге обележени су у тексту у загради. Притом сачуван је аутентични језик радова из којих су наводи.

прошлости и садашњости, I, 503). Петар Алексејевич Лавров је у својој књизи о Његошу указао на то да су осцилације у односу Русије према Црној Гори условљене „општим карактером спољне политике руских императора, а не неспоразумима између Русије и Црне Горе". Другим речима, кад је Црна Гора била потребна службеној Русији у њеној политици према ривалским европским силама, она ју је обасипала пажњом; кад је та потреба ишчезавала, она ју је занемаривала. Тако је било са стране службене Русије. С црногорске стране гледано, Русија је у свим приликама била нада и поуздан ослонац. Ровински каже да „та веза не може бити раскинута било каквим личним несугласицама међу владама, јер њена основа није у случајним и привременим околностима, већ на пуној солидарности обостраних културних и политичких интереса" (*Црна Гора у прошлости и садашњости*, I, 10).[3] Објективно, у тим „обостраним културним и политичким интересима" постојали су *покровитељ* и *штићеник*, надређени и подређени. Не једанпут су поносите црногорске владике, међу њима и Петар II, морале поднети и отрпети понижења од стране *покровитеља* и то све у интересу опстанка свог народа.

За разлику од неких Његошевих савременика, Ровински веома високо оцењује Владику као владаоца и државника. Он сматра да је Петар II од хаотичне племенштине створио основе за развој државе у модерном смислу речи. По његовом мишљењу, Његош се веома брзо развијао и веома млад постао зрео, као човек умом и карактером, а као владар искусан и мудар очврснуо под тешким бременом служења народу и отаџбини, прекаљен у борби с околностима и људима. „У политичким пословима се види искуство и мудрост, у практичном животу — непоколебљив карактер и енергија, и у књижевности истакнута зрелост, дубина мисли и осјећања" (133). На оптужбе да је Владика водио мирски живот и да није водио рачуна о материјалном положају народа, после навођења низа података Ровински закључује да је Владика „поступао као добар и чуварни домаћин, који се, не остављајући без задовољења најближе потребе свога народа, бринуо и о његовој будућности" (118). Ровински мисли да такви људи као што је Петар II „не могу имати среће у мишљењу савременика", јер су реформатори, „а реформе обично задиру не само у политичку и идеалну страну народнога живота, него долазе у сукоб и с личним интересима људи чије су се позиције држале на старим порецима које реформатор руши" (159). А Црна Гора је пре њега била „безоблична гомила", која се за време његове владавине „претворила у чврсти политички кристал". У својој оцени Његоша као владаоца и државника Ровински је полазио од необично сложених околности за време његове управе Црном Гором, које су својом драматичношћу најчешће превазилазиле снаге једног малог народа и понајчешће нису од њега зависиле. Његош је често у безизлазним приликама налазио излаз. Кроз кризе, сударе, поразе и победе Његош је израстао у горостаса.

---

[3] П. А. Ровински, *Црна Гора у прошлости и садашњости*, Цетиње—Сремски Карловци—Нови Сад 1993.

*

Ровински је Његошево књижевно стваралаштво разматрао као нераздвојиви део његове личности као владаоца и државника. Из најчешћих и безизлазних околности он је одлазио у бескрајно царство поезије и тамо „налазио олакшање души". Није се Ровински посебно бавио анализом књижевног рада Његошевог, као што је то учинио Петар Лавров, али је у осветљавању Владичине личности увек указивао пажњу овој страни његове природе и његовог талента. Указујући на убрзано сазревање Владичино, Ровински истиче да се у првим годинама његовог државничког и књижевног рада запажа „отисак свијетлог погледа на живот" и добро расположење, чак „весело и шаљиво". У песми *Црногорац к свемогућем Богу* „зрачи мирно и религиозно расположење", а у песми *Заробљени Црногорац од виле* „у фантастичном сликању несрећне судбине првих људи Српства, нема ни трага од туге или мрачног погледа" (68). Такво ведро расположење и доликује младости која још није до краја искапила горчину живота. Ровински види шаљив тон и на обратном листу тога издања, на коме пише: „Печатано у печатњи свободе Црногорске на Цетиње. Прегледано и допуштено печатать од цензора Драга Драговића..." „То је била чиста шала — пише даље Ровински — јер није било никакве цензуре и није се имала за кога ни за што уводити, већ је по примјеру других држава било истакнуто одобрење цензора с именом „Драга Драговића", што је значило: „пиши што ти је драго" (тј. што желиш), како је то објаснио сам Владика Љ. Ненадовићу" (68). У првом периоду Његошевог стваралаштва Ровински, „осим неколико незнатнијих пјесама које откривају у свом аутору изузетан таленат" види „само једно опширније његово дјело, поему *Свободијаду*", за коју мисли да „не представља цјеловито дјело", већ зборник „у коме је као у рапсодији" сабрано неколико различитих песама, „које опјевавају десет посебних епизода из живота црногорског народа". Он сматра да ово дело „није лишено поетских мјеста, која ипак губе своју драж у неспретној форми неизграђеног стиха". Он истиче да ово дело „не представља ништа друго до историју у стиховима, налик на историју С. Милутиновића, који се, у осталом, успјешније за то користио народним пјесмама". Он у овом Његошевом делу види непријатни „одраз псеудо-класицизма", али истиче и да се из њега види како је „аутор много читао и много примио из те литературе", чиме је знатно проширио своје образовање „и проширио свој умни хоризонт", види се да је научио „историју и митологију класичних народа", а што је најглавније — „своју сопствену историју, црногорску" (133).

После овога дела, „осим неколико мањих пјесама", Ровински каже да се све до 1844. године не појављује ниједно озбиљније. Те године појављује се песма *Мисао*, која открива песника неслућене снаге. А одмах за њом долази поема *Луча микрокозма*. И Ровински мисли да је она „по садржини" блиска Милтонову *Изгубљеном рају*. Али само по садржини. Док је код Милтона главни циљ „репродукција библијске легенде" о отпадништву од бога једног од његових анђела и о Адамовом греху, „Владику интересује, прије свега, мисао о постанку свијета и о томе шта

је остало божанско код човјека послије његова пада и чиме се он уздиже над осталим животињским свијетом". И он мисли да *Луча*... није само религиозна поема, како мисли Лавров, него и филозофска, пре свега филозофска. Своје мишљење он заснива на томе што Његош у њој развија идеју из песме *Мисао* за коју каже да је „божански пламен у ништавном тијелу" и „зрака сјајна огња бесмртнога", која с божанским духом има заједничку „способност да ствара", с тим „што бог ствара дјелом и у бесконачности", „а човјечанска мисао ствара само идеју и у ограниченом простору". И он на свој начин интерпретира ову необично значајну Његошеву поему. Ровински сматра да су и „мале пјесме", као *Добродјетељ, Младост, Син Отечества, Љ. Штуру, Поздрав роду из Беча*, прожете дубоком мишљу и високим моралом. У свим овим песмама, као и у *Лучи*... огледа се огромно животно искуство, дубинско понирање у смисао живота и необични песнички узлети. Занимљиво је да Ровински истиче и Његошеву љубавну поезију, „са сигурношћу се зна бар за једну пјесму, која је, веле, била дивна", али их је Владика уништавао као непристојне. Према Медаковићу он говори о једној таквој песми коју је Владика написао 1846. „за вријеме боравка у Перасту".

Ровински је поводом другог издања *Огледала српског* 1895. године написао опширан текст и објавио га у органу књижевног друштва „Горски вијенац" „Луча" (I/IX, X, XI) под насловом *Српско огледало* с овом напоменом уз наслов: „Ми стављамо први наслов, који је некаквом случајном погрешком промијењен у новом издању, али налази се у њем истом на сваком табаку оздола; па никад у другој форми оно се није ни спомињало — и по духу српског језика не може друкчије бити" (257). У овом свом раду Ровински, сасвим усмено, говори о томе како историја сваког народа почиње предањем и песмом, који затим улазе у писане хронике и летописе. Код Словена је ова појава изразита. Он сматра да су за историчара од значаја историјски подаци који су забележени у току догађаја, али није од ништа мањег значаја и „дух народа, који се најбоље види у пјесми, као у огледалу". „Такав значај за историју Црне Горе има *Српско огледало*, што је сигурно имао на уму и његов први издавалац владика Раде — пише Ровински — бесмртни српски пјесник, који је увијек мислио о прошлости и будућности свог пађеничког, али славног народа" (258). Руски научник сматра да песма „с једне стране чува од заборава имена људи и њихова дјела, добра или пакосна, с друге, представља нам у живим сликама ондашњи пастирско-војнички живот Црне Горе, и у том смислу *Српско огледало* представља неизрециви извор" (262). Занимљиво је да је Ровински на крају свог написа дао попис свих имена која се у *Огледалу српском* помињу и то у две рубрике: у првој су Црногорци; у другој „Турци". У првој су и Срби из других крајева ако су било чиме били везани за Црну Гору; у другој су и они Црногорци „који су ускочили из Црне Горе и радили против своје отаџбине" и они „који су били с Турцима под морање". Црногорце је распоредио по племенима и нахијама, а понегде и по братствима. Ово је Ровински учинио да би будућим истраживачима олакшао посао око утврђивања ко су ти људи у стварном животу били.

Шћепану Малом Ровински је посветио пажњу у свом делу *Црна Гора у прошлости и садашњости* у поглављу *Авантуристи у Црној Гори*. Он пише да је Шћепан Мали „имао среће", „заузео је мјесто у историји, јер је скренуо на себе пажњу цијеле Европе". „На крају крајева — пише он даље — с њим у вези проистекла је цијела једна литература, а владика Петар II о њему је написао трагедију, коју, као и сва његова дјела, карактеришу врлине добре литературе." Овоме делу Његошевом он је посветио најмање пажње. Још га је само једанпут поменуо кад лик калуђера Теодосија Мркојевића пореди с ликом игумана Стефана и наводи речи овога јунака трагедије, упућене кнезу Долгоруком, којима о себи скромно казује: „Веома сам мало путовао, / Самоук сам, ако штогод знадем: / По буквици учио сам књигу, / По људима учио сам свијет, / По звијездама и богословију, / Што ми друга требује наука / Како овдје у наше крајеве? / Много огња под малијем лонцем, / Ал' ће прснут, али пролит млијеко." И овде је Владика певао апологију народној мудрости која се стиче суровим животом и не може се учити из књига.

Ровински мисли, као и остали пре и после њега, да је Његошево најзначајније дело *Горски вијенац*, да је оно „врхунац Владичине пјесничке славе", у коме је „у неколико драматичних сцена" приказао „истребљење ислама у Црној Гори почетком XVIII вијека". По њему, *Горски вијенац* „не задовољава драмским обликом" иако је „високо умјетничко дјело". За њега је највећа вредност дела „национални карактер уздигнут до највише умјетности" и посебно истиче афористичност стиха, за коју се не може рећи да ју је Владика „узео од народа" или ју је народ „присвојио од Владике". По Ровинском, национални карактер дела не огледа се само у афоризмима „него и из погледа и осјећања" који зраче из читавог дела, посебно из исказа и понашања јунака, који су управо тиме и постали прави типови и карактери из народа. Он мисли да се у лирским и филозофским делима изражава „субјективност пјесника", да песник у лирским и мисаоним песмама изражава сопствене мисли и осећања и сопствени морал, и да „сасвим друго представљају еп и драма, гдје аутор мора бити објективан и гдје мора сам ући у дух и схватања личности које приказује, одрекавши се, такорећи, своје личне субјективности". Питање је да ли је баш овако оштра и категорична граница између лирике, епике и драме. Неоспорно је да у епским и драмским делима уметничка снага долази до већег изражаја што је аутор мање уочљив. Ровински добро мисли кад каже да је у епском и драмском делу аутор уочљив већ тиме што тему и главног јунака бира по личном укусу и да често „устима својих јунака исказује сопствене мисли и осјећања" (139).

Ровински мисли да је главни јунак у *Горском вијенцу* владика Данило. У свом делу *Црна Гора у прошлости и садашњости* он пише како се о овој историјској личности није сачувала „ни једна црта" која би је карактерисала осим његових дела. „Владика Раде је изванредно одсликао само његов положај", каже Ровински. И мисли да га је „по карактеру одсликао" „исувише неодлучним и нејаким". По њему, Данило у *Горском вијенцу* „исувише много оклијева и размишља". Пошто је и он, као и владика Раде, постао владика веома млад, у прво време није му остало

ништа друго „него да се потчини постојећем реду ствари и вољи главара који су тада одређивали ток догађаја". У томе, и не само у томе, он види паралелност историјског искуства владика Данила и Петра II. У ствари, Ровински карактерним особинама лика владике Данила тумачи лик владике Петра II, његовог уметничког творца. Док су били сасвим млади, они нису имали прилике да се у било чему колебају, јер су други за њих доносили одлуке, и они су се тим одлукама повиновали. А кад су се завладичили и стасали, они су самостално доносили одлуке и били енергични у њиховом спровођењу. Владика Данило је донео одлуку да истисне мухамеданство из Црне Горе, јер је оно разједало одбрану и водило земљу у потпуни слом. И његово лично искуство га је подстицало на такву одлуку: Турци су планирали да га погубе „поставивши му врло вјешту замку". Ровински каже да је сам тај догађај подстицао владику Данила на одлучност и неустрашивост (*Црна Гора у прошлости и садашњости*, I, 397). Овим је он на посредан начин исказао критику лика владике Данила у *Горском вијенцу*. Међутим, и сам истиче блискост између историјског владике Данила и творца *Горског вијенца*: „У положају владике Данила, који је замислио велико дјело и који је лишен сваких средстава и помоћи, међу народом који није схватао ни свој судбоносни положај, ни његове велике циљеве, владика Петар II види пуну аналогију са својим личним положајем." По њему, Петар II размишљајући о својим великим плановима на висинама Ловћена, „тамо доводи и владику Данила, уочи Петрова дана, гдје он у тешким мислима, усред ноћне тишине и дубоког сна своје дружине, изговара монолог који изражава сву тешкоћу и безизлазност његова положја" (139).

Петар II размишља на Ловћену о томе како Турци не могу да покоре силом Црну Гору и да због тога маме лукавством и ласкањем лакоме међу Црногорцима и сеју раздор међу црногорским племенима. Скадарски везир Омер-паша Скопљак даровима и ласкањем привлачио је на своју страну неке црногорске главаре и бунио их против Владике. По мишљењу Ровинског, Петар II ставља у уста владици Данилу своја размишљања и колебања пред доношење одлуке да се обрачуна с побуњеницима: „А ја што ћу, али са киме ћу? / Мало руках, малена и снага, / једна сламка међу вихорове, / сирак тужни без нигђе никога!" Ровински је овде сасвим у праву. Он у овом монологу види у стихове преточено писмо Владичино руском посланику у Бечу, грофу Медему, од 11. новембра 1847. године, у коме каже: „Пријатни свој кров једино је убјежиште од смутнијех и немисленијех бурах. Ово ја судим по себи, јербо мени свагда сопутствује противни вјетар, а прибјежишта за мене, по прилици, нејма до у гробу... О судбино, судбино, рашта си мени тако строга? Ја сам твој великомученик. Звијезда под којом сам се родио ваља да је сателит раскаљенога Меркура, те не може благе зраке на мене пружити... Свака се нама побједа крије и назива суровом, дивљом и бог зна каквим именима. Турска се побједа пак похваљује и за њу се каже: одржали су ти и ти Турци сјајну побједу над одмјетницима, непокорницима, ордом дивљом, која само своју самовољност безаконим правом оружија и силе подржаје" (131). Овај покушај Ровинског да путем јунака понајближег

ауторy осветли ауторов yнyтрашњи свет има пyно књижевно оправдање. Мислим да лик Данила y *Горском вијенцy* није оправдано схватио као оклевала и неодлyчног човека. То би значило да је такав био и Петар II, који је себе изразио y монyменталном ликy свога дела. А y читавој својој књизи Ровински показyје како је Његош био снажна личност, како је о свакој својој идеји и акцији пре доношења одлyке дyбоко размишљао и како је после доношења одлyке огромном енергијом настојао да своjy одлyкy спроведе y живот. И сам је истицао да, када једном владика Данило „донесе одлyкy за ма какав подyхват, или ако нешто планира — он о томе није више размишљао, није се колебао" (*Црна Гора y прошлости и садашњости*, I, 397). Као велики yметник, Његош је дyбоко зарон-нио y yнyтрашњи састав, y психологијy свог jyнака и yобличио y његовом ликy све оно што је и сам преживљавао пре него што је доносио сyдбоносне одлyке. То је могао yчинити, јер је свестрано изyчио човека y самоме себи.

Ровински скреће пажњy и на лик војводе Драшка, који прича својим Црногорцима како је доживео Млетке кад је тамо био. Он мисли да је Драшково казивање о Млецима Његошева пројекција Аyстрије, која мy је y Боки и Приморjy чинила не мале непријатности. Био је y правy кад yочава овy пројекцијy, али је, као човек од књижевног дара и смисла за анализy, могао yочити и хyмор y Драшковом казивањy, хyмор који невероватном снагом зрачи из сyчељавања патријархалне цивилизације, чији је Драшко носилац, и yрбане цивилизације Венеције. И поред песникове симпатије према Драшкy и његовим погледима на живот, Његош се не yстеже да мy се благонаклоно не подсмехне, а да се над yрбаном цивилизацијом грохотом насмеје. Пошmyjyћи дyбоко морална достигнyћа патријархалне цивилизације, Његош је y ликовима игyмана Стефана и Теодосија Мркојевића издвојио оно што је y тој цивилизацији трајна вредност. Уз богатy машmy и снажан песнички таленат, мисли Ровински, Његош је испољио све вредности истинског мислиоца и филозофа; он је изнад свега тражио решења сyштинских проблема живота с којима се непрекидно сyочавао. Његош се старао „да схвати природy и нађе y њој законе које јој је предодредио њен творац" — y томе се садржала „тежња да према тим законима yсклади свој лични живот и yправља повjереном мy паствoм".

*

Болест и смрт Владичина привyкла је посебнy пажњy Ровинског. За yзроке његове болести он yзима y обзир све околности, али се посебно задржава „на чисто моралним yзроцима". Живот Владичин био је „од најранијих година пyн тешких брига и огорчења", његов рад био је „без одмора и радости", „страшан рад главом и срцем", „стално напрезање нерава", „и догађаји 1848. г., y којима се нарочито испољава Владичина нервозност, докрајчила сy рад свих ранијих година на рyшењy неодољивог здравља" (154). Рyски научник посебно истиче разорнy yлогy догађаја 1848. године на нервнy и психичкy стабилност владике Петра II. Ње-

гошеви поступци у то време, његови предлози помоћи бану Јелачићу и Русима били су више израз необичне забринутости оним што се у Црној Гори догађа под утицајем оскудице и глади него промишљени потези. Ровински оцењује Његоша као владаоца, песника и човека изузетно високо. Кад се појавила његова књига, било је доста оних који су оспоравали Његошеве несумњиве вредности и који су за све недаће Црне Горе оптуживали њега, не узимајући у обзир веома сложене и често сурове околности које су превазилазиле могућности и снагу једног малог народа и његове државе. Ако је ико у нашој историји и култури био притиснут нужностима, онда је то био Његош. Ако је ико давао отпор стицају сурових околности, онда је то био он. У том отпору он је освајао простор слободе за свој народ и за себе као стваралаца.

Витомир Вулетић

ПАВЕЛ АПОЛЛОНОВИЧ РОВИНСКИЙ О НЕГОШЕ

Резюме

Известный русский этнограф, историк и автор путевых заметок, П. А. Ровинский написал о Негоше књигу *Пётр II (Раде) Петрович Негош владыка черногорский (1830—1851)* и опубликовал её в Петербурге в 1889 году и три отдельные статьи, впервые опубликованные в сербских журналах: *Негош и Еремия Гаич, Негош в отзывах иностранных авторов* и *Сербское зеркало*. О Негоше он писал и в первом томе своей книги *Черногория в ее прошлом и настоящем*, опубликованной в Петербурге в 1888 году. Ровинский был хорошо осведомлен о жизни и деятельности Негоша, обстоятельно изучил литературу о нём. Жизнь и деятельность этого крупного государственного деятеля и гениального поэта Ровинский изучал и на основании тщательного изучения архива русского консульства в Дубровнике и русских архивов. Русского учёного Негош интересовал как человек, как государственный деятель и как поэт. Будучи хорошо знаком с сербской общественной, исторической и духовной жизнью, русский учёный глубоко проник в психологию Петра II Негоша и указал на драматическое противоречие между жизнерадостной природой этого человека и его положения монаха и митрополита. Он убедительно показал, что Негош справился с этим противоречием и своей деятельностью и авторитетом из Черногории противопоставленных племён создал современное государство.

УДК 886.1.09 Radičević

УТИЦАЈ ДУБРОВАЧКЕ ПОЕЗИЈЕ НА ЛИРИКУ БРАНКА РАДИЧЕВИЋА

Љубица Рајковић

САЖЕТАК: Утицај дубровачке поезије из времена ренесансе на лирику Бранка Радичевића до сада, ако се изузму извесна наслућивања Миливоја Павловића и Светислава Вуловића, није сагледаван. Овде је показано не само да је Радичевићу била позната *Славјанска антологија* Меда Пуцића из 1844. године већ и то да је он — како је и сâм изјављивао 1851. године у „Славенској кафани" у Бечу — читао Гундулићевог *Османа* (сведочанство о овоме оставио је Аца Поповић Зуб у *Успоменама I* из 1890. године). У раду се на Радичевићеву романтичарску лирику, узето у целини, гледа као на извесну обнову ренесансног певања у нас.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: лирика, ренесанса, Дубровник, Бранко Радичевић.

О лирици Бранка Радичевића толико је писано да нам се чини како је о њој већ све познато. Но, да то није баш тако, показаће донекле и овај рад.

Иако је Радичевић у основи оригиналан песник, ни он, наравно, није био без извесних песничких узора. („Само слаби писци не трпе утицаје" — вели Дучић.) Готово сви који су писали о Радичевићевој лирици истицаху да се он угледао, пре свега, на наше народне лирске песме, на грађанску лирику у Војводини онога времена и, нарочито, на немачку романтичарску поезију, што је, разуме се, све тачно, али је један несумњив и благотворан утицај до сада скоро прећуткиван: утицај дубровачке поезије, особито оне из доба ренесансе. Њега чак превиђа и један од најревноснијих изучавалаца нашег романтизма — Миодраг Поповић. Тако, на пример, у својој студији *Траїање за прајним* („Нолит", Београд, 1959) он на стр. 116. каже оно што је махом већ добро знано: „Издвојен, као и Вук, од осталих писаца прве половине XIX века и пренесен у наредно поглавље, Бранко Радичевић је код Скерлића више дат као почетак и отварање нових путева у нашој поезији — он је то пре свега био — а не и као извесна уметничка синтеза дотадашњег развитка — он је и то био. Скерлић је у њему видео пролећно сунце, које је изненада 1847. г. огрејало српску књижевност, и осетио сву лепоту, сву топлину, сву лирску истинитост песникових стихова, видео како се са њима величан-

ствено отвара епоха романтизма у српској поезији. Међутим, унутра, у боје које су се слиле у тај сунчани спектар, као да се није до краја загледао и видео како се тамо, сједињени у неразлучиву лирску целину, преливају и трепере готово сви извори, поточићи и потоци дотадашњих наших поетских жуборења: грађанска лирика XVIII века, народна лирска поезија и немачка романтика, уз патриотске интонације младих пре револуције од 1848. и како они бројни напори војвођанских песника да се ослободе домољубиве поучности и химничког празнозвучја прерастају у истинску поезију."

И доиста, отарасивши се свих оних стармалних стихотвораца који су претходили првом песнику нашег романтизма и које је као књижевни историчар био дужан бар поменути, Јован Скерлић је, прелазећи на Бранка Радичевића, с олакшањем одахнуо: „Једва једном са њиме у српску поезију, која је одмах у првом свом почетку изгледала тако стара, улази младост, са својим свежим осећањима и бујним страстима." Добро је што М. Поповић допуњује Скерлића и указује на то да Радичевић није био само новатор већ и „извесна уметничка синтеза дотадашњег развитка". Међутим, у боје које су се слиле у тај сунчани спектар као да се није ни он до краја загледао. Међу свим тим изворима, поточићима и потоцима дотадашњих наших поетских жуборења сједињених у неразлучиву лирску целину, ја чујем, доста разговетно, и тих жубор једне реке чије је врело у Дубровнику. Да је Радичевић своју песничку душу купао и у тој нашој бистрој реци, а не само у Дунаву, у туђинским водама, покушаћу овде да покажем.

Како би неупућени читалац могао помислити да сам први до чијих је ушију допро тај шум, одмах треба да напоменем да је њега још раније наслућивао Миливој Павловић, а још пре њега ослушкивао га је и регистровао Светислав Вуловић. Да пођемо стога у овом нашем разматрању од њихових сазнања.

У чланку *Улоīа Бранка Радичевића у развиīку 'књижевноī језика* Миливој Павловић пише да је Радичевић употребљавао речи из разних крајева наше земље: „... из Војводине, из Србије, из југозападних крајева, из Хрватске и Далмације, а има неколико и из Дубровника (**госпар**) и дубровачке књижевности (**перивој, урес, љуван, прељувен, зальувени**), — и тиме његов песнички језик добија општији карактер, и донекле везе са старом песничком традицијом Дубровника, где се такође певало народним, мада локалним, говором".

Ову опаску Миливоја Павловића, илустрације ради, поткрепићемо навођењем неколико Радичевићевих стихова из којих ће се видети чињенично стање, тј. да је овај песник заиста употребљавао поједине речи из Дубровника, односно из дубровачке књижевности:

— Ја гледах лице девице **љувано**. (Три сонета из поеме *Доћ' ће данак īрави),*
— Куда иђа' јуче **прељувена** (*исīо*),
— Мога срца **зальувени** плам (*исīо*),
— Опрости, причина је **љубвен** жар (*Туīа и оīомена*),

— Свуд по теби **деклице** танане (*Бачки растанак*),
— Као **урес**, као дика (*Утопљеница*, песма прва),
— Да л' на ћерку ње **љувену**? (*Безимена*, песма трећа),
— А **госпар** му пушта вољу (*Утопљеница*, песма друга),
— Госпа, кера, **госпар**, псина (*Безимена*, песма трећа),
— **Перивој** (наслов песме) итд.

Ово је, зар не, јасан и несумњив доказ да дубровачка поезија није остала без утицаја на Радичевићеву лирику. Међутим, тај утицај се, као што ћемо истом видети, најмање огледа у лексици.

На занимљиво и важно питање како је Бранко Радичевић у оно време дошао до дубровачке књижевности Светислав Вуловић одговара: „... 1844. године изашла је у Бечу прва збирка старих дубровачких песама, *Славјанска антологија* од Меда Пуцића. По овој књизи чини ми се да је Бранко поглавито познао старе пјеснике дубровачке. Разгледајући песме у овој антологији чини нам се да неке од њих одјекују у Бранковим песмама. Тако песми Бранковој *Перивој* одговара у овој антологији песма Динка Рањине *Лепи перивој* (и једнак наслов указује на позајмицу), која почиње:

Саградих један лип у пољу перивој,
У који насадих од дубја сваки број...

Бранкова је песма доста налик на ову песму, само је Бранко својој песми дао други, ведрији, обрт и алегорија у њега не тече до краја као у песми Рањининој..."

Ево и мога открића. Из *Успомена I* Аце Поповића Зуба, објављених у подлистку листа *Наше доба* 1890. године (бр. 13—22), сазнајемо да је Поповић септембра 1851. у „Славенској кафани" у Бечу разговарао с Бранком Радичевићем и о Гундулићу. „Тако дакле у разговору с Бранком о Гундулићу и Сими, рече ми за *Османа*: Да би он Коревскога и Крунославу друкчије претставио био..." — пише Поповић.

Сада је све много јасније. Сасвим је, дакле, извесно да је Радичевић читао дубровачке песнике из времена ренесансе и барока. Но, и кад то не бисмо тако поуздано знали, много штошта би нас из Радичевићеве лирике упућивало на такве претпоставке и закључке. Овако нам је пак, поред осталог, лакше да разумемо, на пример, откуд онолико Радичевићево дивљење Дубровчанима и његово дубоко поштовање према старој дубровачкој поезији изражено у познатим стиховима из *Бачког растанка*:

Ој, ти красни Дубровчане,
Наш и данас бели дане,
Та са песме из старине,
Пуне славе и милине!

Знао је Радичевић да се Дубровчани имају чиме поносити, осетио је он „славу" и „милину" њихове старе (а тако младе!) поезије читајући је у Бечу, у туђини, и она му је свакако значила тада једну спону, једну

драгу везу са домовином, у ширем смислу те речи. Радичевић се вероватно усхићивао листајући *Славјанску антологију* Меда Пуцића, она за њега мора да је била право откровење! Садржина, језик, стил — све је то, можемо већ мислити, пленило пажњу младог песника. Осим тога, уметничка вредност дубровачке ренесансне и барокне поезије била је таква да га је, запљуснувши га својом свежином, надахнула да још умилније, попут славуја у пролећно праскозорје, запева из пуног грла, неспутано, ведро и чило, добрим делом и у духу ренесансе. То су, уосталом, омогућили и историјски догађаји у Србији у току прве три деценије XIX века. После дуге и сурове зиме робовања под турском влашћу такав глас се у српској поезији у то доба и могао очекивати, и то као нешто најприродније. Стога и није било потребно да прође много времена па да тај глас од младих српских песника (насупрот томе што се у први мах чинило да они немају слуха за њега) убрзо буде опште прихваћен и умногостручен. Преокрет је у свему био велики и револуционаран. Након дуготрајне ноћи ропства Србима је коначно свануо дан слободе. Са Бранковом лириком свануло је најзад и српској поезији. Зора српске културе, науке и уметности указала се већ била са Доситејем, свитала је споро и мучно све док се Вук није размахао и разагнао преосталу тмину. Очи, навикнуте столећима на мрак и месец (који нам је био „сунце заступио"), испрва су само жмиркале, обневиделе од бљештаве светлости која је зрачила из Радичевићеве лирике, у којој се сунце поезије тако радосно, тако живахно и тако топло осмехивало.

А сада да се запитамо: није ли већ почетак XIX века био наговештај једног препорода, једне ренесансе, једног „васкрса државе српске" (што би рекао Стојан Новаковић), једног напретка у сваком погледу, па и у књижевности? И није ли и наш и европски романтизам у суштини својој, у крајњој инстанци, нека врста ренесансе?

Сматрам да је тако и да није случајно тако. У поређењу ренесансе и романтизма и у повлачењу паралеле између ова два књижевна раздобља (временски, иначе, доста удаљена, али садржајно и стилски доста блиска) намећу се већ на први поглед многе аналогије. Оне се могу објаснити законитостима чисто друштвеним, пошто на њима и почивају. Пођимо редом.

Пре свега, и поезија ренесансе и поезија романтизма духовна је творевина припадника грађанске класе. И ма колико да су између грађанске класе Дубровника из XV и XVI века, с једне стране, и грађанске класе у Србији из средине XIX века, с друге стране, постојале (што је и нормално) приличне разлике, у ономе што је за развој књижевности и њен карактер било пресудно оне се нису битно разликовале. И за једну и за другу заједничко је нагло богаћење и акумулација капитала, чему је највише допринело силно јачање трговине. Предуслов пак за све то било је једно непроцењиво богатство које је Дубровник уживао, драгоценије него „сва сребра, сва злата, сви људски животи" — слобода, а Срби су у првом и другом устанку против Турака ту „лијепу", ту „драгу", ту „слатку" слободу тек били извојевали. Добијањем самосталности грађанска класа је постала моћан друштвени фактор у новоствореној српској држа-

ви. Разуме се да ће птица пуштена из кавеза запевати, и то пуним гласом. На слободи — певаће слободно, без зазора. Потекли су стихови, родољубиви и љубавни, бујица стихова. Волела се домовина и волела се жена. А за исказивање те љубави прикладнији су свакако били стихови од прозе. Везани слог нуди риму, мелодију, хармонију, ритам... Осећање среће и радости, кликтање срца и његове откуцаје згодније је исказати стихом. Да ли је онда чудно што у дубровачкој књижевности, као и у књижевности нашег романтизма, преовлађују стихови над прозом, што је тада књижевних дела у стиху кудикамо више од оних у прози? Јакшићеве приповетке готово су усамљен пример прозе код нас у доба романтизма, а у непрегледном мору дубровачке поезије, потпуно усамљено, штрчи острво Држићеве прозе. Запљускују га бистри таласи и самих Држићевих стихова. Држић не само да је и сâм писао „пјесни љувене", он је и неке своје пасторалне драме написао у стиху. Немамо ли то исто у нашем романтизму са драмама Ђуре Јакшића и Лазе Костића? То „версање", тако омиљено у ова два, и по много чему другом подударна, књижевна раздобља, та неограничена владавина стиха може се разумети једино при дубљем сагледавању, ако не потпуно истих а оно веома сличних, узрока друштвених и културних прилика под којима је настала и развијала се не само ренесансна књижевност на нашем Приморју, посебно она у Дубровнику, већ и наша књижевност из доба романтизма. Испитивање тих узрока и компаративно изучавање у овом правцу, уопште, вредело би посебне студије. Овде ћу указати само на оне аналогије које ми се чине најзанимљивијим.

Познато је да је ренесанса имала за собом хуманизам, у чијој је основи била љубав према античкој науци, култури, уметности и књижевности. Није ли и романтизму претходило једно књижевно доба загледано у прошлост, у антику као узор, једно значајно али несамосвојно доба које је, нарочито у погледу књижевне форме, било несумњив анахронизам? Шта је, у ствари, псеудокласицизам са својим опонашањем антике, патетичним одама и химнама, са својом натегнутом метриком и версификацијом него један страшан грч, потресан у својој немоћи, да се достигну ненадмашни антички узори. Ако ренесанса у односу на хуманизам значи враћање животу, савременом тренутку, и самостално, оригинално стваралаштво, романтизам, настао добрим делом и као реакција на псеудокласицизам, значи, у односу на њега, то исто. Стога сматрам да се разне парареле могу повлачити не само између ренесансе и романтизма већ, у извесној мери, и између хуманизма и псеудокласицизма, паралеле које такође могу бити веома занимљиве и које би допринеле да се боље схвате и неке појаве везане за ренесансу и романтизам.

Угледање на народну лирику и певање чистим народним језиком једна је од најевидентнијих заједничких црта ренесансних и романтичарских песника. Елемената народног језика имамо већ у књижевности наших глагољаша на западу, као и у ћирилским средњовековним текстовима писаним српском редакцијом старословенског језика, почев од Саве Немањића па даље, но дубровачка поезија већ од својих почетака у језичком погледу чиста је као суза, сва је испевана чистим народним јези-

ком, оним којим се у то време и говорило у Дубровнику (оно што су италијанизми у говору дубровачком, то су у српском језику турцизми — које Вук није ни прогонио!), а у Србији је пак, што се писане књижевности тиче, могло да се пева народним језиком тек после његовог увођења у књижевност наместо славеносербског језика, тек у време тријумфалног Вуковог војевања за народни језик. Вук је, истина, из те борбе, у којој се хватао у коштац и дуго рвао сâм са многима, изашао сав крвав, али као победник. Утицај његов на Радичевића и друге ондашње младе песнике био је велики и „тирански" (ово друго наслутио је први Павле Поповић, који је запазио и извесне штете које је тај утицај нанео уметничкој вредности појединих Радичевићевих песама, но то је друга страна медаље, са које би се могле видети и Вукове „кривице", али ја у то сада не мислим да улазим). Радичевић и остали песници у то доба на примеру језика народних умотворина што их је Вук објавио могли су сагледати сву раскош и изражајне могућности изворног народног језика, а то су исто могли сагледати на језику дубровачке и остале наше ренесансне и барокне поезије, но права је штета што је они нису готово ни познавали. Један од светлих изузетака у том правцу управо је Радичевић. Истина, „главна заслуга Бранкова" — како истиче и Салко Назечић — „управо је у томе што је желио да се не угледа на друге и да дâ нешто своје, ново", али он, без сумње, са својом поезијом, како су већ запазили Светислав Вуловић, Миливој Павловић и Миодраг Поповић, представља извесну синтезу и везу с нашом ренесансном песничком традицијом, посебно с оном дубровачком. Ако занемаримо оно мало Радичевићевих стихова испеваних на немачком језику, Радичевић је први од наших песника романтичара који је оберучке прихватио народни српски језик као једино књижевно-уметничко средство којим је стварао своје песме. Предност народног језика, његову привлачност и његове лепоте осетио је он веома добро и на примеру старих дубровачких песника. Тако можемо да разумемо и чињеницу да је поједине речи за своје песме узео из дубровачког говора, односно из дубровачке књижевности (свесно или несвесно, то је посебно питање), а такође и неке мотиве. „Усмена народна лирика која се у доба хуманизма неодољиво наметала својим сочним народним језиком, једрим изразом и богатством мотива" (Д. Павловић) извршила је и на дубровачке песнике благотворан утицај. Песме из доба ренесансе, као што су: *Дјевојка је ружу брала, Нашла је храбра дјевојчица, Дјевојка је подранила* Џора Држића, *Пјесан од кола* (I—III) Динка Рањине, као и оне касније, из доба барока, као *Поћијевка* (I—II), *Млацима, У поћа Јована* Игњата Бурђевића и друге, јасно говоре о том утицају. Таквог утицаја је било још више код наших песника у време романтизма. Који се наш песник романтичар није угледао на народну поезију? Сви они, почев од Бранка и Његоша, па преко Јакшића, Прешерна, Мажуранића и Прерадовића, до Костића и Змаја, израстају из народне поезије. Тај утицај можемо пратити и касније, преко Шантићеве и Филиповићеве поезије, све до данашњих дана, до поезије Васка Попе, Томислава Мијовића, Вите Марковића, Звонимира Костића и многих других наших савремених песника. На врелу народне поезије напајаће се, сигурно, и будућа песничка поко-

лења, то је непресушни извор поетског надахнућа, али тог напајања никада није било, нити ће га више бити, у тој мери као у доба романтизма. Да би се јасније видело какав су однос према народној књижевности имали стари Дубровчани, напоменућу само још и то да су дубровачки књижевници из прве половине XVIII века Ђуро Матијашевић и Јосип Бетондић скупљали народне песме; знатно, дакле, пре Вука.

У целој овој ствари, ипак, најбитније је оно што поводом утицаја дубровачке поезије на лирику Бранка Радичевића хоћу овде и да покажем: дух романтичарске поезије веома је близак духу ренесансне поезије. Како би то било још очигледније, указаћу још на једну њихову заједничку црту — слобода изражавања. Ренесансно друштво, које је карактерисала тежња за стварањем слободне личности и културним напретком, „усредсредило је сав свој интерес на човека и природу, на материјални живот и земаљске радости" (Д. Павловић). Човек, пак, из времена романтизма, ослобођен стега прошлости и средњовековног мрачњаштва, такође је, као и човек из времена ренесансе, био жељан живота, науке и уметности. Схвативши да се живи на овом а не на оном свету, тај човек је настојао да од живота загрpreби што више. Стога је потпуно схватљиво што у тематском погледу љубавна лирика и у романтизму, као и у ренесанси, заузима тако видну, тако доминантну улогу. Распевана, хедонистичка ренесансна лирика, ведра, животна и полетна посебно је одговарала Бранковој природи. Као таква, она је њему морала бити драга лектира, на коју се, сва је прилика, помало и угледао. Песник из времена ренесансе, и у најдискретнијим својим стиховима, прижељкивао је плотску, телесну, физичку љубав, љубав од крви и меса, овоземаљску, зато њему петраркистичка, платонска љубав и није толико лежала на срцу. Он једноставно није могао без љубави, једнако је молио драгу да му на љубав узврати љубављу, и то не молио, већ преклињао (види песму Шишка Менчетића *Не пјевам већ цвилим*), он за својом вољеном „вене, чезне, гасне, блиди; сахне, гине, копни, таје…", он за њом умире. Дубровачке покладне, карневалске песме, тзв. маскерате, пуне су слободних израза, раскалашности и ласцивности. То је једна од њихових основних карактеристика. Тако је, на пример, маскерата *Вртари* Антуна Сасина пуна јасних алузија које се своде на љубавни позив, односно секс, а ништа мање маскерата *Сужњи* Николе Наљешковића (исп., на пример, стих: тер не бран'те ствар најдражу, и сл.), а и друге. Љубав је постала важан саставни део и суштa потреба живота ренесансног човека, и он се без ње не би могао замислити. Дубровачки песници су на сва уста славили љубав, њене чари и лепоту.

Кушај, кушај, ер тко куша
само једном љубав ча је,
ређе меда слађа да је
и дражија него душа —

каже Андрија Чубрановић у најлепшој маскерати што је има дубровачка поезија, у *Јеђупки*. То имамо већ код првих дубровачких песника. Тако

Џоре Држић узвикује својој драгој: „Љуби ме, душо”, Шишко Менчетић, задивљен, пева: „Гледајте како је лијепа”, а Динко Рањина, жељан живота и свега што живот пружа, шапуће сâм себи: „Нека се насити радости живот мој”. Стих „Љубите се, љубите, тере дни не губите” постао је девиза ренесансног човека, његов животни кредо. Зато је дубровачка поезија пуна стихова као што су ови Чубрановићеви из *Јеђупке* („Првој госпођи”):

не чин’ да ти прођу данци
без трајања љувенога.
Ер госпоја без љубави
шта је ино, бога цића,
нер угасла једна свића
или т’ сух пањ у дубрави?

Потенцирана сензуалност и еротика у дубровачкој љубавној лирици задржала се и у доба маринизма. Тако Иван Бунић и даље саветује: „Уживај док можеш”, а Игњат Бурђевић позива на *Љувено ужсиване* и искрено признаје:

Све што уживам није ми дости,
иза сласти слас ми ’е дража.

Та лирика је, и поред католичке реакције, још увек била сладострасна, андрежидовска, бранковска. Познато је, наиме, да је и лирика Бранка Радичевића слободна у изразу, неспутана, обешењачка, пуна враголија, еротична, раскалашна и, да не околишим, понегде блиска порнографији. Погледајте, на пример, Радичевићеву песму *Радосш*, која је заиста остала „у траљама”, и биће вам јасно зашто песников отац Тодор Радичевић није хтео да је унесе у трећу збирку песама свог умрлог сина, погледајте такође Радичевићеву песму *Луди Бранко* (или како се још зове *Безимена*), а нарочито оне строфе које се при њеном штампању обично изостављају, па ћете се лако уверити да су ти Радичевићеви стихови на граници пристојности, или је чак и прелазе, баш као што је прелазе поједини стихови из дубровачких маскерата и поједине сцене из неких ренесансних комедија насталих ван Дубровника, особито из оних са Хвара, које се могу упоредити са неким сценама из Бокачовог *Декамерона*. И управо мислим (тврдо сам уверен!) да је Бранко Радичевић охрабрење за слободније изражавање у тим још увек калуђерским, испосничким и светачким временима добио читајући дубровачку поезију. Мора да му је она као мелем канула на младићку, Аморовом стрелом рањену душу. И он је запевао искрено, отворено, без лажног стида, онако како је већ одговарало његовој несташној и веселој природи. Салко Назечић, један од најзапаженијих читалаца Бранкове лирике, вредност овог песника види у томе што је он „тражио слободу исказивања осјећања, при чему се нужно морао сукобити и са старом књижевном формом и са моралом једнога друштва. Он се у свом стварању, без сумње, угледао највише на народну песму...” И сви су наши књижевни критичари, у хору, указивали на то

Радичевићево угледање на народну поезију, које је и очигледно — на утицај ренесансне поезије мало ко је и помишљао. А Радичевић је лепе примере те „слободе исказивања осјећања", о којој говори Назечић, могао наћи, и нашао је, управо баш у поезији дубровачких песника.

Против посељачења Радичевићеве лирике побунио се Милан Дединац у красном предговору збирци Радичевићевих стихова *Руковети* под називом *Оно што је живо и оно што је мртво*...: „Они који су веровали да га истински воле, „бранкомани", задали су му најтежи ударац. Осиромашили га, поједноставили. Њега преоденули у народну ношњу; поезију његову посељачили. Нису видели, а ко зна: можда нису ни могли да виде у оном времену, да чак и оне његове стихове који изгледају најближи духу народног певања, да је и њих могао да испева само *урбанизовани човек*". Тим пре сматрам да не грешим кад тврдим да Радичевићева „сензуална поезија страсти и уживања, у којој иза сваког стиха стоји човек", „насупрот лажној, хладној, извештаченој, дидактичној и у суштини схоластичној поезији, која се бави свим и свачим, а на човјека гледа као на марионету" (Назечић), има корена не само у народној лирици, која није у толикој мери сензуална, већ и у дубровачкој ренесансној лирици, која је кадшто сензуалнија и од Бранкове, а човек у њој такође има централно место. Радичевића није обавезивала владичанска одежда, као Његоша, да мери сваку реч, он је имао одрешене руке да, „затрављен", пева слободно, без устручавања, држећи се с правом оног свог „Боље чедо и прељаволасто..." Његова је љубав од овога света, баш као и касније Ђурчинова, баш као и много раније љубав дубровачких песника: он своје деклице или кује у звезде или поваљује у траву. Његов стих „Јера месо хоће меса" звучи тако ренесансно, и дубровачки, као да га је изговорио под маском вртара, пастира или сужња у карневалској поворци под балконом своје „љувене". Али баш зато што је певао од срца, искрено, спонтано, само оно што је стварно и осећао, он је, и поред свих утицаја које је претрпео, остао самосвојан и оригиналан песник. Он није допустио чеду своје поезије „да уз туђи корак нарамљује, да га туђа рука зарањује". Чедо његове поезије није ни сакато ни кљасто, оно пуца од здравља, зато је и тако несташно, обешењачки враголасто и распевано, помало и безобразно, право мангупче. Оно је наше, зато га, ваљда, тако и волимо. Његов глас, цвркутав и кликтав, младалачки свеж и једар, пун животне радости и оптимизма, одјекује у поезији Растка Петровића, Милоша Црњанског, Светислава Мандића, Бранка В. Радичевића, Добрице Ерића и других наших лиричара, очараних небом и земљом, заљубљених у овај свет „мио и премио", глас изазован, вечно млад и недопеван. Мало је, ипак, у нас песника који су ведри и раздрагани попут Бранка, тог „необузданог јуноше срећног што живи, што дише, веселог што говори и што пева, карловачког дерана који очаран игром и ритмом, занесен младошћу својом и младошћу народног песништва, ни сâм не разликује више да ли пева сопствене стихове или понавља сремску поскочицу, а по његовом врелом и зајапуреном лицу још није пала ружна сенка смрти..." (М. Дединац). Сећајући се Радичевића из тих година Вукова кћи Мина записала је: „Тада бјеше Бранко у најбољем добу. Не бјеше још оболио, а

весело срце и живахан дух сјаше му из вјечно ведра лица…" Уверен да ће надмашити Бајрона, Радичевић у једном писму каже: „…ја ћу га у том превазићи, што ћу живот с лепше стране узети, и нећу, као он, о очајању певати. Он је био луда што није знао живот уживати, што га је све најгорим себи представљао…" Наши песници су, за разлику од Радичевића, најчешће певали жалопојке, тугованке, јадали се, кукали и плакали, а плакати није тешко: и дете, чим се роди, већ уме да плаче, теже је бити весео и смејати се, то оно научи тек касније. А Радичевић је могао „живот с лепше стране узети" и стога је он заиста, „знао живот уживати", нема сумње, у то нас уверава и Полит-Десанчић, који је забележио: „… био је, што се каже, велики женскарош, и то као да му је главе дошло". У песми *Луди Бранко*, пошто је она аутобиографског карактера, Радичевић каже, у ствари, за себе:

Он ужива сваке згоде
И проводи младост слатко,
Ни потура бела данка
Без љубавна, без састанка.

Из овога се види да се он, руковођен сазнањем да „младост плахо бега" и да нас „данас има, а сутра нас нема", у свом, иначе кратком, животу радо држао савета који је дала још Чубрановићева Јеђупка. У том погледу, иако је млад умро, душа нема за шта да га куне, штавише Змајеви стихови:

Напио се вина,
Напев'о песама,
Наужив'о раја
Са младих усана.

Где је наш'о сласти,
Ту јој није прашт'о,
Сад гори л' му душа,
Барем знаде зашто. —

комотно би могли да се односе и на њега.

Везу Бранкову са Дубровником осећао је и Милан Кашанин. Говорећи о слободи у изразу код појединих Бранкових стихова он вели: „Кроз 'фриволност' и безбрижност тих стихова нису грунуле ни романтичне сузе ни хајдучка пушка, већ метеорски синуо осмехнути либертинаж песника из доба рококоа и залепршао дах далеког ренесанса…" (*Судбина и људи*, „Просвета", Београд, 1968, стр. 11). Кашанин закључује: „Бранко Радичевић није први, већ последњи у низу наших либертинских рококо песника" (*исто*, стр. 12).

Не истиче Милан Дединац без разлога да је Бранкова поезија, онако дрска и насмејана, најпролећнија поезија наше литературе. И уопште је поезија нашег романтизма, са извесним малим изузецима, осунчана, озарена, пролећна. А то премалеће наше поезије дошло је с Бранковом ли-

риком, он је био прва ласта, он је, у ствари, васкрсао дубровачко „славно пролитје", „травицу дробну", „цвитје" и „зелен лис".

Радичевићева лирика је обасјана, светла, прозрачна и опијена лепотама младости и природе, јер је таква била и душа песникова. (У нашој поезији још је само Шантићева лирика осунчанија.) Радичевић је, уз то, био и веома духовит човек. У својим успоменама на њега Јован Борђевић каже на једном месту и ово: „(Бранко бејаше) весео, шаљив, пун досетака и доскочица, али свугда пријатан и деликатан... Homo festivus". Шаљивих стихова Радичевић има доста, а песма *Луди Бранко* испевана је сва у шаљивом тону. На шаљиве песме он је такође могао, осим у народној поезији и другде, наићи код старих дубровачких песника. „Дубровчани су од увек имали један свој нарочит смисао за шалу и подсмех..." (Д. Павловић). Довољно је, на пример, прочитати само песму *Радоња* Владислава Менчетића или *Смијешан разїовор* Игњата Бурђевића, па се уверити да је тај смисао Дубровчана за шалу и подсмех био велики. Осим тога, треба само погледати како се Доминко Златарић шали с „гиздавијем господином Томом Натали-Будиславићем", па увидети да је шала старих Дубровчана била често подругљива, пецкава и пуна ироније, па је као таква лако прелазила и у сатиру. Духовитост Дубровчана и њихов смисао за подсмех нарочито су дошли до изражаја код оних песника који су пародирали петраркистичку љубавну лирику, као што су то чинили Стијепо Бурђевић у *Дервишу*, Иван Бунић у *Горшїаку*, Игњат Бурђевић у спеву *Сузе Марункове* и други. Познато је да и Радичевић има сатиричну епску песму *Пуш*, а и његова песма *Луди Бранко* добрим делом је сатиричног карактера. И остали наши романтичари, као Јакшић и, нарочито Змај, имали су доста пригодних и сатиричних, „уједљивих" песама и ругалица за какве су знали већ стари Дубровчани. Овим нипошто не желим рећи да је корен свему томе у Дубровнику, то никако, јер то као факат не би ни стајало пошто је сатира српске романтичарске лирике углавном аутохтона — указујем само на неке аналогије. Кад смо већ код аналогија, указао бих на још неке. И песме дубровачких песника и песме наших (и не само наших) песника романтичара, сигурно и зато што су се и једни и други угледали на народну лирику, веома су ритмичне, хармоничне и мелодичне, писане често да би се певале, уз музичку пратњу (у Дубровнику су певане уз пратњу леута). Колико има само ведрине, веселости и музике у маскерати Мавра Ветрановића *Ланци Алемани, шрумбешари и шифари*, посебно у строфи која се провлачи кроз целу песму као лајтмотив и која се у виду рефрена понавља после сваке друге строфе:

Ми смо пришли у ове стране,
нека вам је сада знати,
да научимо Дубровчане
у трумбуне трумбетати.

Радичевићеве лирске песме такође су, као што је већ добро познато, пуне ритма и музике, те је за њих било лако компоновати мелодију, управо — оне су је саме садржавале. Такве су његове песме: *Рибарчеша сан, Девој-*

ка на сīуденцу, Јадна драīа, Гусле моје…, Укор, па онај одломак из *Бачкоī расīанка* познат под називом *Бранково коло*, итд., а *Туīа и оīомена* сва је од музике, али од једне посве друкчије, свечане, сетне, јампске, чији акорди преко Змајевих песама *Шīо је јава īако кивна* и *Оīкиде се*, па преко Костићеве песме *Међу јавом и мед сном*, допиру све до Дисове песме над песмама *Можда сīава*.

Јесмо ли се икад запитали откуд код наших песника романтичара извесна наивност у изразу, оно њихово невино, скоро детињско поимање стварности, њихово одушевљење природом у стилу „Ала је леп овај свет", наглашена сентименталност, тепање свему и свачему, а посебно ономе што је лепо, младо, мило и драго; зар нам никад није пало на памет да смо тако нешто већ имали у нашој књижевности? Јесмо ли се, рецимо, запитали откуд код наших песника романтичара онолико обиље деминутива какво налазимо управо у лирици дубровачких ренесансних песника? Налазимо га, додуше, и у народној лирици (ту је њему и извориште), али не у том обиму као у дубровачкој љубавној поезији из времена ренесансе, која је сва у деминутивима (ту је, на пример: и тужица, и ружица, и срдачце, и суначце, и цвитак, и личце, и птичица, и душица; ту су такође: и диклице, и косице, и водице, и славици, итд., итд.) као што је добрим делом у деминутивима и поезија нашег романтизма, што се лако може показати и на примеру лирике Бранка Радичевића (ту је: и земљичица, и обалица, и водица, и лађица, и сунашце, и травица, и листак, и данак, и нојца, и ветрић, и стазица, и горица, и птичица, и усничица, и ножица, и сукњица, и сузица, и зорица, и цветић, и пужић, и облачић, ту су и очице, итд., итд. — набрајање би нас далеко одвело!).

Као што се из свега довде реченог могло видети, између ренесансне поезије дубровачке и поезије нашег романтизма има много сличности, многих додирних тачака, како у стилском тако и у садржајном погледу. Те сличности, те додирне тачке, до сада готово пренебрегаване, вреде, без даљњег, једне исцрпне и документоване студије. У њој би се, поред осталог, морало указати још на једну заједничку црту дубровачке ренесансе и нашег романтизма: стихотворачко мајсторство, рафинираност у изради песама, строго поштовање метричких и версификацијских законитости, богата и правилна рима, итд. (Гундулићеве су песме у дубровачкој поезији круна свега тога), а уз то, и поред свих оних многобројних и неоспорних иновација, доследно робовање извесним шаблонима, устаљеним калупима и конвенционалним формама; па донекле и стереотипност у погледу садржине, не само у погледу поетског израза. Ту префињеност у изради песме можемо наћи већ код Бранка Радичевића, на примеру неких његових песама (в. мој текст *Умеīничка вредносī Радичевићеве īесме „Безимена"*, Чланци из језика и књижевности, ТШЦ, Бор, 1970).

Овде ми је било стало до тога да, говорећи о утицају који је дубровачка поезија извршила на лирику Бранка Радичевића, повучем и неке паралеле између поезије нашег романтизма уопште и дубровачке поезије, посебно оне из доба ренесансе, паралеле које се просто саме намећу. Ти „романтичарски" гласови из ренесансе још су се доста јасно чули у Дубровнику у време маринизма, који је, у ствари, прва фаза барока (када је

сензуалност у љубавној лирици још и потенцирана!), али су у претизму, који је као школа папске курије убрзо заменио маринизам, нагло замукли. Претисти су, услед католичке реакције, врло брзо очистили своју лирику од сваке сензуалности и еротике. Но, не завршава ли се и наш романтизам једним „стидљивим љубавником" који у својој лабудовој песми *Santa Maria della Salute* окајава своје грешне помисли и моли за опроштај, није ли, дакле, Лаза Костић наш „amante timido", са својом барокном тежњом за раскошним поетским изразом, са нагомилавањем песничких фигура (из жеље да се изрази, али и да читаоца изненади, фрапира, засени), са необичним спојем речи и неочекиваним поентама, са местимичном и злоупотребом стилских фигура, са својим каламбурима? Треба прочитати Костићев одговор на Марковићев чланак *Реалност у поезији*, па се осведочити у то да је њему (који је у много чему био претеча модернијег певања у нас) Марковићева анатема бачена на романтичарско певање падала тешко исто онако као што је тешко падала католичка реакција Ивану Гунићу, Игњату Ђурђевићу, Ивану Гундулићу и другим дубровачким песницима из доба барока. Костић се бојао да ће реализам, за који се, онако срчано и у прави час, заузимао Марковић, значити осиромашење поетског израза. Но, није ли владавина прозе у доба реализма јасан доказ тог осиромашења? И не штрчи ли у епоси нашег реализма Војислав Илић са својим стиховима, потпуно усамљен (а коме је толико и стало до „версања" у време све суровије капиталистичке експлоатације), као што у епоси ренесансе штрчи у дубровачкој поезији са својом прозом Марин Држић?

Утицај који је у лексичком погледу дубровачка поезија извршила на лирику Бранка Радичевића послужио нам је само као повод да сагледамо и неке друге, много важније, њихове заједничке одлике, које нас упућују на закључак да је, уопште, наш романтизам у много чему близак ренесанси, да је он, заправо, известан продужетак, известан наставак ренесансног певања у нас, његово обнављање, његово препорађање. А да је дубровачка поезија заиста утицала на начин и садржај Радичевићевог певања, у то, мислим, нема више никакве сумње. Стога тај утицај не би требало више превиђати и прећуткивати, тим пре што је он био позитиван и што Радичевић никога није просто копирао, већ све утицаје пропуштао кроз призму своје субјективности и, оплемењен њима, стварао (захваљујући свом великом таленту) оригиналне, своје песме. Ко је тај, и има ли тога међу уметницима, који није био подложан никаквим утицајима? Нису ли се и дубровачки песници угледали на италијанске песнике, па им то није сметало да спевају и толике оригиналне стихове од којих су неки антологијске вредности.

Разгледајући песме у *Славјанској антологији* Меда Пуцића, Светиславу Вуловићу се учинило да неке од њих одјекују у Бранковим песмама. Он се у томе, дакако, није преварио. Ја сам, на пример, уверен да је инспирацију Радичевић за песму *Путник на уранку* дала песма Марина Држића *Слатко ти 'е, боже мој, при данка зороме* (која је, у ствари, монолог виле Тирене из Држићеве пасторалне драме *Тирена*). Поређења драге жене, особито њених очију, са сунцем могао је Радичевић наћи код

дубровачких песника подоста. Радичевићеви стихови као што су ови из песмице *Нека сунца*:

мени драга два
сунца ће да дâ

асоцирају на стихове Владислава Менчетића из песме *Дијељење од īоспоје*:

Када видим зрак сунчани
гди истиче од источи,
помислит ћу да је избрани
рајски поглед твојијех очи. —

и на сличне стихове неких других дубровачких лиричара. Стихови из *Лудоī Бранка*:

О, целиве, мој целиве,
Узаман ли дуг им беше!
Ти не згуби ватре живе,
С тебе плами тек с' отеше...

веома ме подсећају на стихове Игњата Бурђевића из песме *Љувено ужсиване*:

Све што уживам није ми дости,
иза сласти слас ми 'е дража;
иста обилнос тво'их милости
већи у мени плам узмнажа.

Радичевићеви пак стихови из *Бачкоī растанка*:

Ал' у твојих недри туде
Окле снега до две груде?
Чудо, селе, дивно чудо,
Ала бих се млађан груд'о!

имају, по свој прилици, корена у стиховима као што је овај из песме *Љувено ужсиване* Игњата Бурђевића:

Ово су оне прси од снијега —

и сличним, а Радичевићева *Три сонеīа* из поеме *Дођ' ће данак īрави* садржајно, мотивски, извиру из песме Доминка Златарића *У друīој чим сīрани īросвјеīла сад друīе*. Примера за оваква угледања нашло би се код Радичевића још доста, кад би ко тражио, но и ово што смо овде навели довољно је да покаже, и да то свако јасно види, да он тиме као песник ништа не губи. Штавише, Радичевић, ослањајући се у неким елементима своје лирике на дубровачку поезију и надовезујући се на њене

богате и светле традиције, само добија у нашим очима. Констатујући то, можемо једино још једном да зажалимо што тај утицај није у већој мери запљуснуо и остале наше романтичаре.

Ljubiša Rajković

ZUM EINFLUß DER RAGUSANER DICHTUNG AUF BRANKO RADIČEVIĆS LYRIK

Zusammenfassung

Der Einfluß der Ragusaner Dichtung auf das dichterische Schaffen des ersten Dichters unserer Romantik wurde, abgesehen von den Versuchen Svetislav Vulovićs und Milivoje Pavlovićs, weder seitens der Literaturkritik noch seitens der Literaturgeschichte auf eine umfassende und genügende Weise untersucht und gewürdigt. Ausgehend von glaubwürdigen Angaben, die er im Rahmen seiner Untersuchungen feststellen konnte, vor allem jedoch von den Zeugnissen, die Ende des vorigen Jahrhunderts Aca Popović Zub hinterlassen hat, stellt det Verfasser dieses Beitrags fest, daß Branko Radičević seinerzeit in Wien nicht nur Medo Pucićs *Slavjanska antologija* (*Slavische Anthologie*), aus der er sicht mit den alten Ragusaner Dichtern vertraut machen konnte, sondern auch Gundulićs *Osman* gelesen hat. Der Verfasser schätzt den Einfluß der Ragusaner Dichter auf Branko Radičević als entscheidend und bahnbrechend ein und versucht nun auf dem Wege einer analytisch-synthetischen Analyse die Aspekte dieses Einflusses darzulegen. Auf Grund dieser Analyse konnte der Verfasser feststellen, daß Branko Radičević in bezug auf seine Poetik ein Ragusaner Schüler gewesen ist.

УДК 886.1.09 Radičević

БРАНКО РАДИЧЕВИЋ И ЈОВАН ИЛИЋ

Радован Мићић

САЖЕТАК: Упознавши у Бечу 1845. године Јована Илића, Бранко Радичевић је у њему нашао саговорника о књижевним и националним темама и усменог рецензента својих тек уобличених песама. Илићево сведочење о томе, објављено после пет деценија у часопису *Бранково коло*, упућује на генезу појединих места у Радичевићевом *Путу*. Осим тога, оно показује како је прва збирка Бранкових песама била примљена у Кнежевини Србији. Књига је била забрањена на основу сугестије Атанасија Николића да су стихови у *Путу* уперени против режима у Београду. Јован Илић казује како је тачном интерпретацијом тих стихова успео да исходи укидање забране.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: српска књижевност XIX века, Бранко Радичевић, Јован Илић.

У јесен 1843. године млади Алексије Радичевић, потоњи песник Бранко, стигао је у Беч и уписао се на студије права. Син царинског чиновника Теодора Радичевића, ђак Карловачке гимназије и, потом, завршних разреда Пијаристичке гимназије у Темишвару, није се случајно обрео у царствујућем граду Вијени. Његов отац, још док је службовао у Славонском Броду, упознао је Вука Стефановића Караџића, а то познанство учвршћено је захваљујући Вуковим везама са угледном вуковарском породицом Михајловић, из које се он, Теодор, био оженио Ружом, ћерком имућног трговца Јанка. Оставши рано удовац са два сина, Алексијем и Стеваном, предано се посветио њиховом васпитању и школовању у тада гласовитим школама. И сам наклоњен писању и превођењу, под утицајем Доситеја Обрадовића и Фридриха Шилера, у погледима на српски језик био је Вуков присталица. Сачувана писма, која су размењивали отац и син, писана су народним језиком и Вуковом реформисаном азбуком. Чини се извесним да је Теодор Радичевић био склон да му се син упише на студије у граду где је бард српске књижевности у народном духу, Вук, живео и објављивао своја дела. Осим тога, млади Радичевић одлично је владао немачким језиком, на којем су држана предавања на Бечком универзитету; тих година на Правном факултету у Пожуну, који су дотад радо похађали млади Срби, био је заведен као наставни језик мађарски, а он га није знао. Ни Пештански универзитет није га особито

привлачио. У угарском престоном граду излазили су часописи и листови који су неговали класицистички интонирану српску поезију, са неуједначеним књижевним језиком и правописом. Штавише, посленици српске књижевне речи, у окриљу Матице српске и под будним оком њеног добротвора у дубокој старости, Саве Текелије, настојали су да установе архаични славенски језик и његову ортографију као књижевнојезичку норму националне литературе. Младић, који је собом носио првеначке стихове исписане народним језиком, осећао је, без сумње, да би таква конзервативна средина гушила његове литерарне амбиције.

Две године доцније, у јесен 1845. године, стигао је из чешке вароши Прешова у царски град Беч Јован Илић, пошто се претходно задржао у Пожуну и тамо упознао Светозара Милетића, Богобоја Атанацковића и Људевита Штура. Рођен у Реснику под Авалом, одрастао у занатлијској породици, некадашњи ђак Крагујевачке гимназије и Београдског лицеја, потом приватни ученик Прешовског евангеличког лицеја, у престоници Хабзбуршке монархије уписао је филозофију и ушао у круг младих Срба у којем су били Данило Медаковић, Коста Богдановић и Ђуро Даничић. Ту се поново видео са Вуком Стефановићем Караџићем, којега је први пут срео као ђак Лицеја у Београду. А ту се упознао и са јуристом и песником Алексијем Радичевићем.

Како су показали догађаји који су уследили, посебно они што су се збили током 1847. и 1848. године, сусрет два млада песника био је посебно значајан за књижевну промоцију Бранка Радичевића.

Даровити Радичевић је свој доживљај света први пут преточио у песме у Темишвару 1843. године. Дошавши у Беч, он је приљежно исписивао и дотеривао стихове и у писмима их слао оцу Теодору. Очито, још у Темишвару, њих двојица разговарали су о књижевним стварима, па је млади поета наставио да обавештава оца о својим остварењима. Из тих писама се, исто тако, види како су расле и ширише се његове уметничке амбиције, а из оних написаних доцније, разазнаје се да је у Јовану Илићу нашао саговорника у разговорима о књижевним и националним темама.

У писму што га је написао 9. маја 1844. године, по новом календару, млади песник шаље оцу варијанте песама *Молитва* (у писму *Моја молитва*) и *Цицц!* (у писму *Рибарчета сан*). Поводом прве написао је: „Ово је песма несавршена, као и све дојакошње и друге, што ћете у писмима од сад читати. Тренутак и' је створио, тренутак написао. Све су још непрочишћене."[1] Песму *Рибарчета сан* пропратио је само једном реченицом: „Друга је весела; сваки ће је, мислим, радо читати."[2]

У том писму песник први пут говори о томе како намерава „један мали епос писати са предпевом" и наводи почетне његове стихове, уз објашњење:

> То је комадић од предпева, који ћу по свој прилици променути. Ја оћу у предпеву да кажем, „да сам био у Србији и у Црној Гори, знао би шта би

---

[1] *Писма Бранка Радичевића, Песме* Бранка Радичевића, Београд 1924, 432.
[2] *Исто*.

> певао, но сад морам из главе.” (Досад имам до 60 реди). Чини ми се да сам далеко заватио, јер у почетку говорим о паду Пољске, Чешке, Србије; после додирнувши узроке тога и окачивши мало лањске немире у Србији, прелазим на — што сам написао. Ја у песми скачем, као што чини Лирик.[3]

Потом, између стихова који чине други део песме *Срйско момче* и песме *Убица без да зна*, песник казује да пише и један очито дужи еп:

> ...Епос сам почео, но тек имам неколико реди (до 40), по свој ћу га прилици у Августу тек даље радити, јер немам кад. Биће до преко 2000 реди. Ако не стигнем Бирона [Бајрона], ево ме! дигди ћу га и претерати. Ви се смешите, ја не, јер ћу га ја у томе превазићи, што ћу живот с лепше стране узети, и нећу, као он, о очајању певати. Он је био луда, што није знао живот уживати, што га је све најгоријим себи представљао; можда сам и ја, што мислим Бирона стићи. Младо лудо![4]

Упоређујући себе са великим романтичарем Бајроном, песник је са младалачки претераном амбицијом наговестио самосвојност коју ће убрзо показати у својој првој збирци песама. Истовремено, желео је да се искаже на још једном пољу уметничког стваралаштва. У писму оцу у јесен 1846. године он бележи:

> Што се тиче живописања, оно спава, само моја мисао бди; а Раваило [Рафаел] је један од давна умръо, јошт се истина један родио, ал му судба не да китчицу (кичица Pinsel) у руку. Овде је нетки Кнежевић, живописац истина не особити, ал ми бар зна показати, како се мастном шаром ради, (а то је за мене доста) и то ће ми учинити. Зато ћу сад док је време да нађем већу собу, па кад свршим испит, да помало радим.[5]

У наставку описао је оцу своје будуће планове:

> ...Но макар како, моје песме морају до маја (боље мислим: до Свибња) бити напечатане, па кад свршим трећу годину, идем Августа месеца у Србију; кад бих могао онде професуру поезије добити (она носи на годину 1200 ф. ср.) било би за мене најбоље; ал ако је не добијем, онда хајд у четврту годину правах. Ја бих вам могао доста којешта о том говорити, особито: да нимало не сумњам, да професуру ту нећу добити. Професура бих од свију други частих (Aemter) била највише према моме срцу и мојој души, ту бих био најмање окован. Поред професуре те могао бих у живописању до највећег савршенства за кратко време дотерати, па ондак бих јој с Богом рекао...[6]

Замисао да млади Радичевић, окренут песништву европског романтизма, постане професор поезије у Кнежевини Србији, где је пресудну и пресуђујућу реч имао класицистички догматичар Ђорђе Малетић, могао

---

[3] *Нав. д.*, 433.
[4] *Нав. д.*, 434.
[5] *Нав. д.*, 439—440.
[6] *Исйо.*

је подржати, уколико је знао за њу, Вук Стефановић Караџић, који је у то време у Друштву српске словесности водио дуге расправе о српском језику и књижевности. Сасвим је сигурно да су о томе разговарали другови по перу Радичевић и Илић. Сећајући се после пет деценија тих бечких дана, Јован Илић је оставио сведочанство, пре свега, о настајању Радичевићевих песама.

> ...Бранко би чешће долазио к мени, ваљада с тога што беше млађи, те би разговарали о народним песмама и обичајима у Србији, и о налету браће наше испрека, који по што по то хоће да нас стрпају у швабеће плундре, као да је памет у плундрама и турским чакширама с туром, а не у глави — управо који (ка' да их је неко најмио) иду на то, да нам и оно мало образа смакну с лица, што нам је остало од Турака: да нас *из-образе* а не да нас *образују*, као што је то радио пре њих Доситије, Стратимировић, Рајић, Мушицки и многи други, док се у Границу не беше увукла мађарска слобода. Такве приче Бранко би радо слушао, те би од њих градио стихове, које би ми у концепту читао...[7]

Та Илићева реминисценција сликовито подсећа на Бранкове стихове у *Пӯту*:

> У једанпут страшна бука амо,
> Ја ти брже онамо отшета,
> Кад ал' брате два три магарета,
> Пуна штифла и пуна штифлета,
> И шешира Бечки и фракова,
> Панталона и крути кроглова,
> И Чивуцки они оченаша,
> И мантила, дика Бечки снаша,
> И кецова, забава јуначки,
> И ти страшни купа Карловачки,
> *Рукољуба* па још *курација*,
> И *шӣпацира*, да све боље прија.
> Ја и виде де право ка Саве
> Удесили дугоуве главе,
> Па повика дичним соколовим':
> Ако Бог да са трицама овим?
> Ал' најстарије уши нарогуши,
> Окрете се па ме ногом бије:
> „Знаш да носим ја *про̄свећеніе?*"[8]

Јован Илић није био само сведок настајања Бранкових стихова већ и познавалац оних већ написаних. „У два маха нашега првог састанка, Бранко ми давао неке своје песмице, да их пошљем Т. Павловићу у Пешту, код кога сам ја тада био у гноди, но он их не хте штампати" — пише он сећајући се њихових заједничких бечких дана. Иако није навео наслове тих очигледно лирских песама, можемо претпоставити да су то били

---

[7] Јован Илић, *Некоја о Бранку, Бранково коло*, II, 1896, бр. 3, 78.
[8] *Песме* Бранка Радичевића, У Бечу 1847, 145—146.

стихови о радостима младалачког живота, сасвим различити од свечано, чак патетично интонираних песама што их је у својим листовима штампао Теодор Павловић. Чини се да је управо та епизода развијена у алегоријску слику у *Путу*:

Бија жедан, те пођем пешице
Да потражим у гори водице,
Нађем једно вреоце студено,
Стењем, цвећем дивно окићено,
Ту се воде понапијем добро,
Те погледим околине, побро,
Ал' стајау стене поносите,
Липе гране раширile вите,
Нигде никог, дебело залаће,
Благо драгу ко ту драго наће!
Тице поју: Благо ли си нама!
Па се паре свуда по гранама, —
Гледнем тамо, запевам овако:
(Па ко б' онда певао инако?)
Убав момак, гиздава девојка,
Дивно ли јој напупила дојка!
Момак баца руке око врата,
Око врата, око свога злата,
Па је стиска, па је младу љуби,
Од милине да ј' угризе зуби,
Дркће мома, а срце јој куца,
Отпињу се од кавада пуца,
Момак руку у недра јој тура
Па момицу о травицу фура,
Ао, Бого, — срце даље теде,
Ал' и ово мал' му не приседе.
К'о да с' гора цела помакнула,
У људе се дрва прометнула,
Тако љуство ка мене нагрну,
Ја га згледа, па од стра претрну,
Није шала, мој премили друже,
така чељад, а тако оруже:
Овај носи са Олимпа камен,
Онај брате с Еликона пламен,
Онај оду од тријест пречага,
Још и друга беше чуда страга,
Ал' предњачи један калуђере
Заврг'о се страотним: *јеїоже*,
Заврг'о се да ме одадере.[9]

Представивши сукоб између песника необуздане младости и стихотвораца псеудокласицисте, Бранко Радичевић је наговестио утицај црквених великодостојника на збивања у српској култури, што је свакако изазвало суздржаност Теодора Павловића према његовој поезији. Отуда и

---

[9] *Нав. д.*, 128—130.

Бранкова алузија на Павловићеву јавну делатност, која претходи малопре цитираној епизоди, није била подстакнута повређеном сујетом. Апострофирајући уредника српских новинâ и алманахâ стиховима:

Ој, соколе над свим соколовим,
Шта ти мислиш, море, с послом овим,
Што магарци њему се радују,
Чкаља твога што они благују,
Па ти вичу: здраво, мили побро,
Мислиш да је и за људе добро?[10]

он га је, у ствари, прекорио што се приклонио конзервативној струји у српској култури.

Јован Илић је у својим сећањима оставио занимљиво сведочанство и о одзиву који су Бранкове песме имале у Србији. Године 1847. он се већ вратио из Беча у Београд и могуће је да је посредовао у објављивању огласа у *Подунавци* 25. јула, којим је млади Радичевић најавио своју прву збирку песама и позвао читаоце из Србије да се пренумерирају на њу. Истини за вољу, у попису пренумераната нема ниједног претплатника ни из Београда ни из других места у Кнежевини, иако је песник на исти начин, огласом у *Подунавци*, продужио рок пренумерације. Ипак, *Песме Бранка Радичевића* стигле су у Србију и изазвале немало занимање читалаца. Сам Илић био је не само сведок већ и судеоник збивања што их је покренула у Београду та књига.

Више него штампање огласа, о наклоности према младом песнику сведочи, разуме се, публиковање у *Подунавци* првог приказа његових песама, и то из пера Ђуре Даничића. Недуго после појаве књиге, овај Вуков следбеник пише 30. децембра 1847. године да Бранко „пјева онако како треба Србин књижевник да пјева". И додаје: „Још је у књизи овој језик као суза — чист. Истина, још их је мало, врло мало, који овако мисле и раде као овај Радичевић, али 'не бој се мало стадо, јер би воља оца небескога да ти да царство' ".[11] Иако Вуков поштовалац, како је сам написао, песник Илић није споменуо афирмативни, а цензурисани приказ филолога Даничића (у њему је био истргнут део реченице којом је рецензент истицао значај 1847. за српску културу — „како сам чуо за 'Нови Завјет' да се спрема својијем истинскијем видјелом и Србина да обасја").[12] Али он помиње негативну критику професора Ђорђа Малетића, јер се она уклапа у његову приповест о забрани Бранкових *Песама* у Кнежевини Србији, почетком 1848. године.

После Даничићеве књиге *Рат за српски језик* књига Бранкових песама ужурбала је нашу читалачку публику толико, да се предвиђала борба на живот и смрт, па је и влада морала обратити озбиљнију пажњу на то. Док

---

[10] *Нав. д.*, 126.

[11] *Обзоръ книжжевный, Подунавка*, Београд 1847, бр. 51—52, 210; цитирано према тексту у зборнику *Књига о Бранку*, Београд 1953, 38—39.

[12] *Нав. д.*, 38.

је директор гимназије и аутор књиге *Теорија ūоезије* [Ђорђе Малетић] својим громопуцателним критикама грмео по новинама својом ужасном научном снагом, бацајући анатему на Бранкове песме — наједаред, влада забрани Бранкову књигу. Да и мени то не беше право, утолико мање, што сам сву ту ларму сматрао као осветy за претрпљену самртну поразу од стране Вука Друштву Српске Словесности, разуме се по себи, пошто сам и сам заједно с Бранком припадао колу Вукових поштовалаца. Држао сам, да је то тако влада урадила због оне раскалашне строфе на крају, у песми *Враūолан*, што сам и сам замерао Бранку, када ми је своје песме у рукопису читао у Бечу, и он ми је тада обећао, да ће ту строфу заменити другом.[13]

Започевши тако казивање о забрани Бранкове прве књиге у Србији, Јован Илић је учинио једну омашку. Вероватно под утиском првог стиха у песми *Враūолије* — „Момак иде враголан" — навео је да је њен наслов управо *Враūолан*. При том, навео је да је био један од првих рецензената Бранкових песама. Да је млади песник закратко прихватио његов суд показује, можда, варијанта песме *Враūолије* коју је послао оцу Теодору с јесени 1846. године. У њој уместо строфе која се није свидела Илићу и оне која јој следи, реч је, дакле, о две строфе што претходе последњој, стоје једна реченица и стихови завршене строфе — „Сад још нешто овде долази, па се онда овако сврши:

Липа гране шири,
Шапће дану сјајну:
Вири, дане, вири:
Али чувај тајну."[14]

Да ли је песник „раскалашну строфу" испустио поколебан Илићевим неповољним мишљењем, или пак из обзира према оцу, можемо само нагађати.

Јован Илић даље открива да му је Бранко послао известан број примерака своје књиге и да их је он прослеђивао читаоцима у Београду. И после забране *Песама* настојао је да оне стигну до угледних Београђана. Један од њих, лекар и писац, Јован Стејић одбио је да их прими, како каже Илић „из тих истих узрока, због којих сам и сам био противан књизи". Други пак, Лазар Арсенијевић Баталака, политичар и мемоарист, заподенуо је поводом Бранкове књиге са песником Илићем расправу о књижевности и књижевницима. Али цитирајући мисао руског теоретичара Николаја Михаиловича Карамзина да „у вештини не треба гледати на то, шта ко описује, но како описује" он је, у ствари, помогао своме младом саговорнику да учврсти став о слободи стваралаштва. Штавише, Илић је одмах испевао песму у народном духу (касније ју је под насловом *Дјевојка и ружа* објавио у *Подунавци*), завршивши је сентенцијом у стиховима:

---

[13] Јован Илић, *Нека̄ја о Бранку, Бранково коло*, II, 1896, бр. 4, 118.
[14] *Писма Бранка Радичевића*, 442.

Тко ће кварит' ред природе?
Тко л' наметат' оков духу?[15]

Хвалећи у разговорима са угледницима песника Бранка Радичевића и негодујући против забране његове књиге, Јован Илић је убрзо сазнао прави узрок том чину високе српске власти. Било је то приликом његовог сусрета са Стеваном Книћанином, радо виђеном личношћу у кнежевом конаку. О том разговору он је оставио готово драмски интониран запис:

> ...При ручку ја му стадох хвалити Бранка и кудити владу, што му је забранила књигу. „Али он грди Правитељство!" Он устаде, донесе ми из друге собе Бранкову књигу, отвори је и показа прстом место (а тада је Книћанин почео учити и писати), где Бранко позива Симу, да громом удари гују што се савила насред Београда, те пије крв народну. Ја му тада прочитах целу песму, и кад он виде, да није тако, повика: „Енеде! А нама је Танасије Николић читао ту књигу у Конаку пред Кнезом, и казао нам, да то Бранко грди Правитељство!"[16]

Како нам је показао песник Илић, више него критика ученога Малетића на српске званичнике је утицала сугестивна реч, тачније казано инсинуација, писца дилетанта Атанасија Николића. Книћанин, схвативши прави смисао Бранковог обраћања Сими Милутиновићу Сарајлији у *Пути*, затражио је од свог саговорника двадесетак књига *Песама*. Илић, који му је послао само тринаест преосталих, бележи на крају своје реминисценције да их је он „поделио важним личностима од утицаја на Двору, па се видело што је у истини".

У свом сећању на Бранка Радичевића Јован Илић није поменуо њихове доцније сусрете. Сам Радичевић је у писму Бури Даничићу, послатом из Земуна 6. фебруара 1849. године, написао: „Чуо сам у Реснику (селу под Авалом, родноме месту Јове Илића де сам три дана пробавио): *не дреми* место *не дремај* и место *видети ведети* (отуд у Срему: *Иди ми с ведла*)." У једном каснијем писму налазимо потврду да се он у то време обавештавао и код Јована Илића о значењу појединих речи: „*Буражи* = браћа од једне матере. У Земуну. Од једног Сърбијанца. Јова Илић вели да се каже *буразери*, и да је то само од спрдње."[17] Али млади Радичевић није, судећи управо по његовим писмима о бављењу у Србији, само прилежно бележио лексикографску грађу. Понесен превратним догађајима 1848. године, он је изгледа желео да покрене извесну политичку акцију у Београду. Не знамо да ли је тада разговарао са Илићем, као раније у Бечу, о грађи своја два спева — *Стојан* и *Хајдуков гроб*, што их је напустивши Србију исписао почетком 1849. године у Земуну за четрнаест дана, како је обавестио Даничића на почетку цитираног писма од 6. фебруара те године. Ни Јован Илић, већ је речено, није оставио помена

---

[15] Јован Илић, *Некоја о Бранку, Бранково коло*, II, 1896, бр. 4, 119.
[16] *Писма Бранка Радичевића*, 469.
[17] *Исто.*

о томе. Сећајући се у позним годинама дружења са младим песником у Бечу и епизоде о забрани његових песама у Србији, он је описао оно што му је представљало највредније успомене на минуле дане.

Radovan Mićić

BRANKO RADIČEVIĆ UND JOVAN ILIĆ

Zusammenfassung

Der Verfasser geht in diesem Beitrag von der Tatsache aus, daß sich Jovan Ilić und Branko Radičević 1845 in Wien kennengelernt haben und vertritt die Ansicht, daß Branko Radičević in Jovan Ilić einen willkommenen Gesprächspartner gefunden hat, mit dem er sich über literarische und nationale Themen unterhalten konnte; vielmehr: daß er in Ilić auch einen mündlichen Rezensenten seiner eben erst entstandenen Gedichte gefunden hat. Jovan Ilićs erst fünf Jahrzehnte später in der Zeitschrift *Brankovo kolo* veröffentlichter Bericht über diese Begegnung bieten uns einen Einblick in die Genese einiger Stellen in Radičevićs Gedicht *Put*. Darüber hinaus wird auch darüber berichtet, wie die erste Sammlung von Branko Radičevićs Gedichten im Fürstentum Serbien aufgenommen wurde: das Buch wurde nämlich auf Atanasije Nikolićs Denunziation hin, die Verse im *Put* seien gegen das Regime in Serbien gerichtet, verboten. Jovan Ilić teilt nun mit, daß es ihm dank seiner genauen Interpretation dieser Verse gelungen ist, dieses Verbot rückgängig zu machen.

УДК 886.1.09 Radičević

(ТЕШКО) РАЂАЊЕ ЛИРСКОГ СУБЈЕКТА

Бранко Радичевић: *Девојка на студенцу*

Петар Милошевић

САЖЕТАК: Позната је теза да је применљивост Вукових идеја на књижевно стваралаштво у области лирике доказала прва збирка Бранка Радичевића (*Песме*, 1847). Очито је шта је то значило на језичком и ритмичком плану. Међутим, да ли је тај корак исто тако јасан и у поетском смислу? Шта произилази из чињенице да је народна поезија колективна, а писана лирика субјективна? Последице те противречности упадљиве су код Бранка Радичевића, који се први суочава с тим проблемом, што сведочи прва песма његове прве збирке, *Девојка на студенцу*.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: народна поезија, колективно, субјективно, лирика, песникова личност, лирски субјект.

Доситеј је рекао да треба писати на језику који народ разуме, и дигао руке: уместо лингвистике, бацио се на просвету (собранија) и политику (попечитељ). После њега дошао је Вук Караџић, сакупио народне песме, изјавио да треба писати у њиховом духу, и такође окренуо леђа: уместо поезије, писао је граматику.

Први лиричари вуковског опредељења нашли су се пред дилемом: да ли се песничким средствима непознатог (колективног?) лирског субјекта народне песме — поготово оног иза безбедносне множине женског хора — може остварити субјективна и индивидуална лирика?

Девојка на студенцу, прва песма прве збирке новије српске поезије (Бранко Радичевић: *Песме*, 1847), директно набацује проблем, али га у решењу заобилази. Песников субјект је двоструко искључен: није само изостављен, него је наглашено замењен. Да га просто нема, могао би се подразумевати; међутим, његово место је попуњено и заузето: у позицији лирског субјекта налази се јунак-наратор песме. А да би и најмања могућност повезивања песникове личности са лирским субјектом била искључена, између њих је повучена биолошка и граматичка граница: лирски субјект и јунак песме је, наиме — девојка, која ни у најдубљој читалачкој подсвести не би могла да се поистовети са песником, Бранком Радичевићем. Он је вишеструко сакрио своју личност, вероватно и не

размишљајући о томе, али зато из врло дубоких и сложених психолошких и поетских разлога.

Психолошку и стваралачку реалност дилеме потврђује и Његошев пример. У његовим формално лирским (кратким) песмама нема ничег личног; то су претежно пригодни или уопштени, мисаони и религиозни стихови. Своје стварне, биографски актуелне, поглаварске, владичанске и песничке, дакле личне дилеме Његош није ни покушао да искаже у лирској песми: о њима је писао националне спевове и космичке епове.

Ради се, изгледа, о дубокој, историјској и поетској треми од дефинитивног напуштања хорске и анонимне безбедности народне песме.

Грађанска лирика, чији је значај у рађању српског романтичарског песништва с правом истицан, била је у претежној мери такође анонимна, дакле без индивидуалне одговорности и личног ризика; салонски удварач, ако се после песничког исказивања љубави ипак предомислио, комотно се могао осмехнути и рећи да је оминозну исповест он само цитирао из неке песмарице; то није рекао, он и није говорио у своје име.

У тој књижевно-историјској фази лирска индивидуалност налазила се на биографском степену, реч „ја" у песми једнака је личним подацима. На основу тога настаје школска дефиниција лирике („израз песникових осећања"), а управо против таквог схватања лирике буни се модернистичка поезија, са деперсонализацијом лирског субјекта.

Српско романтичарско песништво у моменту свога рађања, међутим, стоји управо пред задатком персонализације исказа женског хора народне лирске песме. Народну лирику је Вук Караџић на основу веома практичних чињеница назвао женским песмама (зато што су их певале жене); у том смислу је девојка као наратор у првој песми Бранкове прве збирке запањујући симбол логике у историји књижевности.

Бранко се овде сакрио демонстративно. Другде, у већини својих кратких лирских песама, скривао се дискретније: ставио се у позицију невидљивог наратора. (Епска структура ситуацијског анекдотизма типичних Бранкових лирских сценица и фабулица.) У парадигматичним песмама као што су *Враголије, Цицц!, Путник на уранку, Јади изненада* и сличне песник не говори о себи; он је само (додуше, пристрасан, навијачки) хроничар љубави момка и девојке (моме), анонимних јунака песме, у којој песник није присутан. Упадљиво је да Бранкове песме са конкретно личном инспирацијом у ствари нису лирске: *Бачки растанак* је стихована прича о тродневној опроштајној журки, *Туга и опомена* је поема, *Безимена* је аутобиографски роман у стиховима. Исто тако је симптоматично да су та дела већином недовршена (*Туга и опомена, Безимена*), а заиста субјективне, исповедне лирске песме као *Кад млидијах умрети, Сонети, О красна ти певања сјајна висо*... објављене су тек после песникове смрти, неке међу њима такође недовршене.

Не ради се о жанровским обичајима или песничкој моди: истих година Шандор Петефи исписује гомиле дневнички конкретних љубавних песама у првом лицу једнине, са стварним именима стварних девојака у насловима и у тексту, као што је то у љубавној лирици од петраркизма до романтизма уобичајено. Али док Петефи, као иначе и Враз и сви

фолклорни романтичари, народни стил уносе у шире токове лирике, дотле Бранко Радичевић извлачи лирику из народног песништва, при чему не кида само цветове и лишће народног стила, него пресађује корен и струк народне поезије. А тај корен је у колективу, из којег није могла одмах и сасвим да изрони чак ни Бранкова изразито лирска, дакле субјективна природа.

Зато је и *Девојка на студенцу* структурално наличје петраркистичко-романтичарске љубавне песме. У њој, пре свега, нема песника као љубавника, обожаваоца благонаклоне или недостижне драге (у романтизму како која, у петраркизму углавном недостижна). Нема усхићене или плачљиве реторике песниковог субјекта; уместо њега говори лирски јунак, девојка, додуше у првом лицу једнине, али сакривена иза вела анонимности, као у народним песмама.

Девојка на студенцу је, у ствари, народна песма коју је написао Бранко Радичевић; она се и пева као народна, проширена понављањем стихова и напевом („Ој, драги мој!"). Народна је, пре свега, језички и ритмички, али и по специфичној тежини садржаја и по атмосфери. Једино би римовање могло да квари народни утисак, али је грађанска поезија, ваљда највише баш на том пољу, притекла у помоћ народној и појачала варку: да је, наиме, звонко римовање романтичарских десетераца и осмераца не само у складу са народном поезијом него да латентно чак потиче из ње.

Као и праве народне, и *Девојка на студенцу* делује природно и непатворено, као веома једноставна песма, барем на степену минималне комуникације, потребне за основни утисак и доживљај. Тај доживљај је пак толико целовит да нам дубља радозналост остаје непробуђена; не примећујемо, или нам не смета, да је описана ситуација у ствари неприродна, у животу незамислива. На нивоу реализма свакодневног живота већ и само место радње делује нереално: таква ситуација не може се замислити ни у једном стварном амбијенту — једино на позорници неког посрбљеног мађарског комада из народног живота. Јер, ако смо на селу, момак не би могао да девојци буде непознат, чак и да је из суседног села; а да и не говоримо о томе да сеоски момци чешће терају запрегу него што јашу коња. Ако смо пак код неке градске чесме, у урбаном амбијенту, јахач и коњ делују као слон у бижутерији.

Међутим, песма ипак није комична, него је смешно управо њено овакво хипер-реалистичко читање; чаролија језика и ритма увлачи нас у целовиту народну атмосферу у којој је све пребачено у заједнички код: логика свакодневног реализма не ради, а на нивоу песничке реалности сви елементи појачавају утисак природности и непатворености.

Слична вибрација ради и у идеји и поенти песме. Основа је опет веома једноставна: девојка жели да се понови оно што је синоћ било — да момак опет дође. Ствар је наизглед безазлена, али није без ризика: цена сусрета са момком је разбијање крчага. Ту већ почиње игра асоцијација, делом у правцу мудрости народних пословица (дотле иде крчаг на бунар, док се не поломи), а делом у сексуално-моралистичком правцу: разбијен крчаг као симбол изгубљене чедности (касније познати пример

из Фројдових тумачења снова). Све нам то вибрира у свести и полусвести, али без буквалног превођења на језик љубави; то би била тривијализација песме. Али с друге стране, исто тако, без подсвесне вибрације симболичног значења крчага, песма би била бесмислена или комична (девојка је агент конкурентне грнчарске фирме).

Штавише, у подсвести нам титрају и друге, компликованије асоцијације (додуше, како коме). На линији еротске симболике појављује се и следеће питање: шта, у ствари, девојка жели? Да се понови оно што је синоћ било, или да се по други пут већ заиста догоди оно што је синоћ изостало? Наравно, ни ова питања не постављамо (у) себи свесно и отворено, нити дајемо на њих реалистичке одговоре, али без подсвесне вибрације тих асоцијација песма би била просто прича о жеђи.

Игра еротских асоцијација апсолутно је у духу народне поезије. Народна песма *Овчар и ђевојка* заснована је на сличним двосмисленостима. У њој је „Жетву жела лепота ђевојка" и певала:

Ко би мене сноп̏ље повезао, —
дала би му моје бело лице.
Ко ли би ми водице донео, —
дала би му моје чарне очи.
А ко би ми ладак начинио, —
ја би њему верна љуба била.

Девојка пева и „мисли нико је не слуша" (апсурд, већи него Бранков јахач: жетва је колективни посао). Песму је ипак чуо овчар и испунио опеване жеље, затим тражио обећане дарове: бело лице, чарне очи и љубав.

Ал' ђевојка полукава била
пак се онда млада одговара:
„Ид' одатле, млади чобанине!
Ако си ми сноп̏ље повезао, —
твоје овце по стрњики пасу.
Ако си ми водице донео, —
и ти си се лаћане напио.
Ако си ми ладак начинио, —
и ти си се под њим одморио."

Према причи, треба да верујемо да је девојка преварила овчара: одржала је своју реч тако да му ништа није дала. На вербалном нивоу, међутим, ипак су присутна и обећања. Уосталом, зашто да верујемо девојци? Знамо да је на почетку лагала — овчару. Ко гарантује да на крају песме не лаже опет, овога пута нама? Њене кобајаги лукаве речи можемо схватити и сликовито.

Структура на бази алузија у обе песме настаје због невидљиве унутрашње цензуре. Она има два степена. Прво: ни хор народне песме, ни народно-романтичарски песник не смеју да дозволе себи изјаву: момак и мома воде љубав (или: желе да воде љубав). Није то речено чак ни

метафорично: Бранкова девојка жели само поновни сусрет, а жетелица у народној песми изразито демантује да је била „верна љуба" (како је обећала). Друго: жртва цензуре у оба случаја стоји на страни цензора, и слаже се с његовим начелима. У народној песми је то сасвим јасно: свеједно да ли је преварен овчар или читалац, правила јавног морала и очекивања колектива нису прекршена. Уместо сукоба субјекта и колектива видимо њихово стапање: лирски субјект песме, девојка, чија фабула почиње потенцијалним угрожавањем колективног морала, постаје његов носилац и херој његовог тријумфа. Бранкова јунакиња такође верује у исправност колективног морала: уопште не сумња у ваљаност његових начела, зна да је њена жеља на студенцу грешна и да је казна (разбијање крчага) заслужена и праведна. Ризик понављања са могућим последицама (нпр. мамино карање) девојка не прихвата из некогината и бунта против режима, нити из неке нарочите храбрости; супротно, она зна да последице неће бити катастрофалне. Не изазива систем, и не устаје против њега, само се поиграва унутар његових оквира које поштује.

Ако је примена Вукових идеја у књижевности представљала конкретан језички и стилски задатак, пут од колективне народне песме до индивидуалне лирике, у дубљим поетским слојевима, био је дакле много тежи и сложенији.

Petar Milošević

DIFFICULT CREATION OF LYRIC SUBJECT

Branko Radičević's *Devojka na studencu*

Summary

The main goal of the language reform of Vuk Karadžić was to create the literary language based on the vernacular. The reform was verified and encouraged by the literary practice. In case of the lyric poetry it is linked with the name of Branko Radičević. It is well known, what is the function of this reform according to language, rhytm and versification. But it is not evident from the viewpoint of the immanent structure of the lyric poem. The reason of the problem is, that folk-poetry is a collective genre, while lyric is subjective. This contradiction is reflected by the first poem (*Devojka na studencu*) in Branko Radičević's first book which is analysed in the present study.

УДК 886.1.09 Radičević

СТЕРИЈИН ПРИКАЗ ПРВЕ ПЕСНИЧКЕ ЗБИРКЕ БРАНКА РАДИЧЕВИЋА

Сава Дамјанов

САЖЕТАК: Стеријин текст *Српској младежи у Пожуну*, објављен 1848. у *Подунавци*, надовезује се на *Опраду* коју су млади српски интелектуалци објавили као реакцију на појаву *Песама* Бранка Радичевића (1847). Превасходно из визуре класицистичке поетике, Стерија — који је био један од њених најрепрезентативнијих представника, али истовремено и један од највећих наших писаца ове епохе — износи доста негативно мишљење о Бранковом песништву, што такође битно усложњава слику збивања везаних за 1847. на српској литерарној сцени. С друге стране, додатном светлошћу проблематику анализирану у нашем раду обасјава чињеница да у то време трају језикословне расправе у Друштву српске словесности, где Стерија и Вук имају различита гледишта на многа питања из ове области, тако да наведени текст знаменитог српског комедиографа треба посматрати и у том контексту.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: рецепција поезије, књижевнокритички рад, Бранко Радичевић, Јован Стерија Поповић

За љубитеље књижевних годишњица и јубилеја код нас 1847. година од непроцењивог је значаја. У науци о српској књижевности та година официјелно је прихваћена као година дефинитивне победе Вуковог правца (тј. Вукових књижевно-језичко-правописних реформи), што се превасходно изразило кроз чињеницу да су управо тада објављена нека дела која су на разне начине потврдила кључне постулате наведеног правца: Његошев *Горски вијенац*, Бранкове *Песме*, Даничићев *Рат за српски језик и правопис*, превод *Новог завјета*... Ипак, није на одмет подсетити апострофиране љубитеље да је 1847. обележена још неким догађајима важним за српску књижевност: те године умро је значајни романтичарски песник Сима Милутиновић Сарајлија; исте године овај свет напустио је и „отац српског театра" Јоаким Вујић, а родио се један од родоначелника српског реализма Милован Глишић. Исто тако, ваља подсетити да победа Вуковог правца није баш била тако једнозначно и једнострано као што се то све до данас желело приказати: поменимо само познату *Опраду* српске омладине из Пожуна окупљене око *Славјанке* (*Опраду* објављује *Српски народни листи*, бр. 6, 1848), заправо критичку реакцију на Бранкове *Песме* и вуковски концепт који су оне репрезентовале, као и врло

негативан приказ исте песничке збирке објављен под насловом *Србској младежи у Пожуну* у *Подунавци* (бр. 9, 1848. године, стр. 35—36), приказ чији је аутор нико други до један од највећих наших писаца ове епохе, Јован Стерија Поповић.[1]

Када је реч о наведеном Стеријином приказу, треба имати на уму шири културолошки контекст у којем се он појављује. Наиме, четрдесетих година у Србији Јован Стерија Поповић је један од оних „пречанских" Срба који доминирају духовним животом младе кнежевине (уз Јована Хаџића, Атанасија Николића и друге). У том контексту, поред осталог, од посебног је значаја његова кључна улога у оснивању (и обнови рада) Друштва српске словесности, које ће у поменутој деценији бити важан простор језикословних расправа наших тадашњих најугледнијих књижевних посленика. Како је Стерија у тим расправама заузимао другачије ставове о питањима књижевног језика (али и неким лингвистичким питањима уопште) од ставова које је заступао Вук Караџић, односно његови следбеници, неслагање је превазишло академске расправе у Друштву српске словесности и наставило се — често врло оштрим — полемикама у тадашњој београдској периодици (пре свега у *Подунавци* и *Новинама Читалишта београдског*). Вук лично се у те полемике није упуштао текстовима, тако да је Стерија своје књижевно-језичке ставове супротстављао како Вуковим истомишљеницима, тако и својим поетичким неистомишљеницима уопште. Стога се чини оправданим приказ *Песама* Бранка Радичевића, поред осталог, посматрати и у овом контексту: уосталом, приређивач Стеријиних кључних критичко-полемичких текстова из четрдесетих година XIX века и писац студије о њима, Борђе Живановић, склон је такође сличном поимању проблематике о којој је реч.[2]

Већ сам почетак Стеријиног текста *Србској младежи у Пожуну* својим алузијама јасно указује на поменути контекст, посебно на Вуков реформаторски курс: указујући на то да му је *Славјанка* сама по себи доказ да њени аутори никада неће тако **„...попевати, као овај наш нови песник, г. Бранко Радичевић"**, он признаје да се пре *Оиграде* ипак помало прибојавао да се понекад од њих **„...не пусти у то 'мало стадо', које чека од 'оца небескога царство' и с којим и та млада овца, песник Бранко, пасе"**. Даље наш велики комедиограф постаје знатно експлицитнији, истичући високе поетске вредности *Славјанке* насупрот *Песама* Бранкових; сходно томе, он се усмерава на похвални Даничићев приказ Бранкове поезије (објављен у *Подунавци* нешто раније), посебно на став младог књижевника и филолога **„да до данас још није ни један учени Србин овако певао, као овај Радичевић"**. Стерију, као изузетног poetu doctus-а класицистичке вокације, овај Даничићев став иритира јер — свесно или несвесно — подрива један од темељних принципа класицизма (поетичку нормативност која подразумева ученост, насупрот стваралач-

---

[1] Текст је штампан под псеудонимом J. Ст. Забавић. Међутим, Борђе Живановић је доказао, што је потом у науци о српској књижевности најшире прихваћено, да је аутор овог текста управо Јован Стерија Поповић. (В. Борђе Живановић, *Бранков критичар Ј. Сп. Забавић*, „Прилози за књижевност и језик", XX, 1954, св. 3—4, 203—228).

[2] Борђе Живановић, *Стеријине полемике*, Београд 1985, 37—41.

ким принципима инспирације, спонтаности и — романтичарски, више идеалистички него практично схваћеној — идеји „песничке слободе"). Зато Стерија са својеврсном иронијом тај став апострофира као истинит, али и додаје како је **„то велика наша срећа и дика"**.

Песме Бранка Радичевића Стерија квалификује као инфантилне, неозбиљне, недовољно интелектуално утемељене, пуне **„неразборите самопоузданости"**, лишене финијег моралног осећања када је реч о третману љубавне тематике... Њему — што је логично — највише смета Бранкова поема *Пут* (која је својеврстан сатиричко-пародијски обрачун са класицистичком поетиком и одговарајућим књижевно-језичким концепцијама): опет врло иронично, он коментарише једну од кључних идеја ове поеме, о томе како **„на пољу нашег књижества све је коров; само један једини на њему цвеће сади! Један је Вук оковао Србе, други га је Вук данас одковао**..." Осим што Стерија овде сада и поименце апострофира Вука и Бранкову веру да је његова мисија од непроцењивог значаја за народ, карактеристична је нескривено супротна вера критичара *Песама*: **„Него све то млого не значи: видићемо кога ћемо у руку љубити!"**. Најзад, Стерија у овом делу текста износи став да уместо раздора и свађе између (истонационалне) браће рођене, треба градити слогу која једино води општој народној срећи и напретку, да би на крају Бранку на ту тему понудио неколико примера из *класичне* старине и поука у том духу.

Прелазећи на филолошки део критике *Песама* (тј. Вуковог концепта), Јован Стерија Поповић заступа такође класицистичку књижевно-језичку парадигму, по којој је „славенски" увек својеврсни корен српског *књижевног језика*, да га се зато никако не треба одређи унапред у име некаквог усменоговорног идиома, јер — на крају крајева — таквим идиомом уистину, у потпуности, нико ни не пише. Као прилог последњој тези Стерија луцидно указује на Вуков превод *Новог завјета*, наглашавајући да се таквим језиком **„нигди у нашем народу *не говори*, па ни у самој Ерцеговини"**, као што се ни језиком Бранкових *Песама* такође **„нигди, па ни у Бачкој *не говори*'** (подвукао С. Д.). Зато критичар и инсистира на томе да **„радикалисти, ултраси у републики нашега књижества"** (тј. вуковци) без правих аргумената нападају **„на ову другу страну наши књижевника"** (тј. Стеријину, тј. класицистичку) како не зна српски и не пише српским језиком, иако заправо нападачи не пишу народним језиком већ **„свако својим језиком, како који оће**..." У истом, филолошко-поетичком контексту треба схватити и Стеријине ироничне ортографске примедбе на рачун **„њ, љ и то 'лепо јота' "**, при чему он то доказује и сопственим текстом обилато користећи — од вуковаца озлоглашено — „јат" као и остало знаковље карактеристично за предвуковски правопис у српској књижевности.

Без обзира на то колико је у вредносном смислу Стеријин приказ о којем је реч на изглед претерано потцењио Бранкове *Песме*, треба имати на уму да тај текст с једне стране има и аутопоетички карактер (тачније, карактер одбране једне — класицистичке — поетике, којој је и сам аутор *Даворја* припадао, а коју су управо тих година романтичари — вуковци

беспоштедно нападали), док с друге стране *Српској младежи у Пожуну* представља — имплицитни и експлицитни — наставак полемике с Вуком (започете око језикословних питања у Друштву српске словесности), при чему је прва песничка збирка Радичевићева представљала добар повод за то јер је у великој мери рефлектовала кључне Вукове књижевно-језичке идеје (а делом се и сасвим отворено — као, рецимо, у *Путу* — потчинила њиховом пропагирању, стиховном илустровању...). Најзад, чини се да је управо последње наведено осетио и сам Стерија, не одричући ипак Бранку Радичевићу таленат, напротив: **„Што се мене тиче, ја се тврдо надам, не само да никакав добар и учен Србин, него да ни сам г. Бр. Радичевић неће више тако певати, како је овај свој стихотворнић првенац отпевао... и мислим, да ће г. Радичевић код лепог свог талента и са зрелијом, слободнијом умношћу умети боље свој и свога рода образ чувати и штедети, и да се више неће упуштати... да тако одсудително говори о оном што још не зна и не познаје!"**

Sava Damjanov

STERIJAS BESPRECHUNG DER ERSTEN GEDICHTSAMMLUNG VON BRANKO RADIČEVIĆ

Zusammenfassung

In diesem Beitrag untersucht der Verfasser Sterijas negative Besprechung der Gedichte *Pesme* (1847) Branko Radičevićs, die 1848 in der *Podunavka* veröffentlicht wurde. Dieser Text wirft zusammen mit einigen anderen Texten, die im Rahmen der literarischen Strömungen im Laufe der vierziger Jahre in der serbischen Literatur entstanden sind, ein etwas komplexeres Licht auf das „Phänomen 1847", in der traditionelen serbischen Literaturwissenschaft als das „Jahr des Sieges von Vuks sprachlichen und literarischen Reformen" bewertet. Da Sterija einer der größten serbischen Dichter des XIX. Jahrhunderts ist, so kommt seiner Besprechung dementsprechend eine größere Bedeutung zu, zumal sie auch einen autopoetischen (klassizistisch gefärbt) Charakter trägt, indem sie eine klare Polemik in bezug auf Vuks literarisch-sprachliche Ideen darstellt.

УДК 886.1.09 Njegoš

ИСТОРИЧНОСТ И УНИВЕРЗАЛНО ЛИРСКО САОСЕЋАЊЕ

(Источно-средњоевропски контекст *Горског вијенца* П. П. Његоша)

Иштван Фрид

Одређење *романтизма*[1] постаје све илузорнији подухват, пошто наука не престаје да открива нове варијанте ове појаве. Може се прихватити схватање да је рани немачки романтизам (Новалис, Фридрих и Август Вилхелм Шлегел) у бити формулисао више идејних и естетских теза које су касније реализоване у романтизму других литература — и то често у једној опречној форми, а понекада и истовремено (као на пример у првој фази енглеског романтизма). Истовремено се не може порећи да се романтизам у источној и средњој Европи, у балтичким земљама, код скандинавских народа, на Балкану или у Русији и Пољској одликовао цртама које нису безусловно подражавале тезе Новалиса и Фридриха и Августа Вилхелма Шлегела (или, на пример, идеје које је заступао Колриц); тај романтизам или ти романтизми надовезивали су се на те идеје и тезе, критички се односећи према њима, али њихову филозофску основу није чинио субјективни идеализам или његове варијанте него чак филозофска мисао Хегела, без обзира на чињеницу што су источноевропски литерарни ствараоци двадесетих година XIX века пре свега били савременици, а не и непосредни и приљежни читаоци Хегела. Увек наново је указивано на чињеницу да се не сме и не може сасвим пренебрећи шелинговско или шлегеловско поимање уметности (и пре свега литературе) као извориште уметника.

Самосвојност уметности, поимање литературе као „прогресивне универзалне поезије",[2] као и свеобухватно уметничко дело за којим се тежи, те супротстављање аристотеловске мимезис и принципа визије и фантазије[3] — све је то већ присутно у поимању уметности/литературе ове епохе и њених стваралаца. Време и простор литературе (и уопште уметности)

---

[1] *„Romantic" and its cognates*. The European history of a word. Ed. H. Eichner. Toronto—Buffalo 1972; *Begriffsbestimmung der Romantik*. Hrsg. von H. Prang. Darmstadt ²1972.

[2] Friedrich Schlegel, Vgl. *Athenaeum*. Hrsg. und mit einem Vorwort von G. Heinrich, Leipzig, 1978, 86.

[3] M. J. Szenczi, *The mimetic principle in later eighteenth-century criticism*. In: Studies in eighteenth-century literature. Ed. M. J. Szenczi, L. Ferenczi. Budapest, 1974, 9—54.

се у досудној мери размичу, па они постају вишедимензионални. Захтев за строгом поетиком жанрова или књижевних врста губи од своје искључивости; „чисто људско" полако уступа место индивидуалном, субјективном односно субјективистичком, док емоционалност спутана антиквираношћу сада прелази у необуздану страственост, која у себи носи свест о бесконачности, што иде на руку искушавању крајњих граница индивидуалних могућности. У источној и средњој Европи се свест о општечовечанским и светскоисторијским перспективама допуњује сазнањем о националном и језичком заједништву.[4] А пошто се — из познатих разлога — у тој зони извесна обележја теоријског мишљења романтизма јављају у другој половини друге деценије, а у другим литературама у двадесетим годинама XIX века, односно још и касније, то се литерарна дела створена у духу романтизма јављају још и после двадесетих година. Тако се онда дâ објаснити због чега се у том подручју не може говорити о превази једног или другог вида романтизма који показује најмање два лица; не ради се, дакле, о опозицији једног романтизма који сања о прошлости и као идеал обзнањује ранији фиктивни патријархализам (упор. „Било је једно време, био је један народ, када је небеска ватра уметности као какав бледи жар прожимала душом испуњена тела живота, када је постојао свемир човечанства"),[5] који препознаје знаке отуђења, па се од њега дистанцира и уједно препоручује утопијска решења, и — на другој страни — о једном романтичарском схватању које слави бескрајне могућности човека и своју чежњу пројицира у раскриљену васељену, нудећи уместо еволуционистичких теза које верују у метафоре један преокрет налик на експлозију или чак и једно (објективно) дијалектичко мишљење. Дистинктивна особеност источно-средњоевропског романтизма предочава се у томе да се ова два битна својства романтизма понекада јављају у животном делу једног те истог уметника као две екстремне могућности. Више пута се, наиме, у једном те истом делу могу наћи управо изложене две врсте романтизма, као карактеристика два типа стваралачког духовног става који се узајамно подржавају.

После овог уопштеног увода покушаћемо да размотримо ону у наслову набачену мисао која већ по себи показује да романтизам (па тако и источно-средњоевропски романтизам) схватамо и посматрамо као борбу супротности, као узајамно допуњавање две супротне црте или два супротна својства. *Историчност* (као појам, као дистинктивно обележје) не мора шире да буде образлагана и објашњавана. Али морамо да нагласимо да у романтичарској интерпретацији историчност у источним и средњоевропским подручјима у почетку није била толико збир или скуп исто-

---

[4] I. Fried, *A kelet-európai romantika néhány jellegzetessége* (*Неке карактеристике источноевропског романтизма*). In: *Országos Széchényi Könyvtár* (*Годишњак Сечењијеве националне библиотеке*) 1976/77. Budapest 1979, 445—458; *исти*: *A kelet-közép-európai romantika jellegzetességeiröl* (*О карактеристикама источно-средњоевропског романтизма*). Filológiai Közlöny 1980, 153—168.

[5] Friedrich Schlegel. Наведено код G. Heinrich: *Geschichtsphilosophische Positionen der deutschen Frühromantik (Friedrich Schlegel und Novalis)*, Berlin 1976, 90.

ријско-филозофских мисли, односно из ових произашло схватање, него да је обухватала много конкретнији делокруг привлачних ствари: она је била збирни појам за сва збивања, за хронолошке догађаје, који су својим аргументима, фактима, својим процесуалним језгром могли да послуже рађању нације, органском националном развоју, остварењу националног јединства. Отуда се романтизам у том делу Европе са врло наглашеном историчношћу не одликује толико откривањем верније историјске стварности, него, нарочито у почетку, пропагирањем историјских легенди, једностраним објашњавањем извора, тенденциозним (а не ретко и агресивним) концепцијама и њему има да се захвале основе једне националне карактерологије милитантног обележја. У прошлости се — веома неправедно — наглашава усмереност просветитељства на садашњост. Филозофима те епохе пребацивало се да им недостаје сваки смисао за историју. Међутим, проучавање текстова тог времена показује нам да су мислиоци и писци који су заступали најстрожији рационализам, барем у источној и средњој Европи, ревносније настојали да открију историјску стварност од твораца легенди (писци историја) прве епохе романтизма, који су на основу погрешних података и прича стварали и створили историјску прошлост. С друге стране, пак, агресивност те прве фазе романтизма донекле ублажава (додуше мање у политици, а више у историографији) либерализам, који се и на овом подручју појавио током тридесетих година.

У литератури се процес одвија мало другачије. Просветитељство је историчност (у литератури) користило за алегоризацију; подсећамо овде на Волтерову *Хенријаду* и на њену „fortune littéraire" у источној и средњој Европи. У нижим регионима литературе може у најбољем случају да се говори о једној псеудоисторичности у књигама за народ, у другоразредним или трећеразредним романима,[6] док се у позоришним комадима ликови и догађаји из немачке или француске историје приказују под измењеним именима.[7] Посредством догађаја и личности из прошлости разматрају се — то се само по себи разуме — горући савремени национални проблеми.

Парадоксално делује да романтизам свој пробој у почетку није остварио у историографији него у литератури. Насупрот француским историјским романима и позоришним комадима, у којима се приказују индивидуе са својим правима и страстима, као и на смрт осуђени хијерархијски свет који је постао бесмислен (као, на пример, код Виктора Игоа: Руј Блас), те историја ту само служи као оквир, овде у источној и средњој Европи историја није само параван, она није само парабола, већ представља битно обележје; овде дела служе за откривање историјске прошлости и она се рађају из романтичарског поимања историје, које онда бива оповргнуто од саме тенденције дела.

---

[6] I. György: *A magyar regény elözményei* (*Предисторија мађарског романа*), Budapest, 1941.

[7] J. Bayer: *Shakespeare drámai hazánkban* (*Шекспирове драме у Мађарској*), Budapest, 1909, I—II.

И тиме смо доспели до другог исказа нашег наслова — *универзално лирско саосећање*; тај израз је значајни мађарски историчар књижевности Јанош Хорват (János Horváth, 1878—1961) применио на спев *Zalán futása* (1825) — *Зелено бекство* — Михаља Верешмартија (Mihály Vörösmarty, 1800—1855). Хорват је указао на то да је песник Верешмарти свом народу хтео да подари национални еп, и то јуначки еп типа *Илијаде* или *Енејиде*, како би позном потомству предочио узор и пример према којем треба да се равна. За грађу је узео долазак Мађара у ове крајеве крајем IX века. По првобитној замисли јунак дела је требало да буде Арпад, непобедиви јунак, вођа народа. Али Верешмарти је уједно хтео да остане веран „времену које протиче". Ми не знамо у којој мери је познавао главне токове у литератури двадесетих година XIX века, односно перспективе развоја романтичарског мишљења у источној и средњој Европи. Међутим, Верешмарти је, било да је то учинио свесно или је следио логику самог дела, померио акценат дела са статичке фигуре вође народа, са крвавих слика битака на људске факторе, па тако национална тенденција услед „бајковитих" црта више пута бива потиснута у други план. Отуда уместо лика Арпада више долази до изражаја побеђени, болом скрхани непријатељ Залан, па песник његову судбину описује са пуно саосећања. При томе се то песниково саосећање не односи само на Залана. Штавише, то лирско саосећање прожима цело дело, оно одређује песников однос према свету. У томе је управо оно ново које долази до изражаја у песничком ставу мађарских (као и осталих источних и средњоевропских) песника, код Верешмартија као и код Адама Мицкијевича (1798—1855) или код Чеха Карела Хинека Маха (1810—1836) и Словенца Франца Прешерна (1800—1849). Могли бисмо да означимо као поетско стварање света: песник, који би хтео да се разазна у противречностима једног света који се стално увећава, али истовремено и све више отуђује, у противречностима већих и уједно ужих могућности народа и индивидуе, који отеловљује чаробну снагу, „магију", готово тајанствену моћ речи, па чак и самог гласа, спознаје своју моћ, али истовремено и своју изрученост. Овде се, дакле, не ради о искључивом утицају немачког романтизма него о логичкој консеквенци једног мисаоног процеса — источноевропски и средњоевропски песници романтизма дошли су до новог поимања улоге суверене песничке личности у оквиру народа и друштва, до ширег перспективичког виђења градског начина живота и природе која се мења, па су раскрстили са хијерархијски условљеним естетским становиштем „doctrine classique". Они сада из те перспективе разматрају могућности богате трагичким сукобима и заплетима и односе нације, историје, народа, индивидуе, песника и песништва, те настоје да се снађу у том систему односа, да пронађу своје место или да му се одупру (као Еуфорион-Бајрон у *Фаусту II*). Они више не могу да рачунају са меценама, са благонаклоношћу краљева и аристократа (што делом доноси одређено олакшање, а делом и губитак осећања сигурности); они сада само морају себи да изборе неко место, неку егзистенцију, неку форму живота. А и систем

односа је сада теже сагледати, више него икада до сада; код тих песника се истовремено јављају негирање застарелог и постојећег и понекада утопистичке представе о човечанству. Песник се више не осећа одвојен од света (и природе); природа више није, пре свега, филозофски/метафизички појам; она више није стафажа нити аргумент за неку тезу, него је антропоморфизирани фактор који обећава перспективе и тајне, фактор који „активно" задире у људску судбину. Управо то омогућује лирици која природу узима као грађу да постане самостална, да има своје сопствено обележје и да се уклопи у систем жанрова. А и филозофија, филозофска мисао и идеја, аргументација и поетска намера да се људске судбине преточе у слике — већином долазе до изражаја у описима природе. Силе које се боре у природи одсликавају људске судбине, националне егзистенције; оно што их карактерише није метаморфоза него непрестана промена, не тежња за светлошћу него тајанственост, неправилна подела на светлост и сенку — једна тежња за универзализмом која своје аргументе и мерила за захтеве који се постављају песницима више не тражи и не посуђује од прошлости.

Романтизам ипак није уметност недисциплинованости, нереда; он је уметност која прекомпоновањем у класицизму развијене хијерархије жанрова развија и организује свој сопствени систем, који се управо одликује тиме да се има утисак да потире границе између жанрова. Као и у погледу на свет, он се и у остварењу нове типологије жанрова ослања на комплексност. Резултат те тежње је тзв. „poème d'humanité", еп о човечанству, с тим што није писан у традицији *Илијаде* или *Енејиде*, а такође није безусловно писан у традиционалној епској форми. Као пример ћемо овде узети Мицкијевичево дело *Dziady* (1823—1832), Верешмартијево *Csongor és Tünde* (1831) (*Чонгор и Тинде*) и *Горски вијенац* (1847) Петра Петровића Његоша (1813—1851). Ова три дела представљају једну величанствену синтезу народног песништва, националне литературе и романтизма, а та синтеза не само да пољски, мађарски и српски романтизам разликује од западног него овима обезбеђује значајно место у европској литератури.

Митски и религијски свет који у тим делима долази до изражаја карактерише митологију романтизма; она се темељи на откривању народног песништва и остварује се у оној фази развоја националне свести у којој су остварене нове форме са позитивним садржајем те свести. То се догодило истовремено са истраживањем нових могућности поезије, са преуређењем света форми и мотива народног песништва. Празник предака код Мицкијевича, коло код Његоша или мотиви из живота мађарског села код Верешмартија уклапају се у једну ширу перспективу; они не чине само колорит и декоративне мотиве у романтичарском делу усмереном на комплексност него су његов битан саставни део, једна особена црта која обелодањује карактер по свом бићу нов (мисаони). Бајковити елементи у склопу романтичарске песме извиру код поменутих песника из тла стварности и они се митизирају у складу са свесном поетском

намером. Та митологија одликује се националним карактером, њени елементи истовремено илуструју и епоху песника и историју нације. У Верешмартијевом наведеном делу ти национални историјски моменти само су сасвим слабо наговештени, док насупрот томе филозофски садржај уклопљен у светскоисторијску перспективу добија много већу улогу. Трагична судбина „великог човека", „јунака који прави историју", готово да је приказана у складу са Хегеловом концепцијом.[8] Код Његоша пак историјски фактор је национална историја, односно обрачун са онима који су прихватили турске обичаје. Ова грађа, која већ по себи пружа епску радњу, смешта се у свет народног веровања и народне бајке (то значи: свет форми народног песништва) и претаче се, сходно естетици романтизма, која меша жанрове и стилове са дилемама, трагичном (јер закономерном) самоћом и размишљањима јунака, у један нови оквир, и то у оквир епа сачињеног у драмској форми (епска поема).

На сличан начин трага Мицкијевич у свом делу *Празник мртвих*, као син једне на силу разбијене, после поражене револуције искомадане земље, за могућностима индивидуе и нације, и заговара, насупрот Гетеовој метаморфози, метаморфозу друге врсте (упор. проблем Густав—Конрад); оно знаменито „умри и настај" понавља се, додуше, готово дословно у гетеовској формулацији у чувеној сцени празника мртвих, али уистину не у духу педагошког оптимизма просветитељства, не по гетеовској идеји постепеног усавршавања, него у једној романтичарској визији.

На крају ове наше скице верујемо да смо доказали нашу тезу о повезаности момента историчности и универзалног лирског саосећања и да смо навођењем источно-средњоевропских варијанти и неколико битних црта три репрезентативна дела илустровали општију важност тих романтичара. Могле би се, наравно, наћи многобројне паралеле између источно-средњоевропских и западних романтичара, али ако би се приступило једној темељнијој анализи која би била усмерена на појединости, убрзо би се показао различит индивидуални карактер српског, пољског и мађарског романтизма.

---

[8] „Ако бацимо поглед на судбину тих светскоисторијских индивидуа, којима је било пало у део да буду носиоци светског духа, видећемо да она није била баш срећна. Они никада нису доспели да уживају у плодовима свог рада, цео њихов живот састојао се у раду и самопрегору, цела њихова природа састојала се само од њихове страсти. Чим је остварен циљ, они отпадају као празне љуске плода. Они умиру рано као Александар, они бивају уморени као Цезар, они бивају депортовани као Наполеон на Св. Јелену. Ту језиву утеху да историјске личности нису биле оно што се подразумева под срећним и да је приватан живот могућ само у веома различитим спољашњим условима — ту утеху могу себи да прибаве из историје они којима је она потребна." — G. F. Hegel: *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte* (*Предавања о филозофији историје*). Mit einem Vorwort von Eduard Gans und Karl Hegel. Stuttgart, 1949, Bd. I, 61.

Istvan Fried

HISTORIZITÄT UND UNIVERSALES LYRISCHES MITLEID

(Der ostmitteleuropäische Kontext des *Bergkranz* von P. P. Njegoš)

Zusammenfassung

Der Verfasser vertritt in diesem Beitrag die These vom Zusammenhang der Historizität und des universalen lyrischen Mitleids, indem er auf einige Züge von drei repräsentativen Dichtern bzw. Werken eingeht: Mickiewiczs *Dziady* (1823—1832), Vörösmartys *Csongor és Tünde* (1831) und Petar Petrović Njegošs *Gorski vijenac* (1847). Der Verf. stellt fest, daß man zahlreiche Parallelen zwischen den ost-mitteleuropäischen und den westlichen Romantiken ziehen kann, aber wenn man eine gründlichere und in Einzelheiten gehende Analyse vornehmen würde, dann dürfte es ein Leichtes sein, den unterschiedlichen individuellen Charakter der serbischen, polnischen und ungarischen Romantik aufzudecken.

УДК 225.04=861

LINGVISTIČKI ASPEKTI SUBORDINACIJE AGENSA PROAGENTIVNOG TIPA U VUKOVOM PREVODU NOVOG ZAVETA

Vera Vasić

SAŽETAK: Subordinacija agensa odražava hijerarhizaciju pojmova agensa-subjekta i agensa-nesubjekta, neposrednog izvršioca jedne iste radnje. Proagentivni tip subordinacije ostvaruje se u uslovima semantičkog razlaganja realizacije radnje označene predikatom na dve komponente — inicijativnu ili intelektualnu, koja se pripisuje agensu-subjektu, i manuelnu, koja se pripisuje proagensu (preko + G, kroz + A, ∅ + I, po + L).

Teološko-filozofska osnova novozavetnih tekstova obezbeđuje pogodan kontekst za upotrebu proagentivnih konstrukcija, što potvrđuje i podatak o visokoj podudarnosti različitih prevoda.

KLJUČNE REČI: subordinacija agensa, proagens, koagens, kripto agens, pojmovna interferencija, transferencija, Vuk Stefanović Karadžić.

1. Fenomen subordinacije agensa

1.1. *Semantički i sintaksički aspekti subordinacije agensa.* Subordinacija agensa svodi se na operaciju semantičkog razdvajanja i sintaksičkog razjednačavanja agensa i subjekta i njihovo izražavanje različitim padežima: subordinirani agens se po pravilu izražava zavisnim padežom, a subjekat nominativom.[1]

Rečenična dijateza, semantika glagola i perspektivizacija rečenice, odnosno fokus pažnje osnovni su uslovi za razjednačavanje agensa i subjekta. U pasivnoj rečeničnoj strukturi subordinacija agensa je izazvana topikalizacijom bazičnog objekta: takve strukture su i bazično jednoagentivne, a za radnju označenu predikatom karakteristična je jednokomponentna realizacija. U pasivnoj rečeničnoj strukturi agens se izražava sa **od + G, ∅ + I, po + L**.[2]

---

[1] Samo se u slučaju inkluzije proagensa (Ag2) u Ag1, tada obavezno pluralski koncipiranog, ili proagensa tipa izvršioca neinicijativne, „manuelne" komponente radnje, subordinirani agens izražava nominativom, a Ag1 — inicijator ili nosilac radnje, zavisnim padežom (*ispred + G* ili *u ime + G*).

[2] Pored uobičajenih skraćenica (N — nominativ, Subj — subjekat), u radu se koriste i Ag1 = agens-subjekat, Ag2 = subordinirani agens.

U aktivnoj rečeničnoj strukturi prema subordiniranom agensu (Ag2) stoji agens-subjekat (Ag1), a ne bazično objekat kao u pasivnoj; takve strukture su, dakle, dvoagentivne. Subordinacija jednog agensa zavisi od rečenične perspektive i semantike glagola: subordinirani agens može biti *pridružen* agensu-subjektu — koagens, *prikriven* — kripto agens, ili u funkciji *posrednika* ili *zastupnika* — proagens.

Koagentivni tip subordinacije javlja se u aktivnoj rečeničnoj strukturi nakon brisanja repriziranog predikata i s njim kongruentnog agensa-subjekta; izražava se konstrukcijom s + I uz nerecipročne, recipročne ili socijativno-ablativne glagole u funkciji rečeničnog predikata, s kojim je kongruentan agens--subjekat (Ag1/N), odnosno konstrukcijama **pored + G**, i **uz + A** uz nerecipročne glagole, a **od + G** uz socijativno-ablativne, te **mesto, osim, do + G** uz nerecipročne, na površinskom ili bazičnom nivou negirane glagole.

Budući formalno izjednačen sa lokacionim adverbijalom kripto agens ostvaruje agentivnu funkciju samo onda ako ima obeležje *živ* /+/, i ako je u funkciji predikata aktivne rečenice tranzitivan dvorekcijski glagol, te se prilikom operacija prevođenja kripto agensa u agens-subjekat aktualizira prvobitno neostvaren rekcijski odnos, a subjekat prevodi u objekat. U pasivnoj rečeničnoj strukturi ograničenje vezano za kategorijalno obeležje kripto agensa nije relevantno na površinskom nivou, ali na dubinskom jeste, gde se, u slučaju površinskog izostajanja, ostvaruje kao anonimizirani ili uopšteni agens s obeležjem *živ* /+/, nakon denominalizacije deverbativne imenice.

Proagentivni tip subordinacije u aktivnoj i pasivnoj rečenici podrazumeva složenu, dvotipsku realizaciju radnje označene predikatom, njeno razdvajanje na *inicijativnu* ili *intelektualnu* komponentu, koja se pripisuje agensu-subjektu (N) i na *manuelnu, fiziološku,* koja se pripisuje proagensu (**preko + G, kroz + A, ∅ + I, po + L**). U pasivnim rečenicama na površinskoj strukturi može biti izražen i samo proagens (Ag2), a bazični agens (Ag1) može biti redukovan (analitički pasiv) ili anoniminiziran (refleksivni pasiv). U pasivnim rečenicama za agens-subjekat i subordinirani agens u instrumentalu mogu i formalno biti vezane razdvojene komponente realizacije radnje, po čemu se on razlikuje od drugih proagentivnih formi.

1.2. *Pragmatički aspekt subordinacija agensa.* Razdvajanje pojma subjekta i agensa i izražavanje agensa zavisnim padežom, odražava hijerarhizaciju fokusa pažnje — fokus pažnje je na agensu-subjektu, proagentivni tip subordinacije, ili, upravo suprotno, na subordiniranom agensu, bilo tako što se ovaj pridružuje poznatom agensu, koagentivni tip subordinacije, ili što se javlja u rematskoj poziciji zajedno sa predikatom, i tada je površinski izjednačen sa argumentima adverbijalnog tipa — kripto agentivni i proagentivni tip.

1.3. *Tekstološki aspekt subordinacije proagentivnog tipa u prevodu Novog zaveta.* Vukov prevod Novog zaveta kao jezički korpus višestruko je obeležen — kao prevodni tekst,[3] po vremenu nastanka — objavljen je u periodu smene

---

[3] O tome kako je prevodio *Novi zavet* Vuk piše u *Predgovoru* prevodu; up. i obrazloženje u *Одїовору на „Примѣтиве" Никанора Грујића,* Скупљени граматички и полемички списи Вука Стеф. Караџића, Knj. treća, sv. II, državno izdanje, Bg., 1896, str. 310—365, a naročito str. 338.

standardnih idioma, koja je upravo i njim verifikovana, najavivši, pri tom, i početak slabljenja diglosije između jezika crkve i jezika u javnoj upotrebi; obeležen je i po starosti, kako sam prevod, tako još više njegovi predlošci, registarskoj pripadnosti — teološki tekst, nameni — službena, premda nekodificirana crkvena knjiga, recepciji — jedna od najčitanijih knjiga. Sve to, uz mnogo toga drugog, upućuje na veoma velik oprez prilikom ispitivanja njegovih sintaksičkih osobenosti, a pogotovo proagentivnih konstrukcija, koje, nesumnjivo, odražavaju teološko-filozofsku osnovu novozavetnih tekstova i koje bi se stoga mogle potpunije osvetliti i razumeti tek spajanjem lingvističke sa tekstološkom analizom i biblijskom egzegezom.

Činjenica da se s podjednakom učestalošću i uz to gotovo istovetne proagentivne konstrukcije javljaju kako u grčkom tekstu tako i u prevodima,[4] npr. na latinski, nemački i engleski jezik, te u srpskoslovenskim, ruskoslovenskim, ruskim, i starijim i novijim srpskim i hrvatskim prevodima,[5] — omogućuje da se, i pored svih pomenutih ograničenja vezanih za tekst, pa čak i uz ograničenje da je reč o interferiranoj, ili tačnije transferiranoj pojavi,[6] proagen-

---

[4] Up. npr. Mt 2,15 — gr.
ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ Κυρίου διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος
lat. ut adimpleretur, quod dictum est a Domino per Prophetam dicentem;
V: da se izvrši što je Gospod rekao preko proroka koji govori; B: što je Gospod javio preko proroka koji reče; Č: da se ispuni reč koju je Gospod rekao preko proroka; SAS: da se ispuni što je Gospod rekao preko proroka koji govori; DF: da se ispuni što Gospodin reče po proroku; MJ: да събѫдет сѧ реч(е)ное шт г(оспод)а пр(о)р(о)комь; MirJ: да събюдеть се реч(е)ное шт г(оспод)а пр(о)р(о)комь; RCS: да сѣвдетсѧ реченное шт г(оспод)а пр(о)р(о)комь; R: да сбудется реченное Господом чрез пророка; S: да се сбуде что е Господь рекао чрезь пророка, кой говори; L: auf dass erfüllet würde, das der Herr durch den *Propheten gesagt hat, der da spricht; E: that it might be fulfilled which was spoken of the Lord by the prophet, saying. (Razrešenje skraćenica u nap. 5.)

[5] Osnovni korpus za analizu činili su primeri iz Vukovog prevoda Novog zaveta: *Нови завјет Господа нашега Исуса Христа,* превео Вук Стеф. Караџић, Prosveta—Beograd, 1969. (V). Kontrolni korpus I činili su primeri iz prevoda na ruskocrkvenoslovenskom (RCS): Новый завѣтъ Господа нашегѡ Іисѹса Хрїста, Moskva, 1890, ruskom (R): *Новый завѣтъ Господа нашего Иисуса Христа.* Американское Библейское Общество. Перепечатано с Синодального издания, 1948; te iz prevoda A. Stojkovića (S): *Новый завѣтъ Господа нашего Иисуса Христа,* по преводу Атанасия Стойковича, Lajpcig, 1834; i iz nekoliko savremenih prevoda: *Библија, Стари и Нови завет,* превео др Лујо Бакотић, Dobra vest, Novi Sad (b. g.) (B); *Нови завет,* превео др Емилијан М. Чарнић, Izdanje Biblijskog društva, Beograd, 1992. (Č): *Свето писмо, Нови завјет Господа нашег Исуса Христа,* Свети архијерејски синод Српске православне цркве, превод Комисије Светог архијерејског синода СПЦ, Beograd, 1990. (SAS), *Novi zavjet, s grčkog izvornika* preveli Bonaventura Duda i Jerko Fućak, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1973. (DF). Primeri iz kontrolnog korpusa I uključeni su u tabelu. Kontrolni korpus II činili su: *Мирослављево јеванђеље,* критичко издање, ур. Никола Родић—Гордана Јовановић, САНУ, Институт за српскохрватски језик, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, I одељење — књига XXXIII, Bg. 1986. (MirJ); *Мариинское четвероевангеліе, сь примѣчаніями и приложеніями,* трудь И. В. Јагича, Akademische Druck—U. Verlagsanstalt, Graz, 1960. (MJ), *Матичин апостол,* САНУ, Народна библиотека Србије, Матица српска, Фототипска издања књ. 2, Beograd, 1981, *Die Bibel, oder die ganze Heilige Schrift des Alten und Neuen Testaments,* nach der deutschen Übersetzung D. Martin Luthers, Berlin, 1924. (L), *The New Testament of our Lord and Savior Jesus Christ,* Translated out of the Original Greek and with the Former Translations Diligently Compared and Revised Authorized (King James) Version, The Gideonos International, (b. g.) (E).

[6] Ju. P. Kostučenko (Ю. П. Костюченко — *Значение деятеля при страдательном залоге (агенса) и творительный падеж в славянских языках,* Вопросы языкознания, No 1,

tivne konstrukcije mogu smatrati tipičnim za biblijski, posebno nejevanđeljski novozavetni tekst.[7]

Više učestalosti proagentivnih konstrukcija u nejevanđeljskim tekstovima, posebno u Delima apostolskim i Poslanicama vezano je, verovatno, za njihova žanrovska obeležja — parenetski tekstovi. U takvim tekstovima one su podesno sintaksičko sredstvo za iskazivanje jedne veoma složene kognitivno-pragmatičke matrice. Njima se, naime, najčešće izražava odnos između Boga kao tvorca — univerzalnog vršioca, i izvora — inicijatora i podstrekača, što se na jezičkoj razini odražava u odnosu agensa-subjekta i agensa-nesubjekta, odnosno proagensa.[8]

1977, 84—96) konstatuje da upotreba instrumentala vršioca i *od* + *G* u najstarijim slovenskim spomenicima pokazuje zakonomernost, koja proističe iz norme grčkih originalnih sakralnih tekstova, gde su slobodan dativ ili *ἐν* + D izražavali oruđe-predmet ili, rede, oruđe-lice, ili posrednika što se obično izražavalo konstrukcijama sa *διὰ* i genitivom ili akuzativom, a značenje vršioca genitivom sa *ὑπὸ*. U staroslovenskim prevodima se prema grčkom slobodnom dativu ili *ἐν* + D po pravilu, s malobrojnim odstupanjima, javlja instrumental, koji izražava oruđe ili posrednika, a prema *ὑπὸ* + G *ot* + *G* (str. 86, 87).

Razmatrajući grčki uticaj u gotskom prevodu (u članku *Значение аґенса ūри ūассиве в древних ґерманских языках,* Филологические науки 2, 1980, 62—70) Kostučenko izdvaja nekoliko parametara koji se, neosporno, mogu prihvatiti i za staroslovenske prevode, i to: 1) velike razlike u nivou razvijenosti grčkog i gotskog jezika, dužina pismene tradicije, razvijenost sintakse i dr.; 2) društveno-istorijski i ideološki značaj prevođenog teksta: autoritet „duha i reči" jezika izvornika; 3) čime se objašnjava kalkiranje grčkih konstrukcija; 4) složenost sadržaja; 5) i u vezi sa tim nerazumevanje nekih mesta u originalu; te — 6) napor prevodioca da sačuva red reči i konstrukcije originala; što dovodi do „sintaksičkog bukvalizma" (str. 64—65).

Up. takođe i M. Kravar (1982) *Sintaksički grecizmi u staroslovenskom jeziku hrvatske redakcije*, NSSUVD 8, sv. 1, 299—314.

[7] Indirektnu potvrdu o transferentnom karakteru proagentivnih konstrukcija u Vukovom prevodu NZ daje upoređivanje njegovih primera sa primerima koje za agens s obeležjem *živ* /+/ u pasivnim rečeničnim konstrukcijama navodi H. Brojer (Herbert Bräuer (1952), iz prevoda Novog zaveta na staroslovenski jezik i iz dva redakcijska prevoda. Naime, za Brojerov tip *od* + *G* + *refleksivni pasiv* Vuk samo po jedanput ima *od* + *G* (Jv 1,13), *s* + *G* s kauzativnim značenjem (Jv 11,4), *kroz* + *A* (Jv 3,17) i *preko* + *G* (Jv 1,17) u proagentivnoj funkciji uz anonimizirani agens-subjekt. U jednom slučaju Vuk se opredelio za konstrukciju sa subjektom i refleksivnim pasivom (Mt 3,13 da se krsti), što je prema N. Grujiću (1852 : 9) izazvalo dvoznačnost. U svim slučajevima prema Brojerovim primerima sa *Instr. + Part. Praes. Pass.* Vuk ima aktivnu rečenicu sa agensom-subjektom. Konstrukciju sa participom perfekta pasivnim i agensom sa *od* + *G*, ili ∅ + *I* Vuk je najčešće prevodio aktivnom konstrukcijom sa agensom-subjektom u nominativu, a samo je tri puta zadržao *od* + *G* (Mt 11,11, Lk 7,28, Jv 6,65). Prema *od* + *G* ili ∅ + *I* za agens uz intranzitivne glagole, agens ne-biće i posrednika Vuk u najvećem broju slučajeva ima agens--subjekat u nominativu; dvaput *od* + *G* sa kauzativnim značenjem (Lk 23,8, Jv 1,17), i jedanput *kroz* + *A* u funkciji instrumenta ili proagensa uz implicirani glagol faktitivnog značenja (Jv 1,3).

Na osnovu toga što Vuk najčešće zamenjuje pasivnu konstrukciju sa agensom u ∅ + *I* ili *od* + *G* aktivnom sa agensom-subjektom, što odbacuje pasivne konstrukcije, kako to, pozivajući se na Maretića, kaže Brojer (str. 9), može se izvesti da se on, kao što je uostalom često i isticano, nije „slepo povodio" za slovenskim tekstom. Može se dalje izvesti da Vuk nije zadržao konstrukcije sa subordiranim agensom proagentivnog tipa samo stoga što je sledio slovenski predložak ili i grčki original, nego što su one pragmatički i tekstološki uslovljene.

[8] Potvrde za ovaj stav daje sam novozavetni tekst; up. Jv 7,17: Ko hoće njegovu volju tvoriti, razumjeće je li ova nauka od Boga ili ja sam od sebe govorim; up. i Jv 14,10; Mt 10, 19,20; Mk 13,11. Up. i esej R. Jakobsona (1971) *One of the Speculative Anticipations: An Old Russian Treatise on the Divine and Human Word,* Selected Writings II, 369—375, o raspravi anonimnog autora iz 16. ili 17. veka, objavljenoj u Jagićevom zborniku crkvenoslovenskih rukopisa.

2. Proagentivne konstrukcije

2.1. *Tipovi proagentivnih konstrukcija.* Razlike u formalizaciji proagensa mogu biti uslovljene koncepcijom samog proagensa, u kojoj pored leksičkog značenja imenice učestvuje i opšte padežno značenje, i to, usled tekstoloških odlika korpusa, ne samo u sinhronom nego i dijahronom smislu. Na izbor padežne forme utiču i rečenična dijateza (aktivna/pasivna), kategorijalna obeležja glagola u funkciji predikata (tranzitivan, intranzitivan, medijalan) i leksičko značenje glagola. Ovi parametri deluju uglavnom kombinovano, i po pravilu nisu eliminatorni, te je teško pouzdano utvrditi u kojoj su meri i u kojim uslovima proagentivne konstrukcije međusobno ne/sinonimične.[9]

2.1.1. **preko + genitiv.** Konstrukcija *preko + G* ne zavisi od rečenične dijateze, ali je u aktivnoj ograničena samo na tranzitivne glagole, uglavnom na gl. govorenja i intelektualnih radnji. Pojmu u funkciji agensa-subjekta u aktivnoj rečenici, hijerarhijski nadređenom, na što upućuje i podatak da je najčešće leksikalizovan imenicom Bog, pripisuje se inicijativna komponenta realizacije radnje, a fiziološka ili manuelna proagensu, hijerarhijski podređenom, leksikalizovanom imenicama *prorok,* u slučaju gl. govorenja (Mt 1,22), a u slučaju gl. komunikativnih i intelektualnih radnji imenicom *Isus,* odnosno njoj koreferentnom imenicom (*čovek*) ili ličnom zamenicom (Dj 17,31):

Mt 1,22 A ovo je sve bilo da se izvrši što je Gospod kazao *preko proroka* koji govori…

Dj 17,31 Jer je postavio dan u koji će suditi vasionome svijetu po pravdi *preko čovjeka* koga odredi, i dade svima vjeru vaskrsnuvši ga iz mrtvijeh.

U pasivnoj rečenici konstrukcija *preko + G* se približava konstrukcijama sa značenjem sredstva, budući da je anonimizacija agensa s pokretačko-stvaralačkom ulogom (Bog) oslabljena mogućnost razlaganja realizacije radnje na dve različite komponente (Jn 1,17; Jev 2,2):

Jn 1,17 Jer se zakon dade *preko Mojsija,* a blagodat i istina postade od Isusa Hrista.

Jev 2,2 Jer ako je ono što je govoreno *preko anđela* utvrđeno…

2.1.2. **kroz + akuzativ.** Konstrukcija *kroz + A* je najmanje markirana. Javlja se kako u aktivnim rečenicama s tranzitivnim (2 Kor 5,20), intranzitivnim (Dj 17,28) i medijalnim (1 Kor 1,5) glagolima kao predikatima,[10] tako i u pasivnim (Rim 5,9). Pored toga, leksički inventar intranzitivnih glagola je

---

[9] Up. M. Стевановић (1937) *Облик субјекта пасивних реченица,* HJ V, св. 5—6, 157—164; M. Ивић (1951—1962) *О предлогу* **по** *у српскохрватском језику,* ЈФ XIX, 173—212; M. Ивић (1954) *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој,* Синтаксичко-семантичка студија, САНУ, a posebno poglavlje: *Посредничка и привидно спроводничка функција инструментала;* Д. С. Станишева — *Творительный инструментальный,* 76—121, i К. И. Ходова — *Творительный падеж в страдательных конструкциях и безличных предложениях,* 127—159; u: Творительный падеж в славянских языках, Под редакцией С. Б. Бернштейна, Академия наук СССР, Институт славяноведения; o pojedinačnim konstrukcijama up. u Б. Даничић (1858) *Српска синтакса,* F. Miklosich (1926) *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen,* IV Band, Syntax.

[10] Povodom upotrebe *kroz + A* uz intranzitivni gl. u Mt 18,7… ali teško onom čovjeku kroz koga dolazi sablazan, odnosno uz medijalni Jv 1,3 — sve je kroz nju postalo — up. pimedbe N. Grujić (1852:35, 77) i Vukov odgovor na njih (1896: 354). Grujić je neke Vukove primere sa *kroz + A* označio kao germanizme, s čime se Vuk u nekoliko slučajeva prećutno složio. Zanimljivo je napomenuti da i Hodova (str. 136, 140) pominje da je Buslaev smatrao da su neki ruski pisci

raznovrsniji u odnosu na druge konstrukcije. Proagensu se tada, kao i slučaju s medijalnim glagolom, pripisuje funkcija kauzatora, onoga koji čini ili omogućava da agens-subjekat ostvari datu radnju:

2 Kor 5,20 Tako smo mi poslani mjesto Hrista, kao da Bog govori *kroz nas*; molimo vas u ime Hristovo, pomirite se s Bogom.

Dj 17,28 Jer *kroz njega* živimo, i mičemo se, i jesmo:

1 Kor 1,5 Te se u svemu obogatiste *krozanj,* u svakoj riječi i svakom razumu.

Rim 5,9 Mnogo ćemo dakle većma biti *krozanj* spaseni od gnjeva...

Ekspanzivnost konstrukcije *kroz + A* u Vukovom prevodu potvrđuju primeri u kojima je njom označen agens u pasivnoj rečenici. U poslednjem primeru (up. takođe i Fil 1,11) proagentivno značenje konstrukcije *kroz + A* izvedeno je na osnovu pretpostavke o redukciji bazičnog agensa pasivne rečenice. Međutim, na osnovu upoređivanja sa drugim prevodima moglo bi se pretpostaviti i da je Vuk upotrebio proagentivnu konstrukciju umesto konstrukcije sa značenjem agensa u pasivnoj rečenici, previdevši ili zanemarivši razliku, budući da se u RCS oba tipa subordiniranog agensa izražavaju slobodnim instrumentalom.[11]

Sa agentivnim a ne proagentivnim značenjem javlja se *kroz + A* ponekad i namesto subjekatskog genitiva uz deverbativnu imenicu:

Jev 7,21 Jer oni bez zakletve postaše sveštenici; a ovaj sa zakletvom *kroz onoga* koji mu govori: Zakle se Gospod i ne će se raskajati: ti si sveštenik va vijek po redu Melhisedekovu.[12]

Kako se na osnovu leksičkog značenja imenica u Gal 1,1 može isključiti značenje proagentivnog tipa uz redukovani gl. *govoriti,* treba pretpostaviti da je i tu došlo do proširenja *kroz + A* na funkciju agensa u pasivnoj rečenici, premda primer nije tipičan jer se u funkciji upravne reči nalazi imenica. Naime, može se pretpostaviti da imenica *apostol* ostvaruje gramatičko značenje supstantiviziranog pasivnog participa, na što bi ukazivali RSC sa *ot + G* i ∅ + I, te R sa dodatim ruskim leksičkim i gramatičkim ekvivalentom, uz koji se, međutim, pored ∅ + I (tri puta) javlja i *črez + A* i S samo sa ∅ + I.[13]

---

iz 18. v. upotrebljavali *kroz + A* pod uticajem stranih jezika, te da je i Lomonosov isticao da je *через* nesvojstveno ruskom jeziku i da dolazi iz francuskog.

Up. i obradu KROZ u Rječniku JAZU: g. cc) uz KROZ ima čeljade, vidi 4. Teško onom čovjeku kroz koga dolazi sablazan. Vuk, mt. 18,7. Kroz jednoga čovjeka dođe na svijet grijeh. pavl. rimlj. 5,12; 4. u Novom Zavjetu Vuk prevodi ovijem prijedlogom grč. DIA s genitivom, po čemu bi KROZ značilo prijelaz u metaforičkom smislu, o ovakvim primjerima Daničić piše: što pomaže ili čini da što bude može se uzeti kao da radnja kojom se čini da što bude (prosto rekavši) kroza nj prolazi. Đ. Daničić, sint. 456. Svijet kroza nj posta. Vuk, jov. 1,10. Da se svijet spase kroza nj. 3,17. Kojega (sina) postavi našljednika svemu, kroz kojega i svijet stvori. pavl. jevr. 1,2. Da se u svačemu slavi Bog kroz Isusa Hrista. 1 petr. 4,11. Srca svetijeh počinuše kroza te. filim. 7.

[11] Od savremenih prevoda u ova dva primera sa Vukovim se slaže samo SAS; u Rim 5,9 Č ima leksikalizaciju proagentivnog značenja — njegovim posredstvom biti spaseni, B i DF *po + L*, B uz analitički pasiv, a DF uz refleksivni; u Fil 1,11 Č ima slobodan instrumental u funkciji agensa uz refleksivan pasiv, a B i DF *po + L* uz imenski deo kopulativnog predikata.

[12] Proagentivne konstrukcije javljaju se i u B (*preko +G*) i Č (*posredstvom + G*), dok SAS i DF imaju subjekatski genitiv.

[13] S drugačijom formalizacijom (*po + L*) agentivno značenje imaju i B i DF. Vezivanje agentivne funkcije za tipično proagentivne konstrukcije javlja se osim kod Vuka još u SAS (*preko + G, kroz + A*) i u Č gde je značenje proagentivnog tipa leksikalizovano — *posredstvom + G.*

Gal 1,1 Pavle apostol, ni od ljudi, ni *kroz čovjeka,* nego kroz *Isusa Hrista* i *Boga oca,* koji ga vaskrse iz mrtvijeh.[14]

2.1.3. ∅ + **instrumental.** Slobodan instrumental u proagentivnoj funkciji javlja se i u aktivnim i u pasivnim rečenicama; u aktivnim samo uz tranzitivne glagole kao predikate.[15] Za aktivnu rečenicu karakteristična su i ograničenja leksičkog tipa vezana za pojam u instrumentalu. Naime, ukoliko je sa ∅ + I označen pojam hijerarhijski viši od agensa-subjekta, tada se može pretpostaviti da je izvršena kontaminacija aktivne i pasivne rečenice, da je redukovan pasivni particip gl. *nadahnuti,* u odnosu na koji je agens-subjekat bazični objekat. U tom slučaju bi se subordiniranom agensu mogla pripisati inicijativna, stvaralačka komponenta u realizaciji radnje, odnosno funkcija agensa u pasivnoj rečenici (Dj 21,4). Ako je pojam u instrumentalu hijerarhijski podređen agensu-subjektu, značenje sredstva u širem smislu kao opšte padežno značenje je izrazitije (1 Kor 2,10; Jev 9,14).[16]

Dj 21,4 I našavši učenike ostasmo ondje sedam dana: oni Pavlu govorahu *Duhom* da ne ide gore u Jerusalim.[17]

1 Kor 2,10 A nama je Bog otkrio *Duhom* svojijem; jer Duh sve ispituje i dubine Božije.

Jev 9,14 A kamo li ne će krv Hrista, koji *Duhom* svetijem sebe prinese bez krivice Bogu…

Dvokomponentna realizacija radnje omogućava da se i u pasivnim rečenicama sa anonimiziranim agensom (Ag1) instrumentalom označi proagens (1 Kor 12,8):

1 Kor 12,8 Jer jednome se daje *Duhom* riječ premudrosti; a drugome riječ razuma, po istome Duhu.

---

[14] U pojedinim primerima organizacija rečenice onemogućava tačnu identifikaciju. Npr. u 1 Pt 2,5 — I vi kao živo kamenje zidajete se u kuću duhovnu i sveštenstvo sveto, da se prinose prinosi duhovni, koji su Bogu povoljni, kroz Isusa Hrista. U RCS javlja se *G + radi,* a u R i S *črez + A*. Od savremenih srpskih prevoda sa Vukom sa slaže SAS; u B i DF konstrukcija *po + L* pripada relativnoj klauzi sa kopulativnim predikatom, i ima kauzativno značenje. Jedino je u Č nedvosmisleno ostvareno značenje proagensa: „da posredstvom Isusa Hrista prinesete duhovne žrtve".

[15] Povodom zamenjivanja proagensa u instrumentalu uz intranzitivan gl. u slovenskom agensom-subjektom u nominativu (Lk 2,27 — I kaza mu duh te dođe u crkvu) up. Grujićev komentar: „Духь није казао Симеону ерь бы у Еванђелію быле написане и оне рѣчи кое му е духь казао; него е Симеона духь безь говора и казиваня на то склоніо, да отиде у цркву. Ово е начинь говора ондашнѣга вѣка…" (Примѣтве Никанора Грујића на преводь Новога Завѣта, 1852: 64). Ovaj primer navodi i Kostučenko (1980:66), obrazlažući uvođenje parafraze „пришел по вдохновению" zbog nemogućnosti tvorbe pasivnog participa od intranzitivnog gl.

[16] Vrlo retko se javljaju primeri sa drugačije koncipiranim odnosima; čak bi se i sledeći primer, gde je imenica Duh u instrumentalu u kontaktnom položaju sa instrumentalom oruđa /živ-/, mogao identifikovati kao kontaminirana struktura: 2 Kor 3,3 Koji ste se pokazali da ste poslanica Hristova, koju smo mi služeći napisali ne mastilom nego Duhom Boga živoga… Ovo je jedan od retkih primera u kojem se sa Vukovim prevodom slažu svi upoređivani prevodi.

U primeru Dj 3,18 A Bog kako naprijed javi ustima sviju proroka svojijeh da će Hristos postradati, izvrši tako — instrumentalom je označen pojam u funkciji omogućivača; od savremenih prevoda sa Vukovim se slažu Č i SAS, u B je *na + A* a DF *po + L.*

[17] Ovo je jedan od primera koje navodi M. Ivić (1954: 40/3n) kada obrazlaže da pojedine primere instrumentala sa prividno sprovodničkom funkcijom iz Vukovog prevoda Novog zaveta nije uzimala u obzir „pošto je njih Vuk upotrebio prema crkvenoslovenskom tekstu".

2.1.4. **po + lokativ.** Proagentivnu funkciju u aktivnoj rečeničnoj strukturi konstrukcija *po + L* uz predikat sa potencijalno dvokomponentom realizacijom (1 Pt 5,12).[18] U pasivnoj rečenici proagens je hijerarhijski podređen anonimiziranom agensu (1 Kor 12,8), ili je, kao i u aktivnoj, vezan za glagol sa dvokomponentnom realizacijom (Gal 1,11). U manjem broju slučajeva pasivna rečenična dijateza i subordinacija agensa mogu biti izazvane usmeravanjem fokusa pažnje na rezultat radnje, na stanje u kojem se nalazi bazični objekat (Ef 4,24):

1 Pt 5,12 *Po Silvanu,* našemu vjernom bratu, kao što mislim, pišem vam ovo malo,…

1 Kor 12,8 Jer jednome se daje Duhom riječ premudrosti; a drugome riječ razuma, *po istome Duhu.*

Gal 1,11 Ali vam dajem na znanje, braćo, da ono jevanđelije koje sam ja javio nije *po čovjeku.* (12) Jer ga ja ne primih od čovjeka, niti naučnih nego otkrivenjem Isusa Hrista.

Ef 4,24 I obučete u novoga čovjeka, koji je sazdan *po Bogu* u pravdi i u svetinji istine.

3. *Vukov prevod Novog zaveta prema ruskocrkvenoslovenskom i ruskom prevodu i prema Stojkovićevom prevodu i savremenim srpskim i hrvatskim prevodima.* Premda je fenomen proagensa kao izraza različite hijerarhizacije agensa tipično diskursna kategorija, te stoga i zajednička istim tekstovima na različitim jezicima, neosporno je da način njegove formalizacije zavisi i od gramatičkih obeležja datog jezika. Kako se u slučaju prevoda Novog zaveta mora imati u vidu da je to sakralni tekst, što obavezuje na povišenu vernost originalu, odnosno tekstovnom predlošku, može se pretpostaviti da je i Vuk zadržavao koncept proagensa tamo gde ga je prema grčkom imao i *slovenski* tekst, a da ga je izražavao, uslovno rečeno, dvojako — u duhu slovenskog teksta, zadržavajući starije proagentivne konstrukcije (∅ + I i *po + L*), ili u duhu *narodnog* jezika (*preko + G*). Konstrukcija *kroz + A* može biti, čini se, trostruke provenijencije: autohtona, srpska, izvedena iz kauzalnog i metaforičnog prostornog značenja; slovenska — ruska i ruskocrkvenoslovenska, gde kao i u srpskom može biti autohtona i interferirana; i interferirana iz nemačkog jezika pod uticajem Luterovog prevoda,[19] ili samo frekvencijski njim potpomognuta, što se, s obzirom na prva dva razloga, čini prihvatljivijim.

---

[18] Konstrukcija *po + L* u naslovima jevanđelja mogla bi se interpretirati kao agens u pasivnoj rečeničnoj strukturi ili kao proagens u redukovanoj pasivnoj rečenici. S obzirom na to da Vuk ima konstrukciju sa *od + G* za agens pasivne rečenice, moglo bi se očekivati da bi je prema srpskoslovenskoj i ruskocrkvenoslovenskoj tradiciji zadržavao i u naslovima, te je stoga verovatnije da je njom označio proagens gl. *govoriti* ili *javiti.*

[19] Strukturne razlike između nemačkog i srpskog jezika ne smeju se zanemariti ni u slučaju formalne jednakosti nemačke konstrukcije *durch + A* i srpske *kroz + A*, te je u tom smislu značaj sledećeg podatka relativan: od 28 izdvojenih primera sa *kroz + A* u 27 kod Lutera je *durch + A*, a samo u jednom primeru (Dj 17,28) *in + D*; to je ujedno jedan od primera gde se Vuk ne slaže ni sa jednim od upoređivanih prevoda. *Durch + A* u nemačkom javlja se i u 9 primera sa *preko + G*; u 10 prema *Ø + I*, i u tri sa *po + L*. Prema Vukovom *Ø + I* u Dj 6,10 u Luterovom prevodu je *aus + D* u 2 Kor 3,3 — *mit + D*, u Jd 1,1 i 1 Kor 12,9 — *in + A*. Prema *po + L* Luter po jedanput ima *an + D* (1 Jn 3,24) i *in + A* (Rim 8,1), i dva puta *nach + D* (1 Kor 12, 8, 9).

U odnosu na RCS (v. tabelu) kao jedan od tekstovnih predložaka Vukov prevod se razlikuje po nižoj učestalosti ∅ + I, što je posledica sužavanja semantičkog polja instrumentala u srpskom jeziku, a što, dalje, rezultira u njegovom zamenjivanju drugim proagentivnim konstrukcijama, u prvom redu sa *preko + G* i *kroz u A*. Za Vukov prevod i R i S karakteristična je, s jedne strane, naporednost inovacija u odnosu na RCS, najviših i najizrazitijih, dakako, u njemu, a s druge, razlika između njega i S, koji je znatno bliži R.

Od savremenih srpskih prevoda najbliži Vukovom je SAS; Č pokazuje izvesna odstupanja, ne samo u odnosu na Vukov prevod već i u njemu savremene srpske prevode, koja bi se, pre upoređivanja sa R, mogla okarakterisati kao registarska interferencija (*posredstvom + G*). DF se razlikuje u odnosu na Vukov prevod, te Č i SAS suženim inventarom proagentivnih konstrukcija i izrazitom ekspanzivnošću *po + L*; u slučaju razlike u odnosu na Vukov prevod sa DF se u izboru konstrukcije *po + L* najčešće slaže B. Konstrukcija *u + L* u pojedinim primerima u savremenim prevodima prema proagentivnoj konstrukciji u Vukovom prevodu ne upućuje, po svemu sudeći, na inovaciju u savremenom jeziku, nego kako na to da je Vuk konstrukcije s proagentivnom funkcijom ponekad upotrebljavao i u funkciji agensa-kauzatora, tako i na neadekvatnost prevoda, odnosno pogrešno teološko tumačenje teksta.

3.1. *Zaključna napomena o subordinaciji agensa proagentivnog tipa u Vukovom prevodu Novog zaveta*. Činjenica da je tekst Novog zaveta u registarskom smislu izrazito markiran mogla bi biti osnova za tvrdnju o sintaksičkom kalkiranju proagentivnih konstrukcija, o njihovom nesumnjivo interferentnom karakteru u prevodima na različite jezike, te, dakle, i u Vukovom prevodu. I premda je ovu tvrdnju mnogo lakše potvrditi nego poreći, treba ipak uzeti u obzir i argumente koji proističu iz pragmatičkih obeležja teksta Novog zaveta, gde se one mogu smatrati nužnim, njemu svojstvenim, te se stoga u prevodima i mogu odrediti kao rezultat konceptualnog interferiranja, usled čega su na sintaksičkoj razini transferirane.

stih	glagol	Ag1	Ag2	preko + G	kroz + A	Ø + I	po + L	—
Jn 1,17	dati /pas/	—	Mojsije	V B Č SAS	R S	RCS	DF	
Jev 1,1	govoriti	Bog	prorok	V B Č SAS	S			u + L/RCS R DF
Jev 1,1	govoriti	Bog	Sin	V B Č SAS	S			u + L/RCS R DF
Jev 2,2	govoriti /pas/	—	anđeli	V B SAS	R S	RCS	DF	posr. + G/Č
Mt 1,22	kazati	Gospod	prorok	V B Č SAS	R S	RCS	DF	
Dj 28,25	kazati	Duh	prorok	V B Č SAS	R S	RCS	DF	
Rim 1,2	obećati	Bog	proroci	V B Č SAS	R S	RCS	DF	
Mt 2,15	reći	Gospod	prorok	V B Č SAS	R S	RCS	DF	
Dj 17,31	suditi	*Bog	*Isus	V B Č SAS			DF	o + l/RCS posr. + G/R S
Dj 2,22	učiniti	Bog	*Isus	V B Č SAS	R S	RCS	DF	
Gal 4,7	biti naslednik	*učenik	Isus		V R S Č SAS	RCS	DF, 'im + pos. pr./B	
Ef 1,3	blagoslo-viti	*Bog	*Isus		V S			o + L/RCS u + L/R B Č SAS DF
Rim 5,17	carovati	smrt	*Adam	B	V S SAS	RCS	DF	posr. + G/R Č
Rim 5,17	carovati	*učenici	Isus	B	V S SAS	RCS	DF	posr. + G/R Č
1 Kor 15,57	dati	Bog	Isus		V Č SAS	RCS R S	B DF	
1 Sol 5,9	dobiti	*učenici	Isus		V R SAS	RCS S	B DF	posr. + G/Č
Jn 14,6	doći	*čovek	*Isus		V R S B Č SAS	RCS	DF	
Mt 18,7	dolaziti	sablazan	*čovek	B	V R S SAS	RCS	DF	pos. zam. + posr./Č
2 Kor 5,20	govoriti	Bog	*učenici	Č	V S R B SAS	RCS	DF	
Rim 5,11	hvaliti se	*učenici	Isus		V R S Č SAS	RCS	B DF	
Rim 5,1	imati mir	*učenici	Isus		V R S SAS	RCS	B DF	posr. + G/Č
Ef 1,4	izabrati	*Bog	*Isus		V			u + L/RCS R B Č SAS DF/S
Rim 5,2	naći	*učenici	*Isus		V R S SAS	RCS	'gl./B DF	'gl. + D/B pos. zam. + posr./Č
Fil 1,11	napuniti /pas/	*učenici	Isus		V S SAS	RCS R Č	B DF	
1 Kor 1,5	obogatiti se	*učenici	*Isus		V S		B/tran.	o + L/RCS u + L/R Č SAS DF
Rim 5,11	primiti	*učenici	*Isus		V S SAS	RCS	B DF	posr. + G/R pos. zam. + posr./Č

stih	glagol	Ag1	Ag2	preko + G	kroz + A	Ø + I	po + L	—
Rim 5,9	spasti /pas/	*učenici	*Isus		V SAS	RCS R S	B DF	pos. zam. + posr./Č
Jev 1,2	stvoriti	*Bog	*Isus	B	V R SAS	RCS S	DF	pos. zam. + posr./Č
Rim 15,18	učiniti	Isus	*Pavle	Č	V R B SAS	RCS	DF	za + A/S
1 Kor 3,5	verovati	*učenici	sluge/ *Pavle, Apolo		V R S B SAS	RCS	DF	pos. zam. + I (služba)/Č
1 Pt 1,21	verovati	*učenici	*Isus		V R S SAS		B DF	radi + G/RCS pos. zam. + posr./Č
Rim 1,8	zahvaljivati	*Pavle	Isus		VRSČ SAS	RCS	B DF	
Dj 17,28	živeti	*učenici	*Isus		V	R		o + L/RCS 'gl. + od + G/S u + L/Č SAS DF 'gl + u + L/B
1 Jn 4,9	živeti	*učenici	*Isus		V R S	Č SAS	B DF	o + L/RCS
1 Kor 12,8	davati /pas/	—	Duh		SAS	V RCS R S B Č	DF	
1 Kor 12,9	davati /pas/	—	Duh			V RCS R S B SAS		u + L/Č DF
Dj 6,10	govoriti	*Stefan	*Duh			V RCS R S B Č SAS DF		
Dj 21,4	govoriti	*učenici	Duh			V RCS SAS	DF	'po vnušeniju + G/R S nadahnuti + I/B Č
1 Kor 12,3	govoriti	*čovek	Duh			V RCS R S B SAS		u + L/Č DF
Mt 12,28	izgoniti	*Isus	Duh			V R S Č SAS	DF	o + L/RCS silom + G/B
2 Kor 3,3	napisati	*učenici	Duh			V RCS R S B		gl. /pas/ + I/Č SAS DF
1 Kor 12,3	nazvati	*čovek	Duh			V RCS R S SAS	B	u + L/Č DF
Jd 1,1	održati /pas/	*učenici	Isus			V RCS R S SAS		'gl. + za + A/B Č DF
Jd 1,1	osvetiti /pas/	*učenici	Bog			V R S SAS		o + L/RCS 'gl. + od + G/B 'gl. + u + L/Č DF
1Kor 2, 10	otkriti	Bog	Duh			V RCS R S B SAS	DF	posr. + G/Č
Ef 3, 5	otkriti /pas/	—	Duh			V RCS R S B SAS		u + L/DF
Jev 9, 14	prineti	*Isus	Duh			V RCS R S B SAS	DF	pomoću + G/Č

stih	glagol	Ag1	Ag2	preko + G	kroz + A	Ø + I	po + L	—
1Pt 1, 12	propo-vedati	*apostoli	Duh			V RCS R S SAS	B	u + L/Č DF
2Tim 1, 14	sačuvati	*Timotej	Duh			V RCS R Č SAS	B DF	pomoću + G/S
1Kor 12, 8	davati /pas/	—	Duh			R S	V B Č SAS DF	o + L/RCS
1Kor 12, 9	davati /pas/	—	Duh			R S SAS	V B	o + L/RCS u + L/Č DF
1Pt 1, 12	javiti /pas/	—	*apostoli	SAS	S	RCS R	V	'gl. akt. + N /B DF posr. + G/Č
Dj 10, 36	javljati	—	Isus	R S Č SAS	RCS	V B DF		
1Pt 5, 12	pisati	*Petar	Silvan	R S	RCS	V B Č SAS DF		

* — ispred imenice označava da je u tekstu upotrebljen zamenički oblik, a ispred imenice Isus ili i neko drugo ime za Isusa.
'gl. — označava da je upotrebljen neki drugi gl.
posr. = posredstvom

Vera Vasić

LINGUISTIC ASPECTS OF THE PROAGENTIVE SUBORDINATION OF THE AGENT IN VUK'S TRANSLATION OF THE NEW TESTAMENT

Summary

The proagentive type of the subordination of the agent can be determined as the operation of the syntactic and lexical separation of agents of the verb with two component effectuations of the action — one initiative and intellectual and the other manual or physiological. This operation depends on the pragmatic feature, of the focus of attention.

The analysis of the examples of Vuk's translation, and the comparison with the Russenchurch Slavonic and the Russian translations, and with the translation by A. Stojković from 1834. and also with four contemporary translations into Serbian and Croatian — has shown that this type of subordinate agent is typical of biblical style.

The forms of proagentive subordination in Vuk's translation are: preko + G, kroz + A, Ø + I, and po + L.

УДК 886.1.09 Njegoš

ПРИЛОЗИ ТУМАЧЕЊУ НЕКИХ СТИХОВА И МЕСТА У „ГОРСКОМ ВИЈЕНЦУ”

Александар Младеновић

САЖЕТАК: У овом раду аутор даје објашњења више стихова и места у *Горском вијенцу*. Тако, он тумачи топоним *Дуīа крвава*, затим изразе *у кам ударило*, заменички облик *њем*, придев *уīоран*, облик *не дријемам*, затим случајеве директног говора у овом спеву, као и морфолошко писање придева *īодīрīезан*.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Дуга крвава, сећи носеве, подтрпезан, уклин, „влаше”, Петар II Петровић Његош.

Како се све више удаљујемо од времена кад се *Горски вијенац* појавио у нашој култури, тако се све више повећава потреба за тумачењем његових стихова новим генерацијама читалаца, у првом реду домаћим а и страним. Не ради се само о решавању неких спорних места у овом делу, нити о друкчијем схватању неких песникових мисли, већ и о потреби да се тумаче поједини стихови или њихови делови који раније нису били коментарисани зато што се потреба за њиховим објашњењима, свакако, није осећала у прошлим временима. Тумачењу неких од стихова или појединих места у *Горском вијенцу* посвећени су редови који следе.

1.

331—332 па у *Дуīу* с четом западнули,
дочекали карван од Никшићах,
покољи се на друм са Турцима,
четрнаест посјеци Тураках

1294—1297 Тужи млада ћевера Андрију,
мила сина Милоњића бана,
који му је ланих погинуо
од Тураках у Дугу крваву

У 331. и 1297. стиху помиње се *Дуīа* и *Дуīа крвава*, што се објашњава овако: „планина и кланац између Гацка и Никшића; кроз Дугу је водио важан пут од Никшића према Херцеговини и Босни” (Бошковић-Латко-

вић 1982 251; уп. сасвим слично и Банашевић 1973 197); у Речнику Његошевом II 559 за *Дуīу* се каже да је то „удолина и кланац између планинâ од Никшићког до Гатачког поља, којим је водио важан пут од Никшића према Херцеговини".

Вук Поповић (1806—1876), пореклом из Рисна, свештеник и дугогодишњи наставник веронауке у Вишој основној школи и Гимназији у Котору — очигледно на тражење Вука Караџића, у свом писму од 3. V 1861, дао је о *Дуīи* следеће објашњење: „*Дуīа*, планина је између Никшића и Гацка; 8 сати даљине има за пјешца [пешака] и пут је један посред ње, а са страна крши [каменито, стеновито земљиште] су и густа гора [шума] да таке нема у свој Херцеговини. Покрај пута свуда су поперени [постављени усправно] камени мрамори [уздигнуто постављено камење као белег на месту погибије или сахране некога] као споменици убијени[х] путника, ма [али] највише Турака, и зато се говори: 'Дуга је турска проклетница' " (Вукова преписка 1913 389).

Често су на овом месту, у планини и кланцу Дуги, Бањани, Граховљани и други житељи Црне Горе нападали и тукли Турке, и то свакако од давнина. То је било добро познато Његошу; то се дешавало и после његове смрти, о чему сведочи Вук Поповић у својим писмима Вуку Караџићу из 1861. и 1863. године у којима се доста често помиње Дуга као место успешних црногорских напада и окршаја с Турцима, што је у то време одмах опевано и у песмама (Вукова преписка 1913 387, 388, 389, 391, 392, 393, 399, 406, 407 и др.). По таквим честим борбама Дуга је постала општепозната, што је условило да су је називали *крвава Дуīа* (*Дуīа крвава*). За овај, тада општепознати назив, који се јавља у 1297. стиху *Горскоī вијенца* (*у Дуīу крваву*), знао је, наравно, и Његош и као таквог употребио га је у овом свом спеву. И Вук Поповић помиње такође *крваву Дуīу* (*Дуīу крваву*) у неким својим писмима Вуку Караџићу, као место где је и у њихово време долазило до жестоких борби Црногораца с Турцима. Примери:

— „Омер паша дошао је у Мостар и глас је [вест је] да ће он с војском кроз Дугу ћерати одметнике, док их прођера и таин [следовање војсци за исхрану] прегна [отера, пребаци] у Никшиће, јер велики низан [регуларна турска војска] помире од глади, и оку коњетине плаћају по 6 гроша! Ускоци су чули за долазак Омер пашин и Бога моле да се што прије с пушком и оштрим ножем обиду [опробају] и с њим *у крвавој Дуīи*" (Вукова преписка 1913 390 — писмо од 3. V 1861);

— „*Дуīа крвава* сад је без јајоша [припадника црногорских добровољаца који су помагали Херцеговцима у борби против Турака] и нашијех јунака" (Вукова преписка 1913 395 — писмо од 9. VII 1861);

— „4-ти бој на Томин дан. Запали су били око 600 друга Бањана, Граховљана и другијех одметника *у крвавој Дуīи* да чекају таин [следовање војсци за исхрану] ког су гонили у Никшиће и пратили око 500 Турака. И кад су наљегли, ударе изненада и отму 60 товара свакојаке џебане" (Вукова преписка 1913 399 — писмо од 14. XI 1861);

— „Ове двије [песме] од боја *у крвавој Дуīи* исписао сам од једног пјевача Бањанина који је у сваком лањском боју био" (Вукова преписка 1913 435 — писмо од 28. VIII 1863).

2.

366 Ја сам бољи, чуј, *влаше*, од тебе
376 Какво „влаше”, крмска потурице!

У вербалном сукобу између Вука Мићуновића и Хамзе капетана (стихови 366—391) овај потурчењак у почетку овог сукоба каже Мићуновићу: „Ја сам бољи, чуј, *влаше*, од тебе” (366) називајући га именом *влах* (изреченим, наравно, у вокативу једнине) који муслимани, а и католици, употребљавају у погрдном значењу за припаднике православне вере, за Србе (уп. Речник Његошев I 91; РСКНЈ II 716). На ову увреду Вук Мићуновић је узвратио Хамзи капетану појачаном увредом: *крмска потурице* (*свињски потурченьаку* — зна се да Турци не једу свињско месо) понављајући у 376. стиху, цитирајући овде Хамзин облик вокатива једнине *влаше* који је овај потурица, упућујући га В. Мићуновићу, већ употребио у 366. стиху. Због тога што Вук Мићуновић цитира део директног говора Хамзе капетана, овај облик (*влаше*) треба у издању *Горског вијенца* доносити с наводницима, тако да је читаоцу одмах јасно о чему се ради. Да је тако поступано у ранијим издањима овог Његошевог дела, не би дошло да тога да се у Речнику Његошевом I 91—92 нађе пример *влаше* из 376. стиха *Горског вијенца*, и то као лексикографска одредница, дакле у номинативу једнине! Овде се, у 376. стиху, ради о именици *влах* (ген. једн. *влаха*, дат. једн. *влаху*, вок. једн. *влаше* и др. — РСКНЈ II 716) а не о именици ном. једн. *влаше* (ген. једн. *влашета* и др.) која је, иначе, позната нашем језику (уп. Рјечник ЈАЗУ XXI 198).

3.

708—709 бјежи Станко управ Бајазиту
да с њим једе мађарске носове.

Станко (Станиша, син Ивана — у *Горском вијенцу* Иван-бега — Црнојевића, господара Зете од 1466. до 1490. г.) побегао је султану Бајазиту II (1481—1512) да, заједно с њим, у борби против Мађара, одсеца противничке носеве, односно да задобија ратни плен.

Одсецање противничких носева у борби, наравно не ради јела већ као доказ властите победе појединаца над појединцима из непријатељских редова, било је познато у Црној Гори половином XIX века а, наравно, и Његошу кад је писао *Горски вијенац*. То су чинили не само Турци својим заробљеницима (уп. Банашевић 1973 228; Томовић 1990 338) већ и Црногорци, о чему сведочи Вук Поповић у неким својим писмима Вуку Караџићу говорећи о низу детаља у борбама наших људи против Турака на Грахову.

1) Писмо од 21. III 1853: „Поп Кусовац био је на војску [у рату] и каже ми да је убио толико Турака, ма [али] им *није сјекао главе него само носове*!” (Вукова преписка X 100).

2) Писмо од 18 (30) V 1858: „Које [што], дакле, у првом боју, које [што] у овом, од све војске турске није остало читавијех 2000 што није погинуло и с ранама *без носа* обестрвљено [уништено]" (Вукова преписка XI 744).

3) Писмо од 18 (30) V 1858: „Велика је мржња и вика на њих [Црногорце] да су на пријевару преко вјере [прекршили дато обећање] преварили Турке — *што су мртвијем кидали носове* и што су једно стотинак живијех справили *без носова* и бркова те су кроз Мостар и Требиње бјежале од њих буле! И ово је Миркова била наредба!" (Вукова преписка XI 746).

Говорећи о једном нападу Бањана из заседе на Турке, при чему је погинуло 168 Турака када су Бањани освојили и богат плен, Вук Поповић у свом писму Вуку Караџићу од 9. VII 1861. описује низ детаља па, поред осталог, каже:

„Да се нијесу [Бањани] смели [збунили] око глава [турских] сјекући их, како су им казивали неки Бањани, ниједан им не ћаше Турчин и коњ побјећи, а залуду [узалуд] је наређено да се више *не сијеку* главе ни *носови*, него десно уво за обиљеж[ј]е [знак]" (Вукова преписка 1913 395).

4.

848 Турци браћо, — *у кам ударило*!

Схвативши у последњем тренутку да садашње потурице не може сматрати браћом нити му оне то могу бити, војвода Батрић се одмах због ове своје грешке покајао речима: *у кам ударило*, тј. да би он тај грех избегао, да би тај његов грех прешао с њега на камен, да се тамо окамени. Паралелизам овоме је и клетвени израз *у кам се станило* са значењем: оно што се проклиње нека се настани у камену, нека се окамени, нека се човеку не јавља. Тако Вук Поповић проклиње болест, главобољу од које пати Вук Караџић, и у свом писму Караџићу од 23. XII 1852. каже: „[…] нађем у Котору писмо Ваше писано на 29. п[рошлога] м[есеца] и мило ми би. И да још не чух за Вашу главобољу — *у камен се станило*! — ћаше ми и милије бити" (Вукова преписка IX 821, уп. и Бошковић-Латковић 1982 271).

5.

883—884 Што ће слабо раскршће *липово*
пред остротом витога челика?

Шта очекује крст од липовог, меког, слабог и ломљивог дрвета, односно слаби хришћани у сусрету са турском силом, са оштрином турских мачева направљених од савитљивог челика? Дрво од липе и данас се често употребљава за прављење крстова, поготово оних мањих димензија,

које свештеник држи у руци (ручни крст). Липовина је уобичајена за израду крстова из практичних, технолошких разлога: ово дрво је меко, не круни се, „не ради" како то кажу мајстори, лако се може сећи и дуборезати.

И у Његошево време прављени су крстови (и иконе) од липовог дрвета. Податак о томе оставио нам је Вук Поповић у једном свом писму Вуку Караџићу од 27. VI (9. VII) 1853. г., после Његошеве смрти, у којем на два места, наручујући да му се у Бечу израде иконе и крстови, каже следеће:

а) „Код нас граде [праве] иконе и *крсте од липовине*, и веле: да гром не удара никад у липов крст и икону! Кажу, и Турчину да је најмилије рећи ришћанину: 'То ти и то чиним *липову крсту*!' "

б) „И зато, молим Вас, упитајте тога иконописца би ли ми могао он начинити неколико од овијех *крста, дрвета липова*, а послао бих му ја мјеру и форму од овијех" (Вукова преписка X 234, 237).

6.

ВОЈВОДА ДРАШКО

1574—1581 И још ћу ви једну спрдњу причат
(а знам чисто вјероват нећете):
видио сам људе у Млеткама
ће на коној скачу и играју.

КНЕЗ РОГАН

То не може бит истина, Драшко,
него су ти очи замаштали.

ВОЈВОДА ДРАШКО

Не знам ништа, но сам их гледао;
и сам мислим да је маштаније.

У стиху 1577: *ће на коној скачу и играју* војвода Драшко вероватно мисли на игру прескакања конопца, како се данас на улици или у дворишту играју нпр. наше девојчице (при чему једна држи конопац с једног а друга с другог краја, најчешће га и окрећу, а трећа га, између њих на средини, прескаче у једнаким временским интервалима, подскакујући у месту с испруженим и састављеним ногама, што личи на играње), а то је за њега било врло изненађујуће јер су то чинили *мушкарци* (тј. *људи*, в. стих 1576). Мање је вероватно да овде Драшко мисли на то да је у питању „акробатска вјештина која се најчешће изводи у циркусима. На разапетом ужету, спретни играч, балансирајући мотком, изводи акробације" (Томовић 1990 396). Ево могућег објашњења.

Чим је чуо Драшково причање о још једној „спрдњи" (*чудо, сīвар, īојава за исмевање, изруīивање* — Речник Његошев II 329) у Венецији, а то је да је овај видео да тамо *људи* „на коноп скачу и играју", кнез Роган је одмах врло самоуверено и енергично реаговао говорећи да то не може бити истина јер је за њега то што је сада чуо било невероватно, готово шокантно. Његова реакција је била таква да јасно показује да је Роган већ одраније знао за игру о којој сада прича Драшко, јер је реаговао као о нечему што му је већ познато; он не тражи од Драшка да му објасни о каквој се игри ради нити Драшко нуди такво објашњење (као што је то учинио с другом игром, позориштем (стихови 1531—1573), која је Драшковим слушаоцима, очигледно, била непозната) јер је свестан да за игру о којој је реч знају сви присутни Црногорци којима се он обраћа и којима прича о свом боравку у Венецији. Па шта је онда то што у овом случају за Рогана никако „не може бит истина" (стих 1578)? Сама игра или њени извођачи? Пошто је, видели смо, сама игра о којој је реч, игра као таква, већ била п о з н а т а и Рогану, и Драшку, а и осталим Црногорцима, то је јасно да Драшкова информација о самој тој игри, виђеној у Млецима, није могла изазвати онакво Роганово реаговање. Самим тим, на саму игру као такву не односе се Роганове речи у 1578. стиху *већ на извођаче ūе иīре*. А њу изводе, по Драшковим речима, *људи*, тј. *мушкарци* (о значењу *мушкарац* које има форма *човек — људи*, уп. Рјечник ЈАЗУ II 72 и даље, VI 311). То је, дакле, оно што је, у вези с овом игром, за Рогана била новина, то је оно што Роган а и остали присутни Црногорци никако нису могли примити из Драшковог причања, у тај део његовог излагања они никако нису могли поверовати — а то је, поновимо, да се том игром играју *људи*, тј. *мушкарци!* Полазећи од овог момента, ближа је значењу овога стиха свакако чињеница да је Драшко у Венецији, у овом случају, видео нешто што, по схватању и његовом и његових Црногораца, не припада мушкарцима. За Рогана и остале Црногорце било је невероватно и неистинито да једну игру — која је иначе женска игра, која припада женама и којом се жене играју — изводе мушкарци. Ово тим пре што и сам Драшко — који је иначе својим очима видео поменуту игру мушкараца „на коноп" — после Роганових енергичног негирања, и сâм сада, у својој црногорској средини, прихвата ово негирање поверовавши да то што је видео ипак не може бити истина, да су му очи тада, у Венецији, биле опчињене, замаћијане, да он тада у ствари и није видео оно што је заправо видео (стих 1581). Међутим, и то није било довољно. Да би доказао да *иīрање на коноī мушкараца* у Венецији Драшко никако није могао видети, него да су му очи тада, по Роганових речима, биле замаћијане (стих 1579), Обрад, један од учесника у *Горском вијенцу*, следећа 33 стиха посвећује опису трију колективних хипнотизерских сеанси на Црногорском пазару у Котору (стихови 1581—1614). Пошто је, чувши „од једнога ђеда", испричао како су Црногорци били групно хипнотисани, да су им очи биле замаћијане јер су у три маха видели нешто нестварно, Обрад се на крају свога излагања обраћа војводи Драшку речима: „То играње [хипнотизерске сеансе] исто је овакво / што на коноп играју [људи, мушкарци], војвода!" (стихови 1613—1614).

7.

1763—1765 Куд су шћели *подтрпезне* кучке,
Бранковићи и лижисахани,
што им оће друштво са Турцима?

Ове речи Вука Мићуновића односе се на оне Црногорце, непотурчене, који се налазе у турским, потурчењачким сватовима, учествујући на свадби Суље барјактара који се жени синовицом ободског кадије који је, према *Горском вијенцу*, боравио у граду Ободу (Ободнику), на брду изнад Ријеке Црнојевића. Називајући поменуте Црногорце кучкама које се налазе *испод стола, под трпезом*, где скупљају и једу отпатке од хране који падају са стола, са трпезе (Банашевић 1973 320), Његош је овде употребио придев који је у првом издању *Горскоī вијенца* правописно донет морфолошки: *подтрпезне*. Оваќво писање овог облика, са *-дт-*, треба задржати и у данашњем издању овог Његошевог дела, дакле без правописног упрошћавања групе *-дт-* у *-т-*, јер форма *потрпезне* могла би читаоцу замагљивати значење *под трпезом* и, евентуално, упућивати га на значење *по трпези*, што, очигледно, песник није рекао.

8.

1819—1820 *само факир остави, фукару*
да нас служи, а пред крстом тужи.

Ово су два завршна стиха једног монолога од 15 стихова (1806—1820) које изговара сват Турчин. Стих 1819 у издању *Горскоī вијенца* треба доносити са запетом иза речи *остави*. Ово због тога што сматрамо да је Р. Драгићевић био у праву мислећи да се овде ради о двема турским речима али не с једним заједничким већ с различитим значењима (Драгићевић 1959 XXVI—XXVII). Лексема *факир* овде значи *сиротињу* а *фукара* значи *слабоī, морално рђавноī човека, човека без смелости* (слично мисли и Томовић 1990 408; уп. Речник Његошев II 461, 465, где *фукара* може значити и *сиротињу*, али и *прост свет, свет без уīледа; масу народну лошеī морала*). Полазећи од ширег контекста у којем се овај стих налази, радило би се о следећем значењу: (*Илдерим) само није добио праву сиротињу (факира) ни луде без смелости, рђаве и морално слабе луде (фукару), који су прихватили да служе Турчина*; дакле, (*Илдерим) само факир[а] остави [и] фукару*. Пошто није могуће, ипак, у издању знатније мењати песников текст уопште а не само у стиху 1819, овај стих треба доносити са запетом иза речи *остави*, како је горе дато, чиме се ставља до знања читаоцу да су лексеме *факир* и *фукара* употребљене значењски различито, како је овде објашњено. Иако је од поменутог Његошевог стиха Р. Драгићевић направио успели десетерац: *само факир оста и фукара* (Драгићевић 1959 XXVI—XXVII, 74) — са значе-

њем које одговара овоме које је и горе дато — тешко да би се могло у издању *Горскоī вијенца* прихватити толико велико текстуално одступање од оригинала овога стиха.

9.

2294—2297 Је ли ово причина управа
којој тајну постић не можемо?
Је л' истина ê ово овако,
ал' нас очи сопствене варају?

Сва досадашња тумачења значења групе речи *ūричина уūрава* 2294, свако за себе, доприносе, наравно, тражењу што тачнијих решења за њено разумевање (уп. Решетар 1940 117; Драгићевић 1959 XXVII—XXVIII; Радовић 1971 207; Банашевић 1973 360—362; Бошковић 1978 265—267; Бошковић—Латковић 1982 302—303; Стевановић 1990 182—185; Томовић 1990 440—441; Драшковић 1992 185—189 и др.).

Поменута група речи долази у оном делу *Горскоī вијенца* за који није сачуван песников аутограф. У најновије време поједини истраживачи прихватају тумачење значења групе речи *ūричина уūрава* које је дао проф. Р. Бошковић а који сматра да 2994. стих значи: *је ли ово уūрава* (= поредак) *која се само (нама) ūричињава, ūривиђа (као ūаква, а можда није ūаква)* — Бошковић 1978 266; уп. Банашевић 1973 362; Стевановић 1990 185. Овде проф. Бошковић узима да је облик *ūричина* заправо придев *ūрȉчинū, -ā, -ō* који је са значењем: *који се само ūричињава, ūривиђа, ūривидан* нашао место и у Речнику Његошевом II 175. Овај придев је по њему направљен од именице *ūричина* (= привиђење), а употреба тога придева у српском језику потврђена је, по Р. Бошковићу, на подручју данашњих народних говора у Црној Гори, полазећи од скупљене лексичке грађе за *Речник сūрūскохрваūскоī књижевноī и народноī језика* Српске академије наука и уметности (уп. Бошковић 1978 266—267).

У вези с овим треба приметити следеће: Бошковићевим тумачењем скренута је пажња на могућност постојања придева *ūричини, -а, -о* у Његошевом језику. У принципу, ово је могуће. Међутим, полазећи од свих Његошевих дела, судећи по лексичкој грађи узетој из њих за Речник Његошев, поменути придев је потврђен само једним примером, и то баш овим из 2294 стиха *Горскоī вијенца*, свакако на основу поменутог Бошковићевог тумачења облика *ūричина* у овом Његошевом спеву (уп. Речник Његошев II 175). У Рјечнику ЈАЗУ XI 856—857 придев *ūричини, -а, -о* није забележен већ само именица *ūричина* (1. *узрок, ūовод* од руске именице *ūричина*, 2. *оно шūо се коме ūричиња (ūричињава), ūривиђење*; ово друго значење потврђено је овде само једним примером из дела М. Б. Милићевића). Поменута ситуација у вези с обликом *ūричина* у *Горском вијенцу* указивала би на то да би се објашњењу значења групе речи *ūричина уūрава* могло приступити и на други начин.

А тај други начин већ је изнесен у издању *Горског вијенца* за које је објашњења написао В. Латковић (Бошковић—Латковић 1982 303). Наиме, овде се стихови 2294—2295 овако тумаче: *да ли је овоме узрок управа, је ли ово проузроковала управа чију тајну не можемо схватити?* (Иако се, дакле, изричито каже: „причина је овде придев, у женском роду, а не именица, и чини именски део прирока" — Бошковић—Латковић 1982 303 — тако се, с придевом, не тумачи поменуто значење). Ово тумачење ми бисмо мало прецизирали: *да ли је овоме (тј. „лудим премјенама", бесмисленим променама) узрок управа чију тајну не можемо схватити* ? Стихови 2294—2295 у оригиналу *Горског вијенца* дати су у виду питања које се односи на све три „луде премјене" које су у претходном Његошевом излагању, свака понаособ, обухваћене са по четири стиха: а) 2282—2285, б) 2286—2289, в) 2290—2293 (уп. Драгићевић 1959 XXVIII). Заменичким обликом *ово* у 2294. стиху упућује се на садржину претходних 12 стихова (2282—2293), односно на оно што је њима изречено о променама у природи (2282—2285, 2286—2289) и у човековом животу и људској судбини (2290—2293). Исти је случај и са заменичким обликом *ово* у стиху 2296, јер су и стихови 2296—2297 у *Горском вијенцу* дати у виду питања које се односи такође на садржину поменутих претходних 12 стихова (2282—2293 — уп. Драгићевић 1959 XXVIII) те они (2296—2297) значе: *је ли истина да је ово овако* (2282—2293) *или нас сопствене очи варају, или смо ми у заблуди?; постоје ли ствари како их ми опажамо и сазнајемо или је природа нас снабдела чулима несавршеним, која су нам довољна само за живот и за приближно оријентисање у њему* (Велимировић 1987 56).

Иако се, како смо већ овде истакли, у Латковићевом објашњењу каже да је реч *причина* „овде придев, у женском роду, а не именица, и чини именски део прирока" (Бошковић—Латковић 1982 303), ипак се у његовом горепоменутом тумачењу 2294—2295. стихова реч *причина* не објашњава придевом (*који се само причињава, привиђа, привидан* — Речник Његошев II 175) већ, како видимо, именицом *узрок*. Зашто? Свакако зато што се питање у стиховима 2294—2295 не односи на привидну управу, на управу која се нама причињава, већ се то питање односи на то да ли је поменуте „луде премјене", бесмислене промене (2282—2293), проузроковала управа, односно њена покретачка сила (*причина*), управа чију тајну не можемо схватити (*постић*), управа која управља природом и човеком и која је за нас тајна, загонетка коју не можемо разумети (уп. Бошковић—Латковић 1982 303). Реч *причина* 2294 овде долази у значењу које ова именица има у руском језику (*узрок, разлоī* и сл.) а како је употребљава и Његош; именица *управа* овде има семантичку вредност *власти, извршна власт која чиме управља*, што је познато језику овога песника (уп. Речник Његошев II 174—175, 442). Извесну тешкоћу у разумевању речи *причина управа* може представљати појава двеју именица једне до друге у овој групи па је свакако то изазивало недоумице код појединих аутора. А овој необичности вероватно је узрок сама организација десетерца, чему се Његош као песник редовно покорава, а која се одликује доследним спровођењем распореда слогова 4 + 6 (са цезуром

после четвртог слога). Речи *йричина уйрава* са укупно 6 слогова успешно су „покриле" други део десетерца, али овде, очигледно, на рачун значења и разумљивости самога стиха у којем су оне употребљене. То значење је на овај начин прилично затамњено, што је и допринело да је оно досада и било предмет расправљања више аутора.

10.

Проза после 2386. стиха

Овде у *Горском вијенцу* долази заменички облик *њем* у предлошкој конструкцији *за њем* с акузативним значењем (*за њеīа*): Вук Мићуновић размота шал са главе, па га пружи те сви *за њем* рукама ухватише и у коло [круг] стадоше.

Иста конструкција *за њем (за њеīа)* забележена је у Његошевом *Лажном цару Шћепану Малом*: Клик јутарњи са мунаре / страшни ћемер [свод, лук] подупире, / а небеса *за њем* маре, / над земљом се мирно шире (Речник Његошев I 538; Вушовић 1930 154) — као и у једном писму митрополита Петра I из 1829. г., које је, у својству писара овог свог стрица, писао тада 16-годишњи Његош: „[...] да речено оружје узели нијесу и да *за њем* ништа не знаду" (Младеновић 1996 11; уп. *у њем* код Петра I: Остојић 1976 146).

Поред *за њем*, код Његоша је забележена и конструкција *низ њем (низ њеīа)*: Кад погледам поље и ливаду, / ал' народа *низ њем* много иде — као и *на њем (на њеīа)* из прозе: Примио сам твоје писмо још поприће, али ти нисам имâ кад одговорити *на њем* (Речник Његошев I 538; Вушовић 1930 154).

Облик *њем* који се не јавља само у стиху већ и у прози, није „скраћени облик дат[ива] и лок[атива] једн[ине] личних зам[еница] *он* и *оно*", односно није „скраћени облик лок[атива] једн[ине]" (уп. Речник Његошев I 538), већ је то стара форма локатива једнине и личне заменице 3. лица мушког и средњег рода (старословенско нємь односно нѣмь). Ова форма се код Његоша јавља с локативним значењем у предлошким конструкцијама: *у њем* 370, *на њем* 1007, 2344, 2726 (*Горски вијанац*), *у њем* (*Свободијада* — Речник Његошев I 538), *у њем, на њем* (*Луча микрокозма* — Младеновић 1995 139). Стари облик локатива *њем* сачуван је и данас у неким народним говорима Црне Горе, нпр. у Љешанској нахији и Љешкопољу, и то уз предлог *у*: *у нѣм* (Пешикан 1965 153), затим у говору Мрковића уз предлоге *на, у, кроз, уз, низ* (Вујовић 1953—1954 89—90; Вујовић 1969 234, 238) и др. У Његошевом језику, нпр. у *Горском вијенцу*, поред поменуте старе локативне форме *њем*, јавља се, наравно, и нови облик за овај падеж *њему: на њему* 379, 1326, *йо њему* 1706, *у њему* 2355, *о њему* 2072.

Поменута употреба локативног *њем* у предлошким конструкцијама с акузативним значењем: *за њем (за њеīа), низ њем (низ њеīа), на њем (на њеīа)* у складу је са одговарајућом познатом црtом зетских говора у

којима се облик акузатива с предлозима, најчешће у значењу места вршења радње, употребљава и за локатив, а и за инструментал, што одликује и Његошев језик (уп. Вушовић 1930 147). Међутим, у случају поменутог облика личне заменице 3. лица огледа се обрнута појава: стара локативна форма *њем* употребљава се, у одговарајућим предлошким конструкцијама, и за акузативе (уп. и Речник Његошев I 538; Вушовић 1930 154; уп. исто и у говору Мрковића: Вујовић 1953—1954 88—95; Вујовић 1969 238), паралелно, на пример у *Горском вијенцу*, с акузативним обликом *њеīа: за њеīа* 1036, 2331, *низ њеī'* 326 (испуштање крајњег *-а* овде је условљено метром стиха). Облик *њем* у акузативу се употребљава редовно с предлогом (као, наравно, и у локативу), за разлику од акузативне форме *њеīа* која се употребљава и без предлога.

Из изнесеног се види да је Његош од облика заменица 3. лица једнине мушког и средњег рода имао форме: за акузатив *њеīа, њем* — а наравно и *њ, īа*, уп. Речник Његошев I 577, 578 — и за локатив *њем, њему*. Облик *њем* јавља се, како смо видели, и у прози и у стиху, редовно у предлошкој конструкцији, и представља, како је речено, стару локативну форму а не скраћену од *њему*. (Уп. и М. Стевановића о овоме: Стевановић 1990 226—227).

11.

2496—2497 Прве капље из чаше отрови
најгрче су и *најūорније*

Прве капи које попијеш из чаше напуњене отровом, заправо прва непријатна искуства која доживиш, нарочито у државним пословима (Томовић 1990 470), најгорча су и у својој горчини најдуже трају, најпостојанија су у томе, најчвршћа су.

Ово би, свакако, било најближе значење поменутих стихова. Ради се, дакле, о првим непријатним искуствима (*ūрве каūље из чаше оūрови — оūров* је овде именица женског рода, уп. Речник Његошев I 605), која су најгорча (*каūље... најīрче*) код онога ко их први пут осети, доживи, и у тој својој великој горчини она, та искуства, су постојана, чврста, дуго трају (*каūље... најуūорније*). Придев *уūоран* је овде употребљен у значењу *ūосūојан, чврсū, који дуīо ūраје, исūрајан, нейоūусūљив, издржљив* и сл., што је познато нашем језику (уп. РСКЈ VI 549). На основу овога је јасно да придев *уūоран* нема значење *оūор, īорак* у горњем Његошевом стиху, како се, иначе, узима не само у Рјечнику ЈАЗУ XIX 717, већ и у РСКЈ VI 549 и у Речнику Његошевом II 442. Као потврда значења *оūор, īорак* придева *уūоран* у сва три поменута речника наводи се увек само по један пример из старих текстова, и то, у сва три речника, у в е к и с т и: 2497. стих из *Горскоī вијенца*. Ова изразита ограниченост само на једну те исту потврду значења *оūор, īорак* лексеме *уūоран* — а то је ј е д и н а потврда која је нађена у скупљеном материјалу не само за Речник Његошев већ и за Рјечник ЈАЗУ и РСКЈ — упућује истраживача на проверу.

Накнадном анализом самог контекста, у којем је употребљена лексема *уйоран* у 2497. стиху *Горскоī вијенца*, дошло се до горњег закључка да ова реч има овде друго значење, о којем смо овде говорили, а не оно које се наводи у поменутим речницима.

12.

2613 нека стоји за *уклин* народу!

Нека стоји народу као рђав пример којег се треба чувати. Овако би се могло протумачити значење овога стиха. Реч *уклин* у Речнику Његошевом II 432, објашњава се речју *йроклейсйво* везујући се баш за горњи Његошев стих из *Горскоī вијенца*. Међутим, много је ближе значењу овог стиха оно које се даје под глаголом *уклињаши се (= йамйиши нешйо зло, шйо служи као оūомена на срамоūу, на несрећу* (Речник Његошев II 432), као и она значења која дају: а) Л. Костић (*зазираши од нечеīа, видеши у нечему оūомену, избеīаваши нешйо* — Костић 1952 141), б) С. Томовић (*срамоūа* — Томовић 1990 482) и в) М. Станић (*нешйо ружно, рђаво шйо служи као йример којеī се йреба чуваши, руīло, брука, срамоūа* — Станић II 426—427).

Ово значење речи *уклин* потврђује се и из језика Вука Поповића који, у свом писму В. Караџићу од 25. I (6. II) 1855. г., описујући долазак у Котор Даринке, будуће црногорске кнегиње — а пре њеног поласка на Цетиње, горе уз брда, на венчање с књазом Данилом — каже: „Изнио бјеше неко глас [вест] да ће носити принципешу [принцезу, Даринку] на носила! Сад Црногорци повичу: 'Прије се ископала Црна Гора [пре би се потомство Црне Горе угасило, пре би Црна Гора пропала], него та[j] *уклин* остао међу нама!' " (Вукова преписка XI 62).

13.

ВЛАДИКА ДАНИЛО

2666—2669 Нешто си се замислио, ђедо,
али ти се дријемат почело?

ИГУМАН СТЕФАН

Не дријема[м] него нешто *мислим*;
па *се чудим* за Нову годину

Облик *не дријема[м]* у 2668. стиху у издању *Горскоī вијенца* треба доносити у 1. лицу једнине презента, с тим што се наставак *-м* даје у угластим заградама а што означава приређивачеву интервенцију. У првом издању *Горскоī вијенца* (1847) долази облик *не дріема (не дријема)*, што

би значило *не дријемам* или *не дријема ми се* (ово другo као директан одговор на питање владике Данила). Како у *Горском вијенцу*, у 2668. стиху, нема форми *ми се* уз овај глагол, то је у издању овога дела потребно форму из оригинала *не дријема* објаснити обликом 1. лица једнине презента, што се чини уношењем наставка *-м* како је горе показано. Оваква приређивачева интервенција је оправдана тим пре што су и остали глаголски облици у 2668. и 2669. стиху, у истом одговору игумана Стефана, употребљени у 1. лицу једнине презента: *мислим; се чудим*. Пример *не дријема[м]*, овако донет, у данашњем издању *Горскоī вијенца* јасно указује на значење овог облика, што није случај с непотпуном формом *не дријема*, а што је важно не само за домаће читаоце већ и за оне стране којима српски језик није матерњи, односно за преводиоце овога Његошевог дела на поједине стране језике.

14.

МОМЧЕ

2687—2692 Како чусмо за бој на Цетињу,
да на главу погибоше Турци,
сердар Јанко одмаха отправи
два момчета ријечким Турцима:
„Ко не мисли на Коран пљунути,
нека бјежи главом без обзира!”

Стихови 2691—2692, које изговара момче, гласник из Ријеке Црнојевића, представљају, највероватније, директан говор сердара Јанка Бурашковића, заправо његове речи, његову поруку „ријечким Турцима”, коју су његова два момчета, два гласника, и пренела њима. На овакав начин дати у данашњем издању *Горскоī вијенца*, у виду директног говора, ови стихови уносе несумњиву живост у Његошев песнички израз. Они су у складу с целокупном ситуацијом у којој се исказују, динамичном, ултимативном, пред непосредну акцију и борбу, те их зато треба доносити под наводнике као непосредан говор сердара Јанка.

Београд, априла 1997.

СКРАЋЕНИЦЕ

Банашевић 1973 — П. П. Његош, *Горски вијенац. Критичко издање с коментаром приредио Никола Банашевић.* — Београд (Српска књижевна задруга), 1973.

Бошковић 1978 — Радосав Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*. — Титоград (Црногорска академија наука и умјетности), 1978.

Бошковић—Латковић 1982 — *Целокупна дела Петра II Петровића Његоша. XII издање. Књига трећа: Горски вијенац. Луча микрокозма*. — Београд (Просвета), 1982.

Велимировић 1987 — Ник. Велимировић, *Религија Његошева*. — Шабац, 1987. Пето издање.
Вујовић 1953—1954 — Л. Вујовић, *Историјски пресјек губљења глаголске рекције у црногорским говорима*. — Јужнословенски филолог, Београд 1953—1954, књ. XX, 85—126.
Вујовић 1969 — Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекат*. — Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1969, књ. XVIII, 73—398.
Вукова преписка IX — *Сабрана дела Вука Караџића. Књига XXVIII: Преписка IX 1851—1852*. — Београд (Просвета), 1995.
Вукова преписка X — *Сабрана дела Вука Караџића. Књига XXIX: Преписка X 1853—1854*. — Београд (Просвета), 1996.
Вукова преписка XI — *Сабрана дела Вука Караџића. Књига XXX: Преписка XI 1855—1858*. — Београд (Просвета), 1996.
Вукова преписка 1913 — *Вукова преписка*. — Београд, 1913, књ. VII. Приредио Љуб. Стојановић.
Вушовић 1930 — Данило Вушовић, *Прилози проучавању Његошева језика*. — Јужнословенски филолог, Београд, 1930, књ. IX, 93—195.
Драгићевић 1959 — Петар Петровић Његош, *Горски вијенац*. — Титоград (Графички завод), 1959. Приредио Ристо Ј. Драгићевић.
Драшковић 1992 — Владо Драшковић, *Значење једне синтагме из „Горског вијенца"*. — Анали Филолошког факултета, Београд, 1992, књ. 19, 185—189.
Костић 1952 — Лазо М. Костић, *Из Његошевих дела. Анализе и интерпретације*. — Chicago (Palandech's Publishing House), 1952.
Младеновић 1995 — Александар Младеновић, *Филолошке напомене уз критичко издање Његошеве „Луче микрокозма". (Прилог критичком издању Његошевих дела)*. — Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1995, књ. XXXVIII—2, 119—148.
Младеновић 1996 — Александар Младеновић, *Прилози о Његошу*. — Ваљево, 1996.
Остојић 1976 — Бранислав Остојић, *Језик Петра I Петровића*. — Титоград, 1976.
Пешикан 1965 — Митар Б. Пешикан, *Старocрногорски средњокатунски и лешански говори*. — Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1965, књ. XV, 1—294.
Радовић 1971 — Петар Петровић Његош, *Горски вијенац, Редакција, предговор, коментар и речник Бузе Радовића*. — Београд (Нолит), 1971.
Речник Његошев I, II — *Речник језика Петра II Петровића Његоша. Израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тешић*. — Београд, 1983, I—II.
Решетар 1940 — *Горски вијенац владике црногорскога Петра Петровића Његоша. Десето издање с уводом и коментаром Милана Решетара*. — Београд, 1940.
Рјечник ЈАЗУ — *Рјечник хрватскога или српскога језика*. — Загреб (Југославенска академија знаности и умјетности), 1880—1882 — 1976, књ. I—XXIII.
РСКЈ I—VI — *Речник српскохрватскога књижевног језика*. — Нови Сад — Загреб, 1967—1969, књ. I—III, Нови Сад, 1971—1976, књ. IV—VI.
РСКНЈ — *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. — Београд (Српска академија наука и уметности. Институт за српскохрватски језик), 1959, књ. I—.
Станић I, II — Милија Станић, *Ускочки речник*. — Београд (Научна књига), 1990, I; 1991, II.
Стевановић 1990 — Михаило Стевановић, *О језику Горског вијенца*. — Београд, 1990.
Томовић 1990 — Слободан Томовић, *Коментари. Лажни цар Шћепан Мали. Луча микрокозма. Горски вијенац*. — Београд—Цетиње, 1990.

Александар Младенович

ПРИЛОЖЕНИЕ К ТОЛКОВАНИЮ НЕКОТОРЫХ СТИХОВ И МЕСТ В „ГОРНОМ ВЕНЦЕ”

Резюме

1.

Автор объясняет, что сочетание *Дуīа крвава* не сочинил сам поэт и что оно уже существовало в языке эпохи Негоша.

2.

В 376 стихе форму *„влаше”* при публикации надо поставить в кавычки, потому что она является частью прямой речи Хамзы капитана.

3.

Обычай резать *носы мертвым* или попавшим в плен туркам был известен в Черногории во времена Негоша.

4.

Выражение *у кам ударило*, в качестве клятвы, употреблено параллельно с выражением *у кам се станило* (пусть поселится в камне, пусть окаменеет).

5.

Кресты, которые священники держат в руках, и сегодня очень часто делаются из липового дерева, которое легко режется, моделируется и украшается резьбой.

6.

Скакати на коноī и играти, представляет, скоре всего, соответствующую женскую игру.

7.

Имя прилагательное *подгрђезан* при публикации *Горноīо венца* надо употреблять в морфологической форме: с *-дг-* чтобы читатель сразу понял, что это относится к тому, что находится *под столом*.

8.

Стих 1819 при издании *Горноīо венца* надо употреблять как: *само факир остави, фукару*.

9.

Стихи 2294—2295 имеют значение: да ли је ово (тј. „луде премјене”, бесмислене промене — стихови 2282—2293) проузроковала управа, односно њена по-

кретачка сила (*ūричина*), ɣправа чијɣ тајнɣ не можемо схватити (*ūосūūиħ*), ɣправа која ɣправља природом и човеком и која је за нас тајна, загонетка којɣ не можемо разɣмети.

10.

Форма *њем* является старой формой предложного падежа личного местоимения 3. лица ед. числа мужского и среднего рода.

11.

Имя прилагательное *уūоран, -рна, -рно* в 2497 стихе ɣпотреблено в значении *ūосūојан, чврсū, који дуūо ūраје* и тому ɣподобное.

12.

Слово *уклин* в 2613 стихе ɣпотреблено в значении: *рђав ūример којеī се ūреба чуваūи*.

13.

Форму *не дрūема[м]* в 2668 стихе при издании *Горноīо венца* надо ɣпотреблять с *-м* в квадратных скобках, что соответствɣет полному контексту, в котором это слово появляется.

14.

Стихи 2691—2692 являются прямой речью сердара Янко Джюрашковича и при издании *Горноīо венца* их надо поставить в кавычки.

УДК 225.04 = 861

ВУКОВ *НОВИ ЗАВЈЕТ*

Голуб Добрашиновић

„Историја је овога пријевода, од године 1815 до данас, врло позната и на много мјеста и смијешна, али је дуга и широка, за то се за сад мора изоставити" — пише Вук у Предговору уз *Нови завјет*. Поменути превод уистину пројекција је у малом Вуковог тегобног покрета, оличење мука и невоља, клевета и увреда, отпора и забрана којима је с једне стране, од званичних власти мислим, обилато било изложено и, с друге стране, пример чудовишне упорности. И с осталим делима својим имао је Вук неприлике (у отаџбини, подсетимо се, био је забрањен и његов правопис, а затим и уношење његових дела). Ни с једним пак као с *Новим завјетом*.

И сама замисао о превођењу настала је у мучним тренуцима Вукове оскудице, његове судбоносне двоумице да напусти Беч и перо. Прву књигу, опоменимо се, издао је од устаничке (крајинске) уштеђевине; другу — уз помоћ добротвора и удружених „благодетеља", претплатника; за трећу се нашао у болној недоумици: ако се некако домогне новца, — писао је Јернеју Копитару — доћи ће у Беч да је штампа, не буде ли га, послаће му препис песама да их он „печата", а сам ће „зажмурити пак кудгод у свијет нагнути; и онда ћу се — додаје — опростити и са срећом и са књижеством Сербским".[1] Прискочила му је, међутим, у помоћ његова „добра вила", несебични и веома учени Крањац Копитар: на срећу наше књиге он је Вука ободрио да остане на правом, дотадашњем путу. „Једино онај ко до краја истраје, биће блажен", каже Библија, коју ће — напомиње му — уз добру плаћу, морати и он, Вук, једном превести на српски, за Енглеско библијско друштво.[2] Вук је то примио и радосно (као „славно и преполезно" дело), и сумњичаво (што оно „друге људе чека, јербо ту треба неколико људи који различне језике знају" — узвраћа своме добротвору).[3]

Представницима Британског библијског друштва Копитар је убрзо и препоручио свог штићеника. Има једног младог човека, којега је упутио да скупља народне песме српске и да напише прву српску граматику, а

---

[1] *Преписка*, I, 216.
[2] Исто, 223 (Беч, 11. IV 1815).
[3] Исто, 228 (Сремски Карловци, 8/20. IV 1815).

усмериће га изради српског речника, — писао је између осталог Силвестру де Саси, познатом оријенталисти и преводиоцу *Новоī завеīа*. — По чистоти свога, српског језика, он би дао превод „без премца међу народима".[4] — Посредно је предлог доспео и до Роберта Пинкертона, једног од оснивача и повереника Руског библијског друштва, утемељеног 1812.[5]

С овим наумом Вук је, без сумње, упознао и свог домаћина, Мушицког приликом боравка у Шишатовцу јуна 1815. и првих месеци 1816. године. Архимандрит-песник одвраћаће суревњиво Вука од овог посла сам се за њега препоручујући. Није рад да му преотима преводилаштво, — наглашавао је — али је за то потребно свештено лице, јер „Светиња се гнуша простих руку". Већ је, каже, средио „Словар граматически" за Псалтир, притврђујући и тим своју подобност. Касније ће упућивати Вуку и нове препоруке, делом и оправдане: да се упоредно донесу превод и славенски изворник; такође да штампање обави „јединоверно" Руско библијско друштво, што би и народ наш и црква прихватили. На крају указује да је прву главу Јеванђеља Матејевог већ превео. Прво двоје и Вуку се допало; што се пак тиче превођења почетног јеванђеља, „ласно" је, вели, набрајати ко је кога родио, него нек се опроба у Лукином и Јовановом јеванђељу, што би већ говорило и о Вуковој упућености у библистику.[6]

Са жељом да се попут многих српских избеглица домогне руске пензије, Вук је средином децембра 1818. кренуо пут Русије: с рукописом народних пјесама и грађом о старим рукописним и штампаним српским књигама у пртљагу (за Николаја П. Румјанцова), такође и с препорукама тамошњим „библијашима", како ће их једном приликом назвати.

У град на Неви приспео је 25. фебруара/9. марта наредне године. Џон Патерсон, представник Британског иностраног библијског друштва у Русији, изразио је жељу да се већ тог истог дана састане с Вуком.[7]

Девет дана потом одржана је седница Комитета Руског библијског друштва. У његовом „Журналу" забележено је између осталог да су предузете мере за превод *Новоī завеīа* „на корист једноплеменог и једноверног народа српског" што ће обавити познати српски списатељ, Вук Стефановић који се овде [у Петрограду] налази.[8]

У руској престоници примљен је срдачно. Сматрали су га „дворјанином", јер ваљда човек таквог угледа не може бити до то. А вајни племић

---

[4] Миодраг Ибровац, *Копиīар и Французи*, Зборник Филозофског факултета, II, Београд, 1953, 93; Peter Kuzmič, *Vuk-Daničićevo Sveto pismo i biblijska društva na južnoslovenskom tlu u XIX stoljeću*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1983, 254—255.

[5] Исто, 255—256 (Одговор на Копитарев предлог да се Вуку повери превод Библије на српски језик, Петроград, 24. X 1815); Вид. и извештај Р. Пинкертона Британском библијском друштву о разговорима с Ј. Копитарем у Бечу, посебно у вези с предлогом о Вуку као преводиоцу, Беч, 28. VIII 1816; *Преīиска*, I, 353 (Вук — Л. Мушицком, Беч, 24. XI/6. XII 1816).

[6] Исто, 337, 356 (Шишатовац, 3/15. XI 1816) и (Беч, 28. XI/10. XII 1816).

[7] Исто, 651 (Фридрих П. Аделунг — Вуку, Петроград, 25. II/9. III 1819).

[8] Выписка изъ Журнала засѣданія Комитета Россіискаго Библейскаго Общества, 6. III 1819. Примерак (2 штампана листа) чува се у Вуковој оставини (Архив САНУ, 8552/223).

из Тршића није смео ни зајам да поиште, па може, вели „умријети од глади у *Пиштеру*" — како пише Копитару.[9] Принуђен немаштином, ипак је тражио и добио позајмицу.

У стану једног од секретара Друштва, Василија М. Попова, склопљен је 15/27. априла и уговор за превођење *Новоī завјешта*: тираж — 5000 примерака; хонорар — 3000 (повећано затим на 5000 рубаља).[10] Ревносни службеник забележио је под ставком 6) о разговорима и договорима Руског библијског друштва.[11]

Знајући прилике код нас, Вук је настојао да се превод штампа у Петербургу. С обзиром да је намењен „аустријским" Србима, саговорници су сматрали Беч или Будим за то погоднијим: тешко је, образлагали су, толики број књига унети у Аустрију.

Материјално поузданији и окриљених нада, Вук је из руске престонице писао Копитару у Беч да тражи ш̀тампарију за *Нови завјеш* и слова за њ, лепа и довољна; да му исто тако нађе и удобнији стан, ближи граду и њему, Копитару.[12] А од добијених 1000 рубаља (први део хонорара) купио је 264 књиге, за себе и пријатеље своје.[13]

По приспећу у Беч Вук је својски прионуо на посао. За шест, по другом податку за девет месеци (рачунајући ваљда сравњивање и преписивање текста) привео је превод крају. Поређења ради рецимо да је енглески превод Библије радио тим од 12 сарадника за 12 година (по другом податку, 27 сарадника за 10 и по година). Био је то први превод на општеразумљивом језику. До тада, знамо, евангеоска реч се слушала (од ређих и читала) на старом словенском, касније на нешто посрбљено-русифицираном језику.

Вук је затим, 1820, пошао у Србију: да описмени кнеза Милоша и доглавнике му и постави темеље школству. Заподео је том приликом разговор и о преводу *Новоī завјешта*. Кнез му је наложио да га добави, даће му, вели, новац за штампање у Лајпцигу или другде. Благослов му је обећао митрополит Агатангел. Код осталих сународника, кнежевих доглавника — извештава Вук пријатеља из Беча — одзив је био разнолик: једни су величали „славенски превод"; други су зазирали од разоткривања мистике којом је „славенска" библија заоденута; трећи су замерали где-којим речима у његовом (*скакавци* за акриди и сл.). Одређена је и нека врста Комисије с Јованом Миоковићем на челу, која би поправила што нађе за сходно. Но због насталих буна у Србији и Грчкој Вук је напустио отаџбину.[14]

---

[9] *Прешиска*, I, 656 (Петроград, 7. IV 1819).

[10] Центальный государственный историческій архив (Москва), ф. 808, оп. 1, д. 121, лл. 1—5 (Вид. Прилог 1); Уговор — *Вукова ūрешиска*, III, [455].

[11] Исто, ф. 808, оп. 1, д. 132, I и 6. (Вид. Прилог 2).

[12] *Прешиска*, I, 657 (Петроград, 7. IV 1819), 662 (22. IV 1819).

[13] АСАНУ, 8552/202.

[14] Исто, 8552/23; Љуб. Стојановић, *Живоī и рад Вука Сī. Караџића*, Београд-Земун, 1924, 604—605.

У Аустрији пак искрсавале су непредвиђене сметње његовом преводу. Актом од 21. децембра 1821.[15] аустријске власти, одвећ привржене католицизму, упозориле су пограничне команде да с највећом будношћу спречавају уношење и ширење књига библијских друштава. На то је месец и по касније челник Петроварадинске команде доставио обавест грофу Белгарду, предсједнику Ратног савета против „једног Србина, по имену Вука Стефановића" који намерава да за „обичног човека" изда библију на српском.[16]

Средином фебруара 1822. приспела је Угарској дворској канцеларији и тужба Стефана Стратимировића против Вука, односно против преведених одломака из јеванђеља у његовом раду *Особити огледи о Бугарском језику* наведених уз текст на бугарском, као упоредни пример двају језика. Они су — истиче карловачки примас — „сасвим нетачно" преведени на прости народни језик уз изразе који се не употребљавају у пристојном друштву. Вероватно су из пера „неког Вука Стефановића", о коме је сигурно већ нешто стигло и до највишег места. У његовом *Рјечнику* — поткрепљује карловачки црквени првак своју тужбу — има опасних речи за школску младеж (свој примерак, подсетимо се, митрополит је својевремено у бесу спалио). То је урађено по налогу једног страног друштва — указано је даље — знајући ваљда за нетрпељивост аустријских власти према библијским друштвима. Тужитељ је узгред окривио и саме „Новине србске" за прилоге недоличне у верском и моралном смислу, што је, по некима, и њиховом престанку припомогло. Захтевао је да се убудуће онемогући објављивање списа „против постојећег доброг морала, који омаловажавају клер и религију и божанске речи".[17] На митрополитову тужбу могло је бити од непосредног подстицаја и писмо Л. Мушицког, пријатеља, у овим преводилачким настојањима и супарника: пре тужбе С. Стратимировића наиме, он му је почетком јануара 1822. скренуо пажњу на Вуков превод за Библијско друштво уз молбу да се постара код Александра Ивановича Тургењева, секретара Друштва, како би превод једног „мирјанина" одбио.[18]

А из „Карловачког двора" ширене су гласине — јадао се Вук Копитару — да су га, уз његову превару, поткупили Немци како би Србе пошокчио и поунијатио, да је стога из Беча „прођерат" (Вук је у ствари тада живео с породицом на добру Демелића, у Пањеви недалеко од Темишвара). Све то пак уз препоруку бојкота према Вуку: архимандрит Аврам Бранковић је говорио да се с њим не мешају и да га се чувају. „Но доћи ће Видов дан" — тешио се прогоњеник.[19]

---

[15] Дворским декретом од 5. V 1783. Цензури је наложено да не прима верске књиге без прописне, црквене салгасности (Павле Поповић, *О Вуковом преводу „Новог завета"* (историја штампања књиге), Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд, 1925, књ. V, св. 1—2, 28—30).

[16] Д-р Алекса Ивић, *Архивска грађа о српским књижевним и културним радницима 1740—1880*, Београд — Суботица, 1926, Српска краљевска академија, Зборник за историју, језик и књижевност српскога народа, Друго одељење, књ. II, 203.

[17] Исто, књ. VI (1772—1847), Београд, 1964, 263—264.

[18] *Писмо Лукијана Мушицког митрополиту Стратимировићу (поводом превођаня Новог завета од Вука)*, Беседа, Нови Сад, 1868, бр. 10—12, стр. 79—80, 86—87 и 94—95.

[19] *Преписка*, II, 142 (Темишвар, 9. XII 1822).

Није ли ипак суштина ове хајке у Вуковом залагању за „простонародни" језик? Наиме, 1819. године, док је он био у Русији, изашао је у поменутим новинама превод *Руска библія*, у којему су и неколика одломка на нашем језику. Неки су га приписивали њему, Вуку.[20] По речима Ирене Грицкат, у питању је текст Лукијана Мушицког: видели смо, он је желео да преводи Библију, псалме је и превео; и „језик војвођански" уз то могао би упутити на њега.[21] Хотимично или из нехата, Стратимировић је сасвим превидео овај прилог, нешто већи од Вуковог, ни речце противне не прозборив поводом њега.

Ни преписка с Руским библијским друштвом из тих дана није пружила Вуку више ведрине. Не само што је одустало од договореног обећања да ће се обратити Копитару за помоћ при штампању превода, већ је све упорније потрзало два захтева неназначена у међусобном писменом уговору: *да се наиме превод штампа на подручју Аустрије, и то уз одобрење српских духовних власти*. Што се првог тиче, Вук је указивао на већ поменуту нетрпељивост бечких власти према издањима библијских друштава. Предлагао је стога Лајпциг[22] или Петроград[23] као место штампања. Други је захтев одбијао образложењем да међу српским црквеним поглаварима, изузев црногорског владике Петра I, нема ваљаних знаоца народног језика.[24] Друштво се, међутим, упорно за то залагало, и то управо за карловачког митрополита. Слутећи неприлике, Вук се томе одлучно опирао. Предају превода пак условљавао је исплатом целокупног хонорара. На несустала, показало се и обманљива, уверавања посредника у бечком Посланству Русије, ипак је, по пријему треће хиљаде рубаља, рукопис уступио.[25] Под притиском беде или крхке наде у жељени исход?

Потом је Вуков превод достављен бившем београдском, тада пак кишењевском митрополиту Леонтију Ламбровићу.[26] Несигуран, међутим, у српском језику, — био је Грк пореклом — препоручио је за овај посао Атанасија Стојковића.[27] Пошто је наводно „исправио" више од половине

---

[20] Платонъ Кулаковскій, *Вукъ Караджичь, его дѣятельность и значеніе въ сербской литературѣ*, Москва, 1882, 238. Љ. Стојановић је то оспорио правописним разлозима (нав. дело, 760, напомена).

[21] Ирена Грицкат, *Вуков превод Новог завета као споменик великог филолошког настојања*, Јужнословенски филолог, Београд, 1964, књ. XXVI, бр. 1—2 за годину 1963—1964, 219—245.

[22] Библијско друштво — обавештава Копитар Г. Х. Перца 26. X 1822 — исплатило је Вуку пола хонорара, жели да оно само превод штампа и поправља; Вук пак хоће да превод, заједно с три тома народних песама, објави у Лајпцигу својим правописом, али ће то све пасти у воду због блокаде из Петрограда (*Bausteine zur Geschichte der deutsch-slavischen geistigen Beziehungen* I. von Max Vasmer, Berlin, 1939, 83).

[23] Г. Добрашиновић, *Неколико докумената из руских архива о Вуку Караџићу*, Архивист, Београд, XIII 1963, св. 1—2, 28—29 (А. Голицин — К. В. Несељроду, Петроград, 28. I 1822 — о договору да Вук дође у Петроград ради штампања свог превода *Новог завјета*).

[24] *Преписка*, I, 799 (Вук — Руском библијском друштву, Беч, 2/14. VI 1820).

[25] Исто, 889—890 (Беч, 14/26. VI 1821).

[26] Исто, II, 300—3302 (В. М. Попов — Вуку, Петроград, 18/30. X 1823).

[27] Међу личностима за преглед његовог превода Вук помиње и зета, Стефана Живковића, а Михаило Герман — архимандрита Спиридона Филиповића. Исто, 263—264 (Вук — Ј. Копитару, Хале, 5/17. IX 1823 („Без сумње је и Телемак бијо судија у мом послу".); 480 (кнезу Милошу, 12/24. VII 1824 — тражи да му кнез посведочи о рђавом језику Стојковићевог превода кад му књигу пошље).

Вуковог текста (до 102. стране, до Прве саборне посланице Светога апостола Петра), Стојковић је одустао од даљег рада: превод је — истиче — „непоправљив". Лакше му је да га сам изнова сачини, и то бесплатно.[28] Његову понуду, још пре рашчишћавања уговорних односа с Вуком, Друштво је оберучке прихватило: с пролећа 1823. позвало је Стојковића у Петроград,[29] а октобра т. г. вратило Вуку рукопис, ишаран преправкама Стојковићевим, „великодушно" се притом одричући дотад исплаћеног хонорара.

Раскид уговора затекао је Вука у Немачкој (пошао је 15/27. марта 1823). Почетком априла стигао је у Лајпциг. Рукопис је примио у Халеу. Преко Кноблоха доставио га је јануара 1824. Копитару.[30]

Како би предухитрио Стојковићев превод, дао је у штампу неколика одломка из Матијиног, Лукиног и Јовановог јеванђеља, пет глава из Саборне књиге Св. апостола Јакова, III главу из књиге I. Св. апостола Петра, неке главе из књиге Св. апостола Павла к Римљанима и Коринћанима и две непуне главе из апокалипсе Св. апостола Јована Богослова (*Ѡгледи Свѣтоѩа пѡсма на Срѣском језику*, Лајпциг, 1824 — тираж 1000 примерака). Две су варијанте овог издања: једна, с упоредним насловом на латинском и на нашем језику и предговором Јохана Северина Фатера, Вуковог домаћина у Халеу, намењена, без сумње, научном свету и друга, без првог наслова и предговора — за верски осетљиве сународнике.[31]

* * *

Исте године затим појавио се у Петрограду и Стојковићев *Нови завѣт*.[32] Претходно, 3/15. V 1824, обавестио је он С. Стратимировића да

---

[28] Архивска грађа о Вуку Караџићу 1813—1864. Приредио Г. Добрашиновић. Архив Србије, Београд, 1970, 119—122. Занимљиво, да коју годину пре ове „афере", 1820. наиме, Вук даје Мушицком веома неповољне обавести о богатом земљаку у Русији: да је рђав и сребролюбив (само зато и живи), да је при свој својој науци и луд; хтео је претњама и насилно да претвори српске избеглице у своје кметове на добру у Бесарабији (26000 јутара), које је некако добио од руског цара (*Преписка*, I, 762—763).

[29] Исто, II, 264 (Ј. Копитару, Хале, 5/17. IX 1823 — Телемак вели да је отишао 6/18. маја т. г. да преводи и штампа).

[30] Исто, 382 (Хале, 9/21. I 1824). Рукопис Вуков похрањен је у бечкој Националној библиотеци под сигн. Handschriftensammlung Kod. Slaw. 1, 2. са записом: „Donum auctoris. Nota. Hoc apographum versionis prime Serbicae, ab *auctore* Vuk Stephanvich Karagich (Караџић) submissum Societati iblicae Petropolitanae, sic *refictum* a Serbo in Russia degente Athanasio *Stojkovich*, et tandem in favorem alius apographi ab eodem Stojkovich subministrati rejectum, Auctor ad rei memoriam deponi voluit in hac Bibliotheca Caes. Vind. A. 1831. adnotavi Kopitar. [Испод тога:] Illam Stojkovichianam adulterationem *vidi impressum*, sed Russi nescio qua de causa hucusque nondum permisere publice divendi".

[31] „*Сербской* Тител (который далъ для нашихъ краевъ печатать, да бы люди не устрашились Латинскаго) — пише Вук. Ј. С. Фатеру 31. III 1824. из Беча — прикажите переплетчику бросить". — *Преписка*, II, 430.

[32] Једини познати примерак овог издања чува се у петроградској Библиотеци Академије наука под сигн. XXVII, 1 б. 229. Није стога наодмет да упознамо библиографске податке о њему: *Новый Завѣтъ Господа нашеѩо Іисуса Христа*. Напечатанъ на Сербскомъ языку Иждивеніемъ Россійскаго Библейскаго Общества. [Виньета: отворена књига, а око ње зраци, ореол]. По преводу Аѳанасія Стойковича. Санктпетербургъ. Въ типографіи Россійскаго Библейскаго Общества. 1824, 2 л. (празно) + 2 л. (наслов) + 630 стр. (текст) + 2 л. (по-

је обуставио штампање (?) *Новоī завјеīа* преведеног Вуковим, „сопственим језиком", да је потом сам сачинио превод, не Вуковим „скаредним" наречјем, који се штампа *за Србе īод īурском влаџћу* [подвукао Г. Д.], и о којима се руска влада очински брине. Двојако лукавство: Вуков текст је тада био у рукопису, а свој превод Стојковић је представио да је намењен турском подручју, стога зацело да би оправдао избегавање карловачког благослова.[33] Није, међутим, ни његово одштампано дело пуштено у јавност, због лошег језика наводно. Агент кнеза Милоша у Русији, Михаило Герман уписивао је то себи у заслугу, јер они који су дали благослов преводу, — указује — ни сами нису знали српски језик. Ни преводиоца није поштедео. Онај који издаје физику, није у стању да преводи библију, и обратно, јер „сваки занат мајстора свога тражи".[34] Рђаву језичку мешавину Стојковићеву и Вук ће истаћи као разлог забране. Рекло би се ипак да је њен узрок у подозрењу руских црквених кругова према раду Друштва: већ исте́ године дошло је до смене на челу руског Министарства просвете: А. Н. Голицина заменио је А. С. Шишков, склон традиционализму, а укинута је и публикација Друштва „Извѣстія", да би две године затим, под новим царем Николајем, и његова делатност била забрањена.

Од Вука и Копитара, преко Даничића до многих других (П. Ј. Шафарика, Ф. Миклошича, С. Новаковића, Ђ. Магарашевића, А. Павића, М. Решетара, Ј. Скерлића, М. Гавриловића, И. Ивачковића, М. Ибровца, Ж. Младеновића, М. Поповића и др.) влада уверење да је харковски професор, наш сународник иначе, плагирао Вука.[35] Истини за вољу, код Стојковића има и сопствених преводилачких решења, гдешто и савременијих (родословије, на пример; код Вука — племе).[36] Он се свакако и на друге узоре ослањао (особито пак на превод руског Синода, објављен 1819. и 1820). Не би се ипак смело пренебрећи да му је Вуков текст у многом био темељ. Стојковић је пре свега славенизирао лексику, а и реченицу (Јован — Іоан, крст — крест, смрт — смерт, зашто — зачто или ибо, момче — јуноша, одговорити — ответствовати, долазак — пришествије, аљина — одело, длака — влас, почети — начети, засјати — возсијати, дрво — древо, јаукање — вопијање, свети — святи, ђаво — диявол, анђео — ангел, силази — сходи, на вр/х/ — на кровлю, рођење — рождение, исток — восток, преко — чрез, поглавар — вожд, врло — весма, незнабожачки — язычески, сваку — всяку, црни — черни, мрзи — ненавиди, царинар

грђшке). Формат 18 x 10,5, корице — 19,6 x 11,5. Тврд кожни повез бледожуте боје украшен лепом орнаментиком у златотиску; на рикни руком: Новый завѣтъ. Затим су изашла издања из 1830 (1000 примерака) и 1834 (2000). И 1840. Друштво се понело намером да у Пешти штампа IV издање у 2500 примерака.

[33] *Вукова īреīиска* (Државно издање), III, 716 и Одговор Стратимировићев — да „праведно" назива Вуково наречје скаредним.

[34] Исто, II, 121.

[35] Опширније о томе, P. Kuzmič, нав. дело, 90—91.

[36] Уп. и Светислав Марић, *Сīојковићев īревод Новоī завеīа*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, Нови Сад, 1969, књ. XVII, св. 1, 16—40, св. 2, 217—239. Његову процену деле Владимир Мошин (*Вуков Нови завјеī*, Сабрана дела, књ. X, Београд, [1974], 630) и P. Kuzmič (нав. дело, 90—92).

— мътар, кад — когда, дугови — долги, пакао — ад, прије — прежде, наводи на гријех — соблажњава, прељуба — прељубодејаније, оно пак — то, итд.); б) аорист и имперфект замењивао перфектом; в) изостављао везнике који су давали мелодиозност нарацији (тзв. библијски стил) и г) држао се довуковског правописа уневши слово *х* које Вук није употребљавао тада (у издању из 1847, знамо, присутно је). Изузмемо ли побројано, дакле, остало, бар у основном, у многом је блиско Вуку. За поузданије закључке, наравно, треба и више поређења, понајпре првог издања (из 1824).[37] С доцнијим, из 1830. и 1834. сложеним код истог штампара (на први поглед стиче се утисак да су истоветног слога; ипак по размаку, гдекад, веома ретко, и по прелому редова, поготово по хартији, види се да су изнова слагана). Веома би упутно било и поређење с руским преводом *Новоī завēта* (1819, 1820), а неопходно пак — пажљиво сравњење с Вуковим ишараним рукописом и сл., од којега штампани Стојковићев текст местимично одступа. Без тога су онемогућени потпунија анализа и поузданији судови. Ипак се, на први поглед бар, не би могао одбацити закључак да се Стојковић, особито у синтаксичком смислу, не мало окористио Вуковим текстом. Посмотримо ипак, примера ради, једно од многих сличних места, почетак III главе Јеванђеља по Матеју:

Вук: У оно пак доба дође Јован Крститељ и учаше у пустињи Јудејској, 2. И говораше, покајте се, зашто се приближи царство небеско.

Сто̄јковић: У то доба дошао је Јован Крститељ и учио у пустињи Јудејској говорећи покајте се зачто се приближило царство небесно.[38]

Библистички гледано, прва половина 30-их година код нас у знаку је два Стојковићева издања. За дозволу да његов превод из 1830. растура по Србији обратио се кнезу Милошу агент Британског и иностраног библијског друштва Бењамин Баркер, који је 1832. године путовао по Србији. Кнез му није изашао у сусрет: стога, вели, што би се његови сународници против таквих новости побунили, због чега, наставља, ни Вуков захтев није испунио; уз то његов народ разуме „славенски" те му „нису преводи толико нуждни".[39] И крајем ове деценије има помена о растурању његовог превода у Цариграду.[40] Шта више, и наума о новом „репринт" издању 1840, о чему ће бити касније речи. Већ и за своја доба анахрон,[41] овај превод је данас и превазиђен, и заборављен.

---

[37] Вид. нап. 32.

[38] Уп. извадак из обимне студије И. Снегиревъ, *Новый завѣтъ на сербскомъ нарѣчіи*, Очеркъ изъ эпохи возрожденія письменности у православныхъ сербовъ, Православный собесѣдникъ, изданіе Казанской духовной академіи, Казань, 1876, часть третья, [198]—240 (стр. 233—234 — вид. Прилог 3).

[39] Др Љубомир Дурковић-Јакшић, *Прилоī исто̄ријиī ӣревода Новоīа завеī̄а на срӣски језик*, Гласник српске православне цркве, Београд, XXVIII/1947, бр. од 1. јуна/19. маја, 185—186; Молбу Б. Баркера и одговор кнежев на француском језику (Београд, 7. IX 1832. и Крагујевац, 9/21. IX т. г.) објавио је P. Kuzmič, нав. дело, 265—267. Веома обимни Баркерови извештаји о Србији тога времена чувају се у Архиву Друштва (FCI, 1832, No 4, pp. 134).

[40] Амерички мисионар Ели Смит давао је предност Вуковом преводу указујући да је Стојковић пошао од њега мењајући га у традиционалном духу (P. Kuzmič, нав. дело, 105—107, 268—269 — о стању културе код Срба).

[41] Дело — „*Славено-Сербскије* од Физике његове и Аристида и Наталије", како ће рећи Вук још 1823 (*Прēписка*, II, 264).

Но вратимо се Вуку: његове слутње као да су назирале безнађе. Стога је окренуо очи Србији. Још приликом познанства с кнезом, 1820, видели смо, покренуо је питање свог превода. Доцније, као кнежев биограф, рачунао је и на његову милост. Британско библијско друштво има опет у виду његов превод[42] — јавио је Димитрију Давидовићу у Србију. Само му је, вели, потребан благослов двојице владика, а за то је довољан миг господарев. Рукопис им не мора слати — истиче предострожно. А о језику превода могу судити по већ поменутој књижици *Огледи*. Штампање пак ваљало би обавити његовим правописом, од кога, вели, нема правилнијег за српски језик. Што се пак наречја тиче, вољан је да прихвати и екавштину.[43] Опет, међутим, залудна очекивања.

Две године потом снова га обузимају наде. Крајем 1829, 1/13. новембра прешао је у Земун породици ради преправке рукописа.[44] Нешто потом, служитељ тамошњег Полицијског уреда уручио је проти Јефтимију Ивановићу, преводиоцу *Плутарха* Вуков рукопис (*Дѣянія Апостолская* и *Посланія, Јеванђеља* и *Апокалипсу*) с молбом за мишљење. Ко га је доставио, и то званичним путем? Копитар из Беча, преко земунског градоначелника, Василија Јовановића? Или је то сам Вук учинио упућујући дело на преглед другу по перу? Прималац је, међутим, вратио рукопис. Превод је Вука Стефановића, иако то не стоји на њему, — извештава Ивановић С. Стратимировића — писан на најпростијем и на најскареднијем српском језику, који би, буде ли штампан, могао нанети не малу штету уважењу и светињи *Свето̄ѝ ѝисма*.[45]

Током два месеца пребивања у Земуну Вук је сачинио препис превода старим правописом.[46] Знатан уступак одиста, ни он, међутим, делотворан.

Али Вук не сустаје. Следеће, 1830. желео је да искористи скупштину народних првака у Крагујевцу. Уместо одобрења, добио је *Мњениje* којим га тридесетак потписника упућују на карловачког митрополита тврдећи уједно да им не треба друго Јеванђеље до оно које се у цркви чита. У другом, незваничном напису познати кнежев забављач Амица и још неки

---

[42] Зацело на Копитареву молбу, Ц. Бауринг се заузео код Британског библијског друштва за Вуков превод: трудио се, без успеха, да наговори Друштво за Вуков пут у Лондон, — јавља Копитару 18. IV 1827; у писму Вуку од 20. IV 1828. истиче да је свој захтев Друштву у вези с његовим преводом подупирао свим средствима, да је оно задужило Х. Д. Ливза из Цариграда да ступи у везу с њим, Вуком, да је Р. Пинкертон још 1816. хтео да се договори о превођењу, али се, вели, Вук без његовог знања договарао с Руским библијским друштвом, чиме је обеснажен његов претходни споразум с Копитаром (Исто, III, 802—803).

[43] Исто, 529 (Беч, 26. VIII/7. IX 1827).

[44] Исто, IV, 133 (Ј. Копитару, Земун, 28. XII 1829); 189 (Василију Поповићу, 30. XII 1829). Фебруара ове године Копитар јавља Ј. Гриму да ће Вук ићи у Петроград ради штампања *Новоѝ завјеѝа* ћирилском и црквеном ортографијом (В. *Kopitars Briefwechsel mit Jakob Grimm* von Max Vasmer [...], Berlin, 60, 61).

[45] *Архивска ѝрађа о Вуку* [...], нав. дело, 164; уп. и *Преѝиску*, III, 799 (Вас. Василијевић — Вуку, Земун, 5/17. IV 1828. — Ј. Ивановић га набедио код митрополита С. Стратимировића да шурује с Вуком на пошокчавању „у тајном библ. содружеству". Није ли ова цедуља била уз неко од каснијих писама?).

[46] У његовој оставини чува се овај текст (АСАНУ, 8552/53, 54). Накнадно је црвеним мастилом, по свој прилици Даничићевом руком, рукопис враћен на нови правопис.

изврғли су Вука „спрдњи" и подсмеху.[47] А један од тамошњих доглавника, П. Хаџи-Стоило опањкавао га је код карловачког митрополита, што уводи „просто српску литературу", кривословну као и сам што је, што обећава граматику и превод јеванђеља, крив и наопак, предлажући му да и кнеза за то „опомене"; у одговору Стратимировић га је и послушао, осуђујући преводиоца што одбацује славенски језик и уноси новости којима нас одваја од остале сабраће, Бугара, Херцеговаца и осталих. „Могу се гдекое вещи и просто Сербски писати н. пр. басне и симъ подобная, — закључује — обаче не вещи церковне и С-щене" уз препоруку да с овим упозна и кнеза и уручи му писмо у прилогу.[48] Вук је онда предложио Копитару да поради код Британског библијског друштва како би штампало превод „без одобренија као *Турцима* и осталиме *нерищћанима*"; на тај начин би — закључује — дошло у руке и хришћанима.[49] С истом мишљу обраћа се 27. децембра 1832. и пријатељу Л. Ранкеу како би посредовао код Берлинског библијског друштва ради штампања његовог *Новоī завјеīа*, намењеног подручју под турском влашћу. Немачки историчар (Вук му је, подсетимо се, уступио нешто раније своју грађу о I устанку) својски се заузео. Без успеха, није било средстава, а Британско библијско друштво опет се окренуло прештампавању Стојковићевог превода.[50]

Утом је, после познатог априлског писма из 1832, дошло до Вуковог разлаза с кнезом Милошем: сручивши му у лице слабости његове владавине, Вук је за више година залупио врата Србије. Као да му је, међутим, притекао у помоћ „усуд" из његових бајки! На пропутовању ка Русији млади архимандрит Његош свратио је 1833. у Беч. Усхитио је Вука и умом и појавом.[51] Било је то познанство двојице поклоника народног десетерца: један ће их и стварати, други бележити и прославити широм Европе. И у повратку задржаће се црногорски господар у Бечу. Из полицијских достава видимо да је Вук бивао сваког дана уза њ. Млади владар га је позвао да иде с њим у Црну Гору, али због болешљивости није могао поћи — напомиње доушник.[52] Приликом тих разговора било је речи и о *Новом завјеīу*, на молбу Вукову свакако, Његош је 9. октобра

---

[47] Вук Ст. Караџић, *Живоīи срūских војвода и друūих знамениūих Срба*. Приредио Г. Добрашиновић, Просвета, Београд, 1961, 152.

[48] *Архивска īрађа о Вуку* [...], нав. дело, 173, 176—177.

[49] *Преūиска*, IV, 325 (Земун, 13/25. X 1830).

[50] P. Kuzmič, нав. дело, 45, 102—104 и 267—268 (Л. Ранке — Берлинском библијском друштву, Берлин, 2. IV 1833 — писмо је прослеђено Британском библијском друштву, које га је размотрило 5. VII 1833); вид. и писмо Л. Ранкеа Вуку, Берлин, 31. I 1833 (*Преūиска*, V, 50—51). Копитар је 14. I 1834. писао J. Гриму да Л. Ранкеа посредује како би се лондонско Библијско друштво споразумело с Вуком; у исти мах га моли да и он на томе поради, само да јавно не прича како их калуђери не би омели (M. Vasmer, нав. дело, 111, 112).

[51] Исто, V, 209. Нема му „још пуни[х] двадесет година, а већи је и лепши, него икакав гранатир у Бечу — писаће Вук Мушицком 22. VIII/3. IX 1833, као што видимо, екавштином. — Прави и стихове лепе... обожава вас за ваше родољубиве мисли, него му је мало жао што још простије српски не пишете, јер он мисли, да на свету нема лепшега језика од нашега народнога (и — додаје на крају — има право, што тако мисли, макар и не било истина)."

[52] А. Ивић, нав. дело, 287.

1833. и *Свједоџбу* потписао: да је у Вуковом преводу *Новоī завјеīа* језик „чист и правичан" [правилан!], уз жељу да се „изда на ползу и душевно спасеније народа Србскога". Свој „Архијерејски благослов" потврдио је потписом и печатом.[53]

Наредне, 1834. године Вук је, као поданик вазалне Србије, кренуо с турским пасошем у слободну Црну Гору, коју је само још европска дипломатија држала у ропству. Остварила му се давнашња жеља, истакнута још 1818, у Предговору уз *Рјечник* (1818), да посети земљу храбрих горштака „за коју сам још од ђетињства мога чуо, и разумијо, да у њој још од Лазаревих времена једнако траје *Срīска влада и цароваше*, и коју би и данас волео сто пута виђети, него свој родни Јадар, или икакво друго мјесто на свијету".

Понео је том приликом и рукописе *Пословица* и *Новоī завјеīа*, с очевидном намером да их изда у тамошњој новоотвореној цетињској штампарији, којој је и сам набавком слова припомогао. Како се, међутим, и штампање *Пословица* отегло, и једно и друго оставио је домаћину. *Пословице*, Његошу посвећене и о његовом трошку штампане, приведене су крају тек 1836. (предговор је, знамо, у Бечу доштампан). „Што се каса Новог завјета које желите да ја будем благодјетељ и приложим 100 дуката да се с благословом и трошком на моје име штампа, — истиче Његош у писму Вуку — ја вам за сад не могу на ваше зактевање одговор дати, но ћемо се други пут преко писма разговорити за ту ствар".[54] Вратио је рукопис. Вук је — речи су Милорада Медаковића — тражио одобрење за свој превод и у зиму 1846—1847, за Његошева боравка у Бечу. „Није то, Вуче, за мене, нити су то моји посли — узвратио је владика — него ето у Угарији доста наученијех србскијех владика, који су учили и познају сва црковна правила и каноне, па се ти обрати к њима кано ти правијема архијерејима да ти даду благослов; а да иштеш од мене благослов за ослобођење браће Срба испод несноснијех јармова и за набавку оружја иђења у рат, у томе сам ти ја прави владика, па би ти и да благослова колико оћеш. Али ти, Вуче, нијеси за то, колико ни ја за оно прво".[55] Кад се крајем 40-их година обрушило све од власти на Вуков *Нови завјеī*, Његош му је саучесно писао: Био би веома рад да се „није ополчила србска Јерархија на Ваш превод".[56]

Но Вук не малаксава. У Бечу 1839. упознаје се он и Копитар с Ели Смитом. Том приликом су замолили овог америчког мисионара „да се заузме како би Срби што прије добили (Вуков) пријевод Новога завјета на народном језику", што је он и прихватио, опширно с тим упознавши

---

[53] АСАНУ, 8552/109. Текст је објавио Др Љубомир Дурковић-Јакшић, *Њеīоџ и īиīање архијерејскоī блаīослова за īревод Вукова Новоīа завјеīа*, Црква, календар Српске православне патријаршије за 1947, Београд, 42; у преводу на немачки језик донео га Мираш Кићовић у Његошевим Сабраним делима, књ. 7, *Писма*, I, Просвета, Београд, 1951, 564; уп. и Н. Банашевић, *Њеīоџев однос īрема Вуку и њеīовом īравоīису*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XX/1954, св. 1—2, 41—46; В. Мошин, нав. дело, 550.

[54] *Преīиска*, V, 724 (Цетиње, 2/14. IX 1836).

[55] М. Г. Медаковић, *П. П. Нћīоџ — īослћдньи владаюћи — владика црноīорски*, Нови Сад, 1882, 127—128.

[56] *Преīиска*, VII, 869 (Цетиње, 1/13. XI 1847).

агента Америчког библијског друштва; посредством Х. Д. Ливса писмо је затим отпремљено у Лондон.[57] Друштво је ипак пренебрегло Смитову препоруку, приклонило се 1840. намери Г. Х. Вимера, неоствареној истина, да превод А. Стојковића штампа код пештанског издавача А. Рајхарта (Reichardt). После неповољног мишљења епископа Ј. Мутибарића (превод му је на оцену поверио С. Стратимировић) ускраћен је „имприматур".[58]

Заокупљен припремом три књиге песама и *Вука Стеф. Караџића и Саве Текелије Писма [...] Платону Атанацковићу [...] о српскоме правопису, са особитијем додацима о српскоме језику*, првих година наредне деценије Вук као да диже руке од *Новог завјета*. Бојећи се, међутим, да му превод после смрти не пропадне или да га „незналице и противници" не унаказе, уверен уз то да би превод био од користи и народу и језику нашем, у бечкој гостионици „Бело јагње" потражио је 1844. благослов од свог пријатеља и тадашњег митрополита карловачког. Нема ништа против тога, — гласио је одговор Јосифа Рајачића. Осокољен тиме, Вук је поднео рукопис Цензури. Франц Миклошич, челник њен, дао је 6. фебруара 1845. мишљење с „имприматуром".[59] Уз опис рукописа напомиње да је превод рађен „према старословенској верзији Вулгате". С обзиром пак да православна црква нема таквог штива, које би могло допринети одгоју народа, да се и богослужење обавља на језику који ни свештеницима није сасвим разумљив, препоручио је штампање. И при наредном сусрету за ручком у Вуковом стану Рајачић је „драговољно" пристао на благослов, уз услов да превод претходно прегледа.[60] Није ли за ту прилику састављен и текст *Свједочанства* датиран 31. јануара 1847. да је превод „добар и правилан", и да је достојан штампања „ради земаљске среће и душевнога спасенија народа Српскога"?[61]

Фебруара 1847. Вук је предао рукопис слагачима. С једне стране, како неуверљиво објашњава, да би текст Рајачићу био читљивији („што књига у рукопису не може бити онако са свијем чиста као што ће се у штампању дотјерати и намјестити"); с друге стране — да му рукопис не би „искварили и нагрдили" као Стојковићев, или што не би ни угледао света, уништен можда. Распет између злих слутњи и слабашних нада, решио је, уколико не добије обећани благослов, да заобиђе црквене власти, да их у неку руку стави пред свршен чин. Превод је стога штампао у два дела: први контингент, без предговора, завршен марта месеца, одмах је растурио на разне стране. Један неповезани примерак лично је понео Рајачићу, у Карловце 25. априла/7. маја. Као да је, међутим, у међувремену устукнуо, митрополит је предложио да превод заједно прочитају њих двојица с протом П. Стаматовићем и протосинђелом Н. Грујићем и где устреба, — додао је — поправиће. Након неколико дана пак обаве-

---

[57] А. Ивић, нав. дело, 109; уп. и P. Kuzmič, нав. дело, 45, 89—90 105—106 и 268—269 (извештај Е. Смита).

[58] А. Ивић, нав. дело, 109.

[59] *Преписка*, VII, 871 (Вук — Попечитељству просвете, 4/16. XI 1847).

[60] Исто.

[61] АСАНУ, 8552/24.

стио је да то ипак не може сам „просудити", представиће то, рекао је, двојици владика, темишварском и карлштадстком (Пантелејмону Живковићу и Евгенију Јовановићу). Вук се пак вратио у Беч ишчекујући одговор два месеца. Уто је и митрополит дошао саопштивши му да од његове „жеље и молбе не може бити ништа".[62] Стога је у јулу приступио штампању другог дела тиража (с додатим предговором датираним: на Видовдан 1847). Не једном је пак изражавао спремност да поправи и прештампа све што би се нашло да је „против догмата наше цркве", за шта му је пружао прилику управо други део тиража.

Уместо обећаног благослова, Рајачић је, и не известивши Вука о томе, поднео 21. јуна тужбу против његовог *Новоī завјеīа*: од Угарске дворске канцеларије тражио је заплену дела, јер оно „може да заведе читаоца"; штампано је уз то без дозволе црквених власти. Тужба је ушла у гломазну бирократску машину: гроф Апоњи прослеђује жалбу председнику Врховног полицијског уреда, грофу Ј. Седлницком, овај — Бечком цензурском уреду налажући покретање истраге итд. Одговор је представљао мишљење Ф. Миклошича. Превод је дат на оцену и једном стручњаку-вештаку, др Јозефу Шајнеру, који је прегледао дело уз помоћ једног зналца старословенског језика: извор му је — истиче он — старословенска верзија, кћи вулгате (латинског превода); суштина изворника је сачувана, с могућним небитним одступањима као што то бива приликом сваког превођења. Превод одиста није имао одобрење црквених власти, — наставља Шајнер — али је тужба одвећ уопштена, без указивања на стварне слабости; стиче се утисак да се митрополит више окомио на дело у целини, него на појединачне пропусте, уз то на језик његов. Моли стога тужитеља да одређеније означи неподобна места у преводу. Конфискација дела пак — истиче у закључку — изван је правне власти тужиочеве, који, ако за то има основа, може да спречи коришћење и ширење дела у својој пастви, не, међутим, да га и сасвим забрани. Врховни полицијски уред пренео је 24. новембра исход дотадашње истраге Цензурском уреду и Угарској дворској канцеларији. Издат је и налог да се приберу подаци о књизи и да се обустави даља продаја и растурање њено. Сходно одлуци од 13. марта 1815. затражена су спорна места у њој, како би се с исправкама изнова штампала.[63]

Ипак је 30. новембра, у присуству директора и фактора Штампарије, представник Уреда за ревизију књига и полицијског службеника, извршено ислеђење у Јерменској штампарији: нађено је 80 дефектних примерака; утврђено куд се дело осталих 1920 примерака: дати су преводиоцу и књиговесцу Фердинанду Баумгартнеру од чега је, по чувењу, 500 примерака, неповезаних изгледа, упућено 24. марта и 27. маја у Лајпциг, коме, не зна се (по каснијој допуни, то је послато берлинском књижару, Георгу Рајмеру преко лајпцишког књижара Ф. Флајшера). Дата је том приликом и Вукова адреса: кућа на углу улица Ландштрасе и Унгаргасе, број непознат, прекопута пак Лихтенерове гостионице, дворишни улаз, први

---

62 *Преūиска*, VII, 872.

63 Павле Поповић, нав. дело.

спрат десно. Поменута је и могућност саслушања самог преводиоца, за шта у том тренутку није било налога. У име Угарске дворске канцеларије ову шестомесечну преписку заокружио је 16. децембра Ладислав Хеђењи: обавестио је Рајачића о исходу тужбе уз савет да се означе неподобности у преводу ради „предузимања даље одбране те ствари". Три дана потом, гроф Седлницки је упознао Бечку полицијску дирекцију с налазима истраге у Штампарији замеривши Цензури што је примила верску књигу без дозволе црквених власти, уз препоруку да се и сам Вук саслуша ако за то буде потребно.[64]

То је и обављено 12. јануара 1848. у Полицијском уреду. Упозорен да говори истину, Вук је најпре дао податке о себи, а затим о историјату дела; штампао га је, вели, о свом трошку за 968 форинти и 10 крајцара уз камату од 5% од завршетка штампања на даље. Изузев 80 „секвестрираних" примерака, остало је — напомиње — разаслао књижарима и пријатељима. Замолио је тужиоце да му укажу на „све евентуалне грешке против догми наше цркве", изразио спремност да по исправци штампа дело изнова. У начин писања и језик — нагласио је — нико нема права да се меша, утолико мање што се већ 30 година бави проучавањем језика српског и за то је од свих „стручњака признат као позвани судија".[65] Петнаестак дана потом Вук је молио митрополита да повуче тужени захтев: књиге су се, напомиње, „готово по свој Европи разишле", а сем тога, већ је навођена ова мисао, „забрањену књигу људи више траже и радије читају", уз то забрана је више митрополиту „на срамоту" него ли њему, Вуку „на штету". Доћи ће време кад ће Срби признати да је овим делом он учинио добро и народу, и закону [вери] и језику, али „савременици моји — јада се Вук — *воздаша ми злая за благая и ненависть за возлюбленіе мое*". На крају га подсећа на своје летошње речи да „сва јерархија наша Новога Завјета не би могла ни овако превести на српски језик као што сам ја, а камо ли боље".[66] У међувремену пак, 15. марта 1848, букнула је револуција у Бечу, Цензуру укинула, чиме је у ствари докрајчен овај дуги спор.[67]

Ако је своје спаситеље нашао у бечким револуционарима о којима ће тако славопојно рећи у једном писму, у „отечеству" свом Вук се нашао на „брисаном простору". Беч је водио истрагу близу десет месеци; у Србији то је обављено по кратком поступку. На представку београдског митрополита Петра од 19. септембра 1847. наиме, Попечительство просвете обзнанило је у службеном листу забрану уношења и растурања Вуковог превода. А затим и расписом упозорило окружна начелства на то.

---

[64] *Архивска грађа о Вуку* [...], нав. дело, 360—361; вид. и *Архивску грађу* [...] А. Ивића, нав. дело, 307—309.

[65] Андра Гавриловић, *Једно саслушање В. С. Караџића*, Полиција, Београд, IX/1922, св. 15 и 16, 767—771.

[66] *Преписка*, VIII, 73 (Беч, 28. I/9. II 1848).

[67] „Пошто је Његово величанство цар својим патентом од 15. марта ове године изволео укинути Цензуру, више стога није на снази овлашћење да се раније наређена секвестрација овде пронађених примерака и даље одржи" — одговорио је Врховни полицијски уред 30. марта т. г. Угарској канцеларији (А. Ивић, нав. дело, 316).

Приспели одговори представљају нушићевски заплет о „сумњивом делу", сликовито сведочанство о примитивизму једне средине и једног времена. Чујмо неке од њих: крагујевачки начелник, на пример, издао је наредбу да се пође у потрагу за Вуковом књигом; из Крушевца је јављено да се „исти Завјет још... нигде у округжију појавио није"; ужички старешина саопштио је трговцима да ту „робу" нико не сме продавати; јагодинска полиција извршила је претрес станова и није ништа нашла; у Пожаревцу грађани су добошем опомењути да се смотрено чувају тог дела; неготинске власти поставиле су стражу да „не би продрео Завет као ни буди која друга авет". И тако даље. О забрану се, примећено је, први оглушио управник београдске Полиције, па кнез а затим и остали виши чиновници Србије.[68]

Узаман се Вук обраћао Попечитељству, јадао на клевете да је његов превод штампан уз помоћ „с побочне стране" (алузија на католике), питао зашто црквена јерархија није 23 године дигла глас против Стојковићевог превода, знатно лошијег од његовог; убеђивао да забране и хуле не могу умањити врлине једног дела, као што га не могу спасти од грешака одобрења и хвале; објашњавао, препричавајући давнашњу мисао Копитареву, да је сачинитељу доброг дела већа „хвала" уколико је оно имало више сметњи (од власти — мисли); безуспешно тражио дозволу да известан број примерака пошље на дар кнезу, митрополиту, Друштву српске словесности, Читалишту београдском и неким пријатељима. Одговор достављен преко бечке Полиције гласио је да му није „слободно послати" књиге што је Вук и забележио на концепту овог писма.[69]

Хајци црквених и световних власти против Вуковог *Новоī завјеīа* придружио се и епископ далматински, Јеротеј Мутибарић, тражио је да се забрани продаја дела у Задру;[70] темишварски владика Пантелејмон Живковић самовољно је забранио растурање дела у својој Епархији.[71]

Промућурни Вук склонио је благовремено пола тиража, нешто дотурио у Немачку. Стога је могао понудити представницима лондонског Библијског друштва (Г. А. Вимеру и Р. Пинкертону) 1000 примерака на продају за 500 фунти стерлинга, а око 500 примерака који се још налазе код њега продавао би по 1 ф. СМ. а сиромашнима бадава делио; уједно је латиничко „издање за римокатоличке јужне Словене у Хрватској, Славонији, Далмацији, Босни и Херцеговини", с неким измењеним изразима. Како је уступио и право на прештампавање, није био задовољан накнадом коју му је пренео Г. А. Вимер. Прихватио је и начело Друштва, превод без предговора. Поткрепио је најзад своју понуду дословним преводом „Свједоцбе" поглавара црногорског, Његоша. На крају предлаже и превод *Псалама* (свој или Даничићев?), а изражава и спремност „за

---

[68] Андра Гавриловић, *Полиција у борби īроīив Новоī завеīа. Из наше државне īрошлосīи*, Полиција, Београд, IX/1922, св. 17 и 18, 801—806.

[69] *Преīиска*, VII, 871 (Беч, 4/16. XI 1847).

[70] Душан П. Берић, *Покушај забране Вуковоī „Новоī завјеīа" у Задру 1847. īодине*, Ковчежић, III, Београд, 1960, 114—118.

[71] *Преīиска*, VII, 836 (Аркадију Пејићу, Беч, 29. IX 1847).

ширење сличних књига у нашим крајевима". Продаја је оверена Уговором склопљеним у Бечу 3. фебруара 1851. у присуству сведока Б. Даничића и Теодора Рица. Поменуто издање латиницом није пак приведено крају за Вукова живота, појавило се управо у години његове смрти. Ипак је доживео договоре и припреме за њ. У вези с „похрваћењем" Вуковог превода Е. Милард је почетком августа 1863. разговарао с Б. Шулеком у Загребу, који је, уз неке „граматичке измјене", подржао Вуков превод предлажући за тај посао „Шпанића, бившег католичког свећеника, а сада протестанта, и Даничића из Београда". Путем писама наставио је договоре с Б. Даничићем: пита га колико је времена за „латинизацију" текста потребно и да ли би се он тога прихватио.[72] О намери Друштва да штампа *Нови завјет* и „латинским" и „српским" словима обавестио је Вука и Даничић. Питао га је Милард — пише између осталог — да ли би и шта требало у преводу мењати и би ли се он тога примио. Одговориће му — указује даље — да би у хрватском издању „требало само имена људи и мјеста промијенити" и да би се тога прихватио. Вук је пак био у двоумици: или да се „промијене имена људи и мјеста", т. ј. да се у том смислу превод „кроатизује", или да се остави како јесте с назнаком „Вуков пријевод латинскијем словима". Мислио је о томе „говорити са Штросмајером — узвраћа Даничићу — и питати га које би он волио и за које би прије могао дати допуштење". Како је Штросмајер био у Паризу, Вук није ни стигао да с њим о томе поразговара, смрт га је претекла. Латиничко издање појавило се крајем 1864, у 2000 примерака; такође и ћириличко. Од тада је изашло неколико латиничких издања (1864, 1866, 1877, 1885, 1886, 1888, 1889, 1890, 1892. и 1895 — у 50000 примерака скупа), било са Даничићевим *Псалмима* или у склопу целовите *Библије* (Даничићев *Стари* и Вуков *Нови завјет*), у „похрваћењу" Б. Шулека и „покатоличењу" М. Решетара (1895), с извесним лексичким (гдешто и правописним) изменама, „иза којих стоји различитост вјере" (Христос — Крист, крст — криж, свештеник — свећеник, васкрсење — ускрсење и сл.).[73]

И у ћириличким издањима по Вуковој смрти Даничић је штошта преправљао.[74]

Написима у оновременим гласилима нашли су се у строју и неки критичари, извесни од њих и „опадници" како би Вук рекао: Аврам Петронијевић (под знаком ††) јетко се обрушио на хвалоспеве Вуковом

---

[72] Исто, VIII, 248—250 (Беч, 15. IX 1848); писмо сличног садржаја упутиће Вук истом адресату и 10. VIII 1850. Који месец потом, 3. II 1851. закључиће и Уговор за продају 1000 примерака *Новоī завјета* и на право издавања следећих издања, на којему су сведоци Б. Даничић и Теодор Риц (P. Kuzmič, нав. дело, 178—179, 181—195, 270—271, Прилози, XIII, XIV.

[73] V. Jagić, *Die serbokroatischen Übersetzungen* [...], Archiv für slavische Philologie, XXXIV, 531; P. Kuzmič, нав. дело, 195.

[74] М. Решетар, *Како је Даничић издавао и исūрављао Вуков ūријевод Новоīа Завјеūа*, [у] *Даничићев зборник*, Београд, 1925, 216—226. О Даничићевом редиговању и кориговању аутор пише с исвесним замеркама. Занимљиве су и примедбе новљанског читаоца Шпира Огњановића. Он сматра, без основа истина, да је Даничић ближи народу у облицима смарагад, Дамасак, нарад, сарад м. Вуковог смарагд, Дамаск, нард, сард (Х. Поленаковић, *Необјављени суд о Вукову и Даничићеву језику у ūреводу Библије*, Ковчежић, Београд, 1972, књ. X, 137—138).

Новом завјету у загребачкој „Luni"[75], осудио Вуков превод *акриди* речју скакавци (по Лутеру) м. грчког значења „овршје растенија (најновија истраживања дала су у овом Вуку за право"[76]), а поставио је и питање наречја у корист већинског, екавског.[77] У помоћ му је притекао и Василије Лазић — с више мржње него основаности.[78] И екснез Милош Обреновић, бранећи се од вести у једном руском листу да је „покровитељствовао" издању *Новоі завјета*, јавно је позвао Матицу српску, преко њеног „фишкала" Георгија Стојаковића да дигне глас против Вуковог превода; Матица је узвратила да теолошка оцена дела „у кругъ духовне власти спада", а од појединих својих чланова „очекива" да језик превода „достойной критики подвргну".[79] Противницима Вуковог превода такође су пружили потпору уредници листова, Сергије Николић[80] и Петар Радовановић.[81] Вреди пажње и рецензија др Јована Стејића, добра лексичка анализа Вуковог превода.[82] Епископ Евгеније Јовановић писао је Вуку новембра 1850. да превод чита обележавајући грешке плајвазом, а потом ће и пером.[83] Најпотпунијег и најстрожијег критичара имаће Вуков *Нови завјеш* у Никанору Грујићу, протосинђелу кувеждинском.[84] Вуковим или

---

[75] Bogdan [Kuretić?], *Serbische Uebersetzung des neuen Testamentes*, Luna, Beiblatt zur Agramer politischen Zeitung, [Zagreb], 1847, Nr. 98, 392—394. Љуб. Стојановић и многи за њим виде у Ф. Миклошичу аутора, што би се и могло прихватити по ауторовој упућености у тему, такође по напомени у одговору Б. Даничића *В. Лазићу* („Овај је чланак посао једног човјека који је тако знатан у Славенској књижевности, да се на суд његов може сватко ослонити са свијем"); у овом тексту донет је у преводу чланак из „Lune". Потпис пак подсећа на тадашњег песника и дописника из Беча више хрватских листова, Богдана Куретића.

[76] Никола Родић, *О неколиким разликама у Вуковом йреводу Новоі завјеша и савременим срйским йреводима* (саопштење на скупу Међународног славистичког центра у Београду, септембар 1997); такође за синтагму: Хљеб наш потребни м. хлеб наш насушни.

[77] *Неколико речій „Сѣверной ічели" о Г. Вука йреводу „Новоіа завѣша"*, Подунавка, Београд, 1847, бр. 49, 199—200; Сербскій народный листъ, 1847, бр. 50.

[78] *О йреводу Новоіа завѣша*, Подунавка, Београд, VI/1848, бр. 3, 9—12; Просветне новине, Београд, I/1848, бр. 4, 31 (Особити додатак); Новине Читалишта Београдскогъ, Београд, II/1848, бр. 8, 1—4 (Додатак); Сербскій народный листъ, Будим, XIII/1848, бр. 7, 25—27; Danica Horvatska, Slavonska i Dalmatinska, Zagreb, XIV/1848, бр. 9, 37—40. Нови чланак истог аутора и под истим насловом изашао је у „Подунавци", 1848, бр. 8, 29—32. На оба је одговорио Б. Даничић.

[79] *Архивска іраћа о Вуку* [...], нав. дело, 365 (Из Записника Матице српске, Рукописно одељење МС, 8. и 22. I 1848). Подршку кнезу пружио је и читалац „Сербског народног листа", Пешта, XIII/1848, бр. 4, 14—15 (*Писмо кое е князъ Милошъ дао йисаши едномъ члену Маши̇це Србске о Вука Караџжича йреводу Новоі Завѣша у Бечу кодъ Мехишариста 1847 іод. йечашанъ);* кнез Михаило пак осуђује 19/31. III 1848. из Петрограда што се „некій људи мешаю и плету између Вука и Матице Србске, па још коим начином, а ту им э место као пасулю на Божић, али куд и све остало ту и то" *(Йреūиска*, VIII, 150).

[80] У., *Речи о йреводу Новоіъ завеша*, Просветне новине, 1848, бр. 4, 31—32.

[81] Учр., *Беоірадъ, 22. Фебруар*, Новине Читалишта београдскогъ, Београд, II/1848, число 9 од 27. фебруара, 82.

[82] Дръ Іованъ Стеићъ, *Езыкословне йримеūбе на йредіоворъ Г. Вука Сūеф. Караџића къ йреводу Новоіъ Завѣша*, Гласникъ Друштва Србске Словесности, Београдъ, 1849, св. II, 1—42.

[83] *Йреūиска*, VIII, 801 (Карловац, 9/21. XI 1850). Објављено: Евгеній Іоанновић, О преводу новога завѣта г. Вука Стефан. Караџића, Србске новине, Београд, 1850, бр. 37, 135—136, бр. 38, 139—140, бр. 39, 144.

[84] *Примѣūиве* Никанора Грујића, архімандріта кувеждинскога, на преводъ *Новоіа завѣша*, кои є Господинъ Вукъ С. Караџићъ писао, и у Бечу у Штампарији Јерменскога

провуковским узвратима пак ускраћен је простор у ондашњим београдским листовима. Свој студиозни приказ у одбрану Вуковог превода Даничић је нудио београдском листу 1847, а пружиће га читаоцима тек 15 година касније.[85] Кад се наизглед примирила бука око Вуковог превода, кад је он већ био у милости обновљене династије, београдски „Световид" је 1862. подгрејао старе потворе: обрушавајући се на „лутеранског" пастора, дописник (у питању је, претпоставља се, стари „опадник", Василије Лазић) и Вука је докачио тврдећи да је он „навалице онако лажно преводио Св. Писмо навраћајући воду на вод[е]ницу Рим-папе".[86] Вук није јавно узвратио, тога се дотакао само у писму кнезу Михаилу, који му је допис и доставио, видећи у њему и политички обрачун неистомишљеника, противобреновићеваца. Можда се већ уморио од критичарских двобоја? Или што није хтео да се петља око ових бесмислица? Одговорио је прозвани свештеник Јеванђелистичке општине, Данијел Келн: Вуков превод, берлинско издање Енглеског библијског друштва (1857) — истакао је у листу „Видовдан" т. г. — растура „са знањем и дозвољењем кнежевско-српске цензуре, а ни Министарство просвете није противно овом делу".[87]

Било је, наравно, и похвалних одзива о *Новом завјету*, и у страним (из пера Вуковог биографа И. И. Стрезњевског[88], О. Б. Бодянског[89], И. Головацког[90], Талфј[91] и др.) и у домаћим листовима (И. А. Брлић[92] и др.). Но напади нису сплашњавали ни по Вуковој смрти; ништа мање ни сметње растурању његовог и Даничићевог превода Библије. Познати славенофил, Михаило Јовановић, високи црквени достојанственик, заустављамо се на њему, писао је Вуку у духу разборите трпељивости да је постојање

монастира печатао 1847. У Земуну, 1852, 138. стр.; вид. и Г. Добрашиновић, *Примѣтиве Никанора Грујића на Вуков ѣревод Новоī завјеѣа*, Зборник Историјског музеја Србије за 1994, Београд, 1997, бр. 28, [63]-82.

[85] *Вуков ѣријевод Новоīа Завјеѣа*, Видовдан, Београд, II/1862, бр. 63 од 2. јуна, 3—4; бр. 129 од 6. новембра, 4; бр. 130 од 10 новембра, 3—4; бр. 131 од 13. новембра, 4; бр. 137 од 27. новембра, 4; бр. 140 од 4. децембра, 4 (Одштампано и посебно).

[86] И. Срезневскій, *Нови завјеѣ Госѣода нашеīо Исуса Христа*. Превео Вук Стефановић Караџић. У Бечу (въ Вѣнѣ), 1848, XV и 607 стр., Журналъ Министерства Народнаго просѣщенія, С. Петербургъ, 1848, часть LVII, отд. VI, 139—157. Стојковићевог „унакажавања" Вуковог превода дотиче се и у познатом животопису Вуковом (Московскій литературный и ученный сборникъ, Москва, 1846, 339—389; одшампано и засебно).

[87] *Вукова ѣреѣиска*, VII, 664 (Кнезу Михаилу, Беч, 14/26. V 1862). И поред упорног трагања нисам успео да дођем до „Световида" у којем је 18. марта, у бр. 23 изашао поменути напад на Вука.

[88] Данило Келн, *Приѣослано*, Видовдан, II/1862, бр. 38 од 29. марта [4].

[89] V. A. Francev, *Korespondence Pavla Josefa Šafarika*, V Praze, 1927, 127 (O. M. Bodanski — P. J. Šafariku, Moskva, 20. XI 1847).

[90] Др. Кирило Студинський, *Кореѣонденција Якова Головацькоīо в лиѣах 1835—1848*, Лавов, 1909. т. XI—XII, 196, 210 (О Вуковом *Новом завјеѣу* на чистом народном језику; диван је у њему језик, али није бољи од њиховог црквеног превода).

[91] Добивши од Вука на дар његов „драгоцени" Нови завјет, врсна преводитељка наших народних песама, Талфј узвраћа: „Српски језик, који сам тако дуго морала да занемарим, наједном ми је опет постао близак... и нашла сам да је милозвучнији и лепши но икад" (*Преѣиска*, IX, 255).

[92] Ignjat Alojz Brlić, *Pisma sinu Andriji Torkvatu 1836—1855*, Zagreb, 1942, 156 (Хвали Вуков *Нови завјеѣ*, образац језика).

више превода библије природна појава код других народа;[93] кад је пак постао митрополит српски, ревносно се залагао против ширења књиге свога већ упокојеног пријатеља,[94] иако ће је величати у беседи приликом преноса његових посмртних остатака у Београд.[95]

Вишеструки су приговори Вуковом *Новом завјету*. Понајпре теолошко-догматског смисла и језичког еквивалента. Наиме: 1) Да је издан без дозволе црквених власти, што је беспорно (узалуд се, знамо, Вук трудио да је се домогне; стога, проницљив и домишљат, и штампао је јамачно тираж у два дела, за сваки случај растуривши први део одмах, да би га, видели смо, касније понудио на продају лондонском Библијском друштву). 2) Да је штампан о трошку туђем, односне „Католичке пропаганде", што је недоказана потвора: и полицијска саслушања у Штампарији, и преписка с Јерменском штампаријом то недвоумно оповргавају. 3) Да је превођен и по Вулгати и Лутеру, што је неосновано. И беспоштедни критичар, Никанор Грујић замерао је, шта више, Вуку што се није држао једног превода. У својим опаскама упућује на бројна Вукова полазишта: на славенски и грчки текст, на латински, на Вулгату и Лутера, на шокачки (Катанчићев?), чак и на Стојковићево издање.[96] И сам Вук каже да му је основ „славенски" текст, а уза њ тражио је „помоћи у десет пријевода"; оно пак у чему је одступио од „славенског" дао је по издању руског Синода из 1820 (у коме је упоредно донет и „Славенски пријевод"), а провере ради користио се и немачким преводима, особито Лутеровим који су му „у Петрбургу особито препоручили"; имао је сем тога „на столу пријеводе готово свију Европејскијех језика и два јелинска оригинала". Вукову радозналост за библију потврђује и његова лична књижница. Сем петроградског издања из 1820, једног од двадесетак штампаних те године, имао је он и *Biblia sacra* (вулгату), *Biblia swate*, *Нови завет* А. Стојковића (1834, а забрањеног издања отпре десет година, и поред упорних настојања, није се домогао), *Свјатое еванїелие, Нови завет* Неофита Рилског (Смирна, 1840), Лутерову *Библију* (Лондон, 1855), *Свјащченое еванїелие* (Москва, 1859), без сумње и превод фрањевца

---

93 АСАНУ, 8307/3 (Митрополит Михаило — Вуку, 5/17. VII 1862). Нешто раније, 1853, као кијевски ђак тек закалуђерен, читао је по „назначењу ректора" на ускршњем богослужењу из Вуковог *Новоī завјеша*. Он ће се потрудити код тадашњег митрополита да се овај превод прештампа у Србији „овдашњијем правописом и с некијем измјенама" — пише А. Вукомановић 5/17. VI 1854 — „Он [Вуков превод] је већ, на неки начин, у Русији и освећен, а не само одобрен". — *Прейсика*, X, 583. Уп. и нап. 109.

94 *Архивска īрађа о Вуку Караџићу 1864—1905*, II. Приредио Г. Добрашиновић, Архив Србије, Београд, 1988, 304—318 (Преписка митрополита и министра просвете између 1866. и 1873. поводом продаје Виктора Берната Вуковог *Новоī завјеша*).

95 [Говор митрополита Михаила], *Сīоменица о īреносу īраха Вука Сшеф. Караџића из Беча у Беоīрад 1897*. Средио Андра Гавриловић. Српска краљевска академија, Београд, 1898, [70]—71.

96 Книжный каталогъ библіотеки Вука Караджича съ прибавленіемъ (1864). — Библиотека Академии наук, Отдел рукописей и редкой книги (Петроград), 32. 14.9. Рукопис — Дим. Г. Тирола (Вид. Г. Добрашиновић, *Библиошека Вука Караџића*, Споменица посвећена 130-годишњици живота и рада Библиотеке Српске академије наука и уметности, Посебна издања САНУ, књ. CDLXXVI, 103—119.

М. П. Катанчића *Sveto pismo novoga zakona* (Будим, 1831).[97] А то јамачно није све.

Испомагао се, између осталог, и критичким издањем грчког текста *Новоī завеīа* професора Јохана Ј. Грисбаха, као и Шубертовим латинским преводом. Уза све то драгоцена му је била несебична помоћ „чудовишта од науке", Ј. Копитара (особито у сравњивању превода с грчким изворником), касније и Ф. Миклошича. Трудио се, наглашава, „око вјерности и око језика". 3) Теолошко-догматске грешке. Захтеви ове врсте стицани су као најјачи докази ради забране дела; у суштини пак најмање су навођени и поткрепљивани, доста су скромни и бледи (у наведеним примерима први је текст Вуков, други — црквено-славенски): *који сам и сам сīарјешина* (речи апостола Петра) — „мѣсто сустаріи" (Прва саборна посланица св. апостола Петра, гл. 5, ст. 1); *сīасīи се кроз оīањ* — спасется іакоже огнемъ (Коринћанима посланица прва св. апостола Павла, 3, 15); *к сīаријим аīосīолима* — ко первишыми мене апостолом (Галатима посланица св. апостола Павла, 1, 17); *īокорен закону* — бываема подъ закономъ (Исто, 4, 4);[98] *у друīом рођењу* — у другом животу.[99] 4) Лексичке и језичке замерке, о чему ће касније бити речи. У складу с грчким изворником Веселин Чајкановић заговара и промену наслова *Нови савез* м. *Нови завеī*.[100] Бакон Димитрије Витковић сматра да се Вук повео погрешно за Лутером и у *Дјелима Свеīијех аīосīола* (1, 4) у речима *сабравши их* м. с њима и једући, у чему је Радивоје Врховац подржао Вука.[101]

Мисао о „ревизији Вуковог превода" зачета је током 20-их година. Послу се приљежније приступило тек 1962. године. Образована је тога ради Комисија Светог архијерејског синода Српске православне цркве (др Милош Бурић, др Петар Борђић, др Јустин Поповић, др Богољуб Ћирковић и др Стојан Гошевић; шест година потом измењен је њен састав, на чело је дошао рашко-призренски епископ Павле, данашњи патријарх).[102] У међувремену, и даље с извесним ослоном на Вуков превод,

---

[97] Предговор *Новом завјеīу*, Беч, 1847, II; [Одговор на Примѣтве Н. Грујића], *Скуīљени іраматички и īолемички сīиси*, III, 338.

[98] Љуб. Стојановић, *Живоī и рад Вука Сīеф. Караџића*, Београд, 1924, 640.

[99] Пр. Т. Титов, *Палинīенезија у вези са īиīањем, да ли је īачан срīски īревод Маī. 19, 28*, Светосавље, 1833, бр. 1, 14—20.

[100] В. Чајкановић, *Сīари и Нови завеī*, Нови живот, I/1920—1921, књ. 2, св. 7, 169—199.

[101] Димитрије Витковић, *Једна īоīрешка у Вуковом īреводу „Нови Завјеī Госīода нашеīа Исуса Христа"*, Српски Сион, Сремски Карловци, 1901, бр. 44, 738—739. Под истим насловом, у истом листу (стр. 754—755) успротивио му се Радивоје Врховац. М. Анђелковић, *Граћа за исīравку Св. Писма Новоī Завеīа*, Глас Епархије нишке, Ниш, 1909, бр. 3, 78—79, бр. 5, 110—111. У Вукову одбрану стао је знатно раније и Јован Живановић, *Разночьīеніе нѣкоīорыхъ мѣсīь в словѣньскыхъ іеванīелиихъ*, Глас истине, Нови Сад, 1885, бр. 5, 6, 7 и 23; 1886, бр. 1—6; 1887, бр. 4. У истом листу, 1887, бр. 2, 89—90 вид. и В. Т., *Неколико речи о īреводу īексīа Свеīоī Писма* (Вид. Ксенија Кончаревић, *Расīраве о īревођењу Свеīоī īисма у срīској īравославној īериодици*, — саопштење на скупу Међународног славистичког центра, септембра 1997).

[102] Б. Бјелајац, *Свеīо īисмо у Срба*, <Београд, 1997>, 122. Вид. студију Димитрија Богдановића *Две нове ревизије Вуковоī īревода Новоī завеīа*, Ковчежић, Београд, 1974, књ. XII, [6]—67.

изашао је 1967. тзв. *Браничевски јеванђелистар*, „привремено издање које црква не штампа као своје званично издање, али које се ипак може употребљавати за богослужбену употребу" (II екавско издање — 1977). Такође, 1970, „уз благослов патријарха" објављено је *Свето јеванђеље по Матеју, Марку, Луци и Јовану*, по Вуковом преводу, који је Комисија Синода и Британског и иностраног библијског друштва у Београду „исправила" према рукописном „грчком тексту Васељенске патријаршије из 1904. године", ближи Вуку од претходног, пожаревачког издања.[103] Почетни циљ, „поправка" Вуковог *Новог завјета*, попут „познатих ревизија Лутеровог немачког превода", измењен је током рада у наум да се сачини самосвојан превод,[104] уз сравњивање с критичким издањима на грчком (Нестл-Аландовим, А. Мерковим и др.) и коришћење осталих превода, домаћих и страних, с доста пак ослонца на Вуков превод. Узети су у обзир и рукописи Николаја Велимировића, Јустина Поповића и Јанка Лукића.[105] Труд је крају приведен 1983, а само издање („у сарадњи са *Британским и иностраним библијским друштвом у Београду*") угледало је света наредне, 1984. (II исправљено издање — 1990; III — 1997). „Због своје класичне лепоте и одомаћености", међутим, „због епског призвука и патине старине", која Вуковом преводу придаје особену „библијску боју", ону „чар свештене и узвишене лепоте", био је он Комисији увек пред очима. Стога је настојала, где год је то било могуће, да му остане верна и лексички, и стилски, и у наречју (ијекавском), језички га осавремењавајући, ослобађајући га притом „неразумљивих" турцизама и архаизама, непристојних израза, првенствено пак од „многобројних грешака" не само „слова него, још више, духа", које „уништавају сам духовни и богословски смисао текста, односно сам садржај богочовечанске поруке Новог Завета". Превод је „ослобођен" и језичко-лексичких неподобности, на пример: *тефтер од племена* — родослов; *поглавар свештенички* — првосвештеник; *који мир гради* — миротворац; *захваљивање* — благодарност; *примати радо странце* — гостопримство; *братска љубав* — братољубље; *крвник људски* — човекоубица; *многоријечи* — многоглагољивост; *говорити много* — празнословити; *кућа* — дом; *дијете* — чедо; *образ* — лик, слика; *бријег* — обала; *свијет* — свјетлост; *свјештило* или *видјело* — жижак; *скленица* — посуда; *человођа* — вођ; *бјежан* — бјекство; *круг* — тањир; *пошљедак* — крај, свршетак; *свјет* — савјет; *временит* — стар, у годинама; *пљуванка* — пљувачка; *заментуни се* — зачети; *намигати* — давати знак; *сиратити се* — сабрати се; *устати* — постарати се; *заније-ти* — оштетити, закинути; *њушати* — мучати; *пиушак* — шамар; *збор-ница* — синагога; *курва* — блудница и сл.; *Божија хазна* — ризница (коју

---

[103] Исто, 62.

[104] Исто, 61, 62 („Свака је исправка Вуковог превода била безуспешна, — истиче Д. Богдановић — а уз то је кварила оне јединствене врлине, углавном језичке и стилистичке, које Вуковом тексту већ одавно признаје сва наша филолошка наука" да би на крају закључио како се треба оканити тога: „Оно [Вуково издање] је целина за себе, јединствено у своме књижевном изразу, непоновљиво и непоправљиво у исти мах").

[105] Б. Бјелајац, нав. дело, 121; И. Буловић, *Нови превод Светога писма Новога завета*, Гласник службеног листа Српске православне цркве, Београд, 1985, кн. 66.

иначе и Вук користи на другом месту); *међа* — крајеви; *кмет* — дјелитељ; *потркалиште* — стадиј; *намјерење* — намјера; *добра воља* — благовољење; *лијепо држати* — човекољубиво поступати итд. Такође, *хљеб потребни* — хљеб насушни.[106] Најзад и већ поминьани појам „палингенесие": *у другом рођењу* (што, примећује И. Буловић, подсећа на реинкарнацију, коју црква не признаје; додајмо да су јој оба решења блиска, бар у очима највећег броја корисника Библије)[107] и *препорођења* — у новом животу и *прерођења* — новога рођења (Вук је блискији грчкој речи: поновно рођење). Врлине и мане Вуковог превода у језичко-лексичком смислу потичу из јединственог извора, из народног говора: језик се за минули век и по развио. И би данас био у којечему другчији, како је говорио за свој превод непосредно по изласку из штампе.

Значај Вуковог превода, како је и он сам истицао, није у његовој богослужбеној примени. Није он прихваћен за амвоном.[108] О прослави 100-годишњице Вуковог рођења митрополит Теодосије обрекао је М. Ђ. Милићевићу да се „на служби за Вука Јеванђеља и Апостол прочитају српски"; такође о преносу Вукових посмртних остатака у Србију.[109] Овим најраширенијим делом наше цивилизације, Вук је хтео да пружи образац књижевног језика, случај не редак и код неких других народа. У вишедеценијском Вуковом обликовању наше књижевно-језичке норме, ова књига је представљала завршни и својеврсни корак. Претходна, већ поминьана Вукова књига […] *Писма Платону Атанацковићу […] језику*, објављена две године раније, представљала је теоријско разматрање нашег језика; *Новим завјетом* пак дат је очигледно језик књиге по говору народа, не ипак сасвим истоветан, језик надрегионалан, наддијалекатски, прочишћен и очишћен, а опет чврсто и неодвојиво саздан на темељима тог народног говора. У превод *Новог завјета* унео је он, ако могу тако рећи, корекције свог завичајног језика (увео глас *х*, нејотоване облике у речима као што су *ћевојка, ћерати* и сл.), обогатио лексику мноштвом речи које нису биле у народном оптицају: наиме стотинак „славенскијех"

---

106 Д. Богдановић, нав. дело, 67 (библијска наука је то већ одавно разјаснила: „Јован је јео пустињске скакавце"; ипак је он изнео неколико, углавном језичких нијанси у поправци Вуковог превода: љубиш м. Вуковог волиш, исходи м. излази, тражиће м. узеће, васкрсну м. устану, молитвени записи м. амајлиј, странац м. гост, роб м. кум, бесквасан м. пријесан, зима м. вјетар, у новом свету м. друго рођење). И Н. Родић даје за реч *акриди* Вуку за право, нав. дело.

107 Др Иринеј (Буловић), *Нови превод Новога завета*, Православни мисионар, 6/1984, бр. 160, 257—272.

108 Наши ђаци у Кијеву 1853 (и у Паризу) користили су Вуков превод за ускршње богослужење. „Он је већ, на неки начин, — пише А. Вукомановић — 5/17. VI 1854 — у Русији и освећен, а не само одобрен и примљен и ево како: лани на васкрс у кијевском братском манастиру". Читао је, по назначењу ректора Академије тек закалуђерени Милоје Јовановић, потоњи митрополит српски Михаило, који ће се потрудити код тадашњег митрополита да се Вуков *Нови завјет* прештампа у Србији „овдашњим правописом и с некијем измјенама малијем, ако би Ви на то пристали" (*Преписка*, X, 583).

109 *Архивска грађа о Вуку* […], нав. дело, 414—415; 514 („Свраћах Митрополиту [Михаилу] и говорих му да се послужи срећном приликом и да беседом пристане уз Вукову реформу. — А шта ћу с јотом, пита он. — Јота стоји у Јеванђељу, одговорих му ја. Мислим да ће ме послушати".).

или од њих посрбљених речи (по рачунању Јована Стејића, било их је знатно више), затим тридесетак од безброј турцизама, уврежаваних током петвековног ропства у наш лексички фонд, употребио нешто русизама, грецизама и хебреизама, најзад и сам сачинио 84 кованице у народном духу. Све је то с успехом заодео у дивну, и данас опчињујућу нарацију, у такозвани библијски стил, мелодиозан и сликовит.

Бројни осврти на ово дело (има их стотинак), од загришених покуда до хвалоспева речито и на свој начи говоре о његовом значају. Међу њима је више оних који су га обасипали похвалама. И са страница црквених листова шта више. Чујмо неке од њих! Дотадашњи преводи *Новоī завјеīа* — писао је у „Веснику Српске цркве" прота М. Анђелковић — гори су од Вуковог и у теолошком погледу, „а нарочито што се тиче српског књижевног језика": у овом погледу то су „језиве *накараде*, које нас ужасно срамоте". Врстан зналац „славенског" језика, Петар Ђорђић — рећи ће у „Богословљу" — да је „Вук... подигао зграду коју време, као и сваку грађевину, може да нагризе, али ће вешти неимари умети да је поправе и улепшају; зграда пак вечно стоји, јер су јој темељи сигурни и чврсти".[110] Вуков језик у *Новом завјеīу* „представља неоцењиво благо наше књижевности", а сам превод „још увек је незаменљив и класично леп" — указује др Драгомир Марић у „Новом источнику" Добробосанске епархије.[111]

До данас је штампано десетак превода *Новоī завјеīа* на наш језик, целовито или у одломцима (Атанасија Стојковића, Платона Атанацковића, др Илариона Зеремског, др Луја Бакотића, Војислава Петровића и Фредерика Кингстона, др Димитрија Стефановића, Емилијана Чарнића и најновији превод Комисије Светог архијерејског синода Српске православне цркве).[112] Ниједан од њих није до дана данашњега привукао толико пажње као Вуков, омаман и постојан. Десетине издања самосвојна су и речита потврда високог места његовог у нашој књизи и култури.[113]

---

[110] П. Ђорђић, *О Вуковом Новом завјеīу*, Богословље, XI/1934, св. 2, 97—125.

[111] Драгомир Марић, *Вуков īревод Новоī завеīа*, Нови источник, Сарајево, 1938, бр. 3, 84—89; Исти, под истоименим насловом, Гласник Југословенског професорског друштва, Београд, XVIII/1937/38, св. 4—5, 163—172.

[112] Свет. Ј. Никетић, *Постање Новозаветноī канона с поīледом на īреводе словенски и срīски*, Хришћански весник, Београд, 1893, бр. 2, 177—186; Исти, *Преводи „Новоīа завеīа" словенски и срīски*, Весник Српске цркве, 1894, бр. 9, 798—805, бр. 10, 908—914, бр. 11, 998—1005, бр. 12, 1127—1135. М. С. Анђелковић, *Превод Св. Писма Новоī Завеīа на срīски језик*, Весник Српске цркве, Београд, 1931, бр. 1, 764; Б. Михаиловић, *Вук и īревод Новоī завеīа*, Весник, Београд, 1964, бр. 351, 7, бр. 358, 3—4; Радомир Ракић, *Преводи Светоī īисма код нас*, Православље, XXI/1987, бр. 491. Вид. Б. Бјелајац, нав. дело, 111 и даље.

[113] После првог Вуковог издања *Новоī завјеīа* из 1847. У прештампаном берлинском издању (1857) незнатне су измене, штошта под утицајем примедби Н. Грујића; сем што је, по договору с Библијским друштвом, Предговор изостављен и местимице додатих речи, ту су и следеће измене: Аврам — Авраам, зачело — заметнуло; Помоз Бог, — Како си; Чивутин — Јеврејин (и Чивутскијем — Јеврејскијем); сваке — све; пређе — прије̂е; вашијем — нашијем; род — плод; својега — овога. Треће издање појавило су у години Вукове смрти, 1864, ћирилицом у Бечу и латиницом у Бечу и Пешти.

Остала издања су посмртна, о трошку Библијског друштва већином. То су:

Пешта, 1866, 1867, 1869; Београд, 1868. и Пешта, 1868; Будимпешта, 1870, 1871, 1874, 1921; Београд, 1871, 1872, 1877, 1883, 1885, 1891, 1894, 1896, 1899, 1901, 1905, 1909, 1913, 1915,

„Тијем је у историји хришћанске књижевности Вук подигао српском језику споменик каквим се ријетко који народ може дичити, — присетимо се само Даничићевих речи од више сличних похвала — споменик који ће свагда вјерно јављати ученом свијету живи језик онога народа за који је језик писан. А ради важности коју у животу сваког народа хришћанског има свето писмо на његову језику, мислим да се нећу огријешити о човјека, који је основао нову српску књижевност, ако ради те важности кажем колика је сва књижевна радња Вукова, опет јој је цијелој ово дјело круна".[114]

ПРИЛОЗИ

1.

Сербскій уроженець Вукъ Стефановичь, находящійся здѣсь въ Петербургѣ прошлаго 1819. года вызвался Комитету Россійкаго Библейскаго Общества составить переводъ Новаго Завѣта на Сербскомъ языкѣ и имѣть смотреніе за печатаніемь онаго. Комитетъ принялъ сей вызовъ и въ награжденіе Вука за сей предпріемлемый имъ трудъ опредѣлиль ему изъ суммъ Общества 5.000 рублей, выдачу коихъ предположитъ произвести ему въ пять различныхъ терминовъ, а именно: *первую* тысячу рублей выдать передъ отъѣздомъ Вука отсюда, а потомъ переводить въ мѣсто его пребыванія; *вторую* тысячу рублей по полученію отъ него *перваго на чисто отпечатаннаго* листа Евангелія отъ Матея, *третію* по полученіе перваго листа *изъ Евангелія отъ Іоанна, четверту́ю, когда печатаніе дойдетъ до Посланія къ Коринтянамъ*, и наконецъ *пятую* тысячу рублей перевесть въ выдачу *по окончаніи всего изданія*. Печатаніе сего перевода предполагаемо было произвести въ Вѣнѣ или въ Офенѣ, или въ другомъ какомъ мѣстѣ *Австрійскихъ владѣній*. О способахъ же къ сему печатаніи Комитетъ Великобританскаго и иностраннаго Библейскаго Общества, предпринялъ на себя войти въ сношеніе съ извѣстнымъ въ Вѣнѣ Г. Купитаромъ. На сіи условія Вукъ Стефановичь изъявилъ полное свое согласіе и даже подписатъ оныя, и въ слѣдствіе того предъ отъѣздомъ

1921, 1923, 1926, 1928, 1930, 1933, 1934, 1935, 1936 (два издања), 1939, 1969, 1984, 1997; Беч, 1878, 1885, 1890, 1892, 1895; *латиницом*: 1864 (2 издања), 1866, 1873, 1877, 1881, 1886, 1888, 1889, 1890, 1891, 1893, 1896, 1897, 1899, 1901, 1903 (Б. Бјелајац, нав. дело, 109). Овде није урађено прештампавање делова из *Новоī завјета* (Вид. П. Кузмич, 212—214). Рим, ватиканска издања Института за оријенталистичке студије: 1943 (екавизирано) и 1947; 1993 (издање Библијског друштва, са Даничићевим *Псалмима* за избеглице из Босне и Хрватске, примерци поклањани) — Б. Бјелајац, нав. дело, 117—118). Шкотско народно библијско друштво издало је 1912. *Свето писмо*. Вуков и Даничићев превод основа су и за разна популарна издања (*Библија за младе, Илустрована Библија, Дечија Библија, Библија и умјетници* итд.). Само у минулом веку пружено је читаоцима 112000 ћириличких и 85000 латиничких примерака (Б. Бјелајац, нав. дело, 106, 108; на стр. 133, међу *Преводима за XXI век*, аутор помиње и рад Драгана Миленковића, уз помоћ Мирослава Живковића, на ревидираном издању Вуковог *Новоī завјета* и Даничићевог *Староī завјета*).

[114] Б. Даничић, нав. дело, 25 (посебног издања); уп. и нап. 21 (И. Грицкат).

своимъ въ томъ же году въ Вѣну получитъ отъ Общества *первую тысячу* рублей.

Вукъ по прибытіи своемъ въ Вѣну писалъ въ Октябрѣ мѣсяцѣ того жъ 1819. года къ Комитету, что онъ изготовилъ уже переводомъ на Сербскій языкъ Евангеліе отъ Матея, и увѣдомлялъ, что къ концу того же года поспѣетъ у него переводомъ и весь Новый Завѣтъ. При семъ онъ изъяснялъ, что къ печатанію манускрипта его со стороны Комитета Великобританскаго и иностраннаго Библейскаго Общества ни какихъ распоряженій еще не учинено; что въ Вѣнѣ, въ Офенѣ или другомъ мѣстѣ Австрійскихъ владеній печатаніи произвести будетъ весьсма затруднительно по причинѣ крайней дороговизни тамъ на бумагу и недостатка въ Сербскомъ шрифтѣ въ тамошнихъ типографіяхъ; почему онъ предполагалъ отправиться въ Лейпцигъ съ манускриптомъ своимъ для произведенія тамъ печатанія онаго, и просилъ о присылкѣ ему второй тысячи рублей.

На сіе отвѣтствовано было Вуку, что Комитетъ Россійскаго Библейскаго Общества остается при прежнемъ предположеніи своемъ произвести печатаніе перевода его въ Австрійскихъ владѣніяхъ, дабы по окончаніи изданія не могло встрѣтиться какого либо препятствія въ приведеніи въ употребленіе экземпляровъ сего перевода между жителями Сербіи, поданными Австріи. Поелику же Россійское Библейское Общество имѣетъ правиломъ, чтобы новыя переводы книгъ Священнаго Писанія, назначемыя онымъ къ печатанію, одобряемы были начальствующимъ духовенствомъ того народа, для коего оные предназначаются, то и прошенъ былъ Вукъ, чтобы онъ согласно сему, вручилъ манускриптъ перевода своего Россійскому въ Вѣнѣ Посланнику Графу Головкину, который по сношенію отъ Президента Общества, препроводитъ оный на пересмотрѣніе и одобреніе Сербскаго Митрополита Стратиміровича. Что же касается до высылки ему второй тысячи рублей, то отвѣтствовано ему было, что оную получитъ онъ отъ Посланника, когда Митрополитъ возвратитъ манускриптъ съ одобреніемъ своимъ и когда Вукъ приступитъ къ печатанію онаго; при чѣмъ для памяти его повторено было въ письмѣ къ Вуку условное распредѣленіе предназначенныхъ ему въ награжденіе денегъ. — При письмѣ къ Посланнику приложенъ былъ и вексель на втроую тысячу рублей, для отдачи онаго Вуку, когда онъ, согласно вышеизъясненному, приступитъ къ изданію своего перевода.

Россійскій въ Вѣнѣ Посланникъ на письмо къ нему отъ Господина Президента, въ Маіѣ-мѣсяцѣ 1820. года, отвѣтствовалъ, что Вукъ не можетъ согласно желанію Комитета Россійскаго Библейскаго Общества произвести печатаніе перевода своего въ Австрійскихъ владѣніяхъ потому, что въ нихъ строго запрещено изданіе книгъ Священнаго Писанія; что часть Сербіи, входящая въ составъ Австрійской Имперіи, заключаетъ въ себѣ самую малую часть Сербскаго народа, что большая оныхъ часть живетъ во владѣніяхъ Турецкихъ, что Митрополитъ Стратиміровичь, находится въ семъ званіи не въ Сербіи, но въ Венгріи, и по зависимости его отъ Австрійскаго Правительства нельзя надѣяться получить отъ него одобренія переводу Вука, и что потому Вукъ предлагаетъ отдать переводъ свой на просмотрѣніе Митрополиту Черногорскому или другому началь-

ствующему духовенству въ Турецкихъ владѣніяхъ, а печатаніе перевода произвести, какъ и прежде предполагалъ, въ Лейпцигѣ, или же въ С. Петербургѣ. — При семъ письмѣ Посланникъ возвратилъ вексель, назначаемый Вуку, полагая себр не въ правѣ выдать его, по перемѣнѣ предположеній въ семъ дѣлѣ. Обо всемъ семъ писалъ и Вукъ къ Секретаря Общества Г. Попову.

Посланнику и Вуку отвѣтствовано было, что Комитетъ Россійскаго Библейскаго Общества, по соображеніи всѣхъ вышеизъясненныхъ обстоятельствъ и препятствій, призналъ за полезнѣйшее и выгоднѣйшее произвести изданіе перевода Вукова здѣсь въ С. Петербургѣ. Для чего и прошенъ онъ быль прислать манускриптъ свой Комитету, который самъ приложитъ стараніе къ исходатайствованию оному одобренія отъ начальствующаго Сербскаго духовенства, и доставитъ Вуку положенную по условію за сей переводъ награду всю сполна.

Вукъ на сіе отвѣтствовалъ Секретарю Общества, что поелику языкъ Сербскій весьма еще не обработанъ, и что каждый писатель на ономъ употребляетъ собственную свою грамматику и словосочиненіе, то переводъ его не можетъ быть напечатанъ въ С. Петербургѣ безъ него, и что он готовъ для того сюда пріѣхать, естьли Комитетъ на то будетъ согласенъ и доставитъ ему потребную сумму денегъ на проѣздъ. Въ противномъ же случаѣ соглашается онъ представить рукопись перевода своего Посланнику, но проситъ напередъ отдатъ ему при представленіи манускрипта 2.000 рублей, а остальные 2.000 выслать по полученіи одобренія отъ начальствующаго Сербскаго духовенства.

По положенію Комитета на сіе писано было Вуку 29-го Ноября минувшаго 1821. года, что Комитетъ на основаніи прежняго своего положенія намѣренъ приступить къ изданію его перевода не прежде, какъ по полученіи надлежащаго одобренія и благословенія отъ начальствующаго Сербскаго духовенства, а дабы ускорить симъ дѣломъ, къ обоюдному удовольствію, прошенъ былъ Вуку, вручить манускриптъ свой Посланнику, который препроводитъ оный уже отъ себя къ Сербскому Митрополиту Стратиміровичу при письмѣ отъ Господина Президента, тогда же къ нему посланномъ, и буде Митрополитъ найдетъ оный достойнымъ одобренія и благословенія, то Вукъ получитъ отъ Посланника всѣ слѣдующіе ему 4.000 рублей, а въ противномъ случаѣ подлинный свой манускриптъ. При семъ писано было Вуку, что ежели онъ намѣренъ принять на себя надзоръ за печатаніемъ здѣсь своего перевода, то увѣдомилъ бы, сколько онъ полагаетъ нужнымъ получить денегъ для пріѣзда сюда, и какимъ вознагражденіемъ былъ бы онъ за сей трудъ доволенъ?

Не сіе отвѣта еще не получено.

Между тѣмъ Управляющій Иностраннымъ Департаментомъ сообщилъ Господину Президенту въ копіи полученную имъ отъ Посланника въ Вѣнѣ депешу, въ которой онъ изъясняетъ, что Вукъ, встрѣчая препятствія произвести печатаніе своего перевода въ Вѣнѣ, по необходимости медлитъ безполезнымъ пребываніемъ своимъ въ Вѣнѣ, весьма для него тягостнымъ, и что изготовя и переписавъ на чисто переводъ свой онъ готовъ вручить его Посланнику, естьли только Президентъ Общества по-

зволитъ выдать ему 2.000 рублей, и соглашается ждать остальные 2.000 до того времени, когда переводъ его будетъ полученъ въ Петербургѣ и одобренъ. Посланникъ изъясняетъ, что усердіе Вука въ возложенномъ на него дѣлѣ перевода, похвальное его поведеніе и особенно крайняя бѣдность, въ которой находится онъ съ семействомь своимъ, подвигли его оказать ему помощь и потому онъ выдалъ Вуку 280 флориновъ (около 560 руб.), дабы предохранить ево отъ преслѣдованій заимодавцевъ его. „Я тѣмъ менѣе, пишетъ Посланникъ къ Его Сіятельству Графу Несельроду, могъ отказать ему въ сей помощи, что Вукъ въ ожиданіи рѣшительнаго отвѣта изъ Петербурга, принужденъ противъ воли своей проживать здѣсь, и что издержки его прожитія здѣсь столько истощили ограниченные его способы, что онъ не можетъ даже и возвратиться въ свое отечество. Я льщу себя надеждою, что и Ваше Сіятельство не откажите въ покровительствѣ вашемъ сему нещастному, и употребите содѣйствіе ваше къ полученію имъ ожидаемаго отвѣта.

*

Въ слѣдствіе положенія Комитета Р. Б. Общества въ засѣданіи 6. Марта сего года, о выдачѣ Сербскому уроженцу Г. Вуку Стефановичу, въ вознагражденіе за предпріемлемое имъ преложенія Новаго Завѣта на Сербскій языкъ 5.000 рублей въ пять различныхъ сроковъ, слѣдуетъ нынѣ, по сдѣланному на сіе съ согласія его распредѣленію, отпустить ему одну тысячу рублей. О таковой выдачѣ — сообщается чрезь сіе, отъ Секретарскихъ дѣлъ Комитета Р. Б. Общ[ест]ва Комитету Хозяйственному.

№ 178.
15. Апрѣля 1819.
Хозяйственному Комитету
Рос. Библ. Общ-ва

Секретарь Рос. Библ. Общества
подписалъ Василій Поповъ.

2.

Извѣстно, что Г. Пинкертонъ, по возвращеніи своемъ изъ прежняго путешествія, представлялъ о предпринятіи мѣръ для перевода Новаго Завѣта на Сербскій языкъ. Теперь переводчикъ, дял сего перевода назначавшійся, Г. Вукъ Стефановичъ пріѣхалъ въ Петербургъ. Г. Патерсонъ съ нимъ говорилъ о семъ дѣлѣ, и совершенно убѣжденъ въ необходимости предпринять переводъ сей, и по всему можно ожидать, что Г. Вукъ въ состояніи предпринять и совершить оный съ успѣхомъ. Судя потому, что переводчикъ сей находится теперь здѣсь, казалось бы удобнѣе, переводъ, который онъ сдѣлаетъ, напечатать здѣсь, но есть ли принять въ соображеніе всѣ послѣдующіе обстоятельства: то усмотрѣть легко, что гораздо полезнѣе будетъ, печатаніе сіе произвести въ Вѣнѣ, или въ Офенѣ. Ибо почти невозможно, или крайне затруднительно будетъ потомъ экземпляры сего Новаго Завѣта доставлять въ Сербію, и надѣлять оными многія

тысячи Сербовъ, въ Австрійскихъ владѣніяхъ живущихъ. Оттуда же раздачу сихъ книгъ и разсилку оныхъ можно будеть производить несравненно удобнѣе. Хотя по всей справедливости Издание сіе болѣе би приличествовало Россійскому Библейскому Обществу, нежели какому другому, потому что Сербы принадлежать къ Славянскому племени и къ Греческому исповѣданію, но въ семь случаѣ надобно будетъ покориться обстоятельствамъ. Г. Патерсонъ объявилъ, что Лондонское Библейское Общество приметъ на себя издержки сего Изданія. Поелику еще прежде сего Комитетомъ Россійскаго Библейскаго Общества признано за полезное и сообразно цѣли Общества имѣть переводъ Новаго Завѣта для единоплеменныхъ намъ Сербовъ: то Комитетъ для печатныхъ дѣлъ и полагаетъ, воспользоваться пребываніемъ здѣсь Г. Вука Стефановича, для положенія съ нимъ мѣръ, о предпріятіи и совершеніи сего перевода. Для ободренія же его въ семъ предпріятіи, Комитетъ находитъ справедливымъ, опредѣлить ему, какъ человѣку недостаточнаго состоянія, 1000 рублей, до начатія перевода; потомъ при начатіи онаго выдать еще 1000 рублей, и какъ ского переводъ будетъ совершенно окончанъ печатаніемъ, то выслать ему и третію тысячу рублей изъ суммъ Общества. Печатаніе сего перевода признается потому за лучшее произвести въ Вѣнѣ, или въ Офенѣ подъ надзоромъ переводчика Г. Вука. Между тѣмъ поручить Г. Патерсону, о ценѣ печатанія и бумаги снестись съ Г. Купитаромъ [!] въ Вѣнѣ.

Положено: Всѣ предположенія Комитета для печатныхъ дѣлъ утвердить. Вмѣсто же 3.000 рублей, опредѣляемыхъ Переводчику Г. Вуку, назначить ему пять тысячъ рублей, которые и выдать ему какъ признается за лучшее. О семъ положеніи сообщить Комитету Хозяйственному для надлежащаго использованія.

3.

Текстъ Стойковича
(Матѳея XX гл.)

1. *Ибо* царство *небесно подобно е человѣку* доматьину, кой *рано ютромъ* изыде *наймити* посленике у виноградъ свой.

2. И погодившіи-се съ послениць ма по *денару* на данъ, посла ихъ у виноградъ свой.

3. И *изыщавши у третіи часъ*, видѣ другѣ кое стое на *торжищу безпослены*.

4. И рече *имъ*: идите и вы у мой виноградъ, и *что* буде право, *дати ћу вамъ*. И овіи отидоше.

Текстъ В. Караджича
(Мато. XX гл.)

1. *Јер* је царство *небеско као* човјек домаћин који *у јутру* рано изиђе *да најима* посленике у виноградъ свой.

2. И погодивши се с посленицима по *грош* на дан посла их у виноград свой.

3. И изишавши у *трећи сахатъ*, видје друге гдје стоје на *чаршіи* беспослени.

4. И *ныма* речи: идите и ви у мой виноградъ и *што* буде право *даћу вамъ*. И они отидоше.

5. Опеть *изыщавши у шестый и девятый часъ*, учини то исто.

6. А у *еданајстый часъ изыщавши*, најде *еще* друге да стое безъ посла, и рече имъ: *что* стоите овдѣ *цѣлый* данъ *безпослены?*

7. Они му говоре: *никто* ніе најміо. Онъ имъ каже: идите и вы у мой виноградъ, и *что* буде право, *пріимити тьете*.

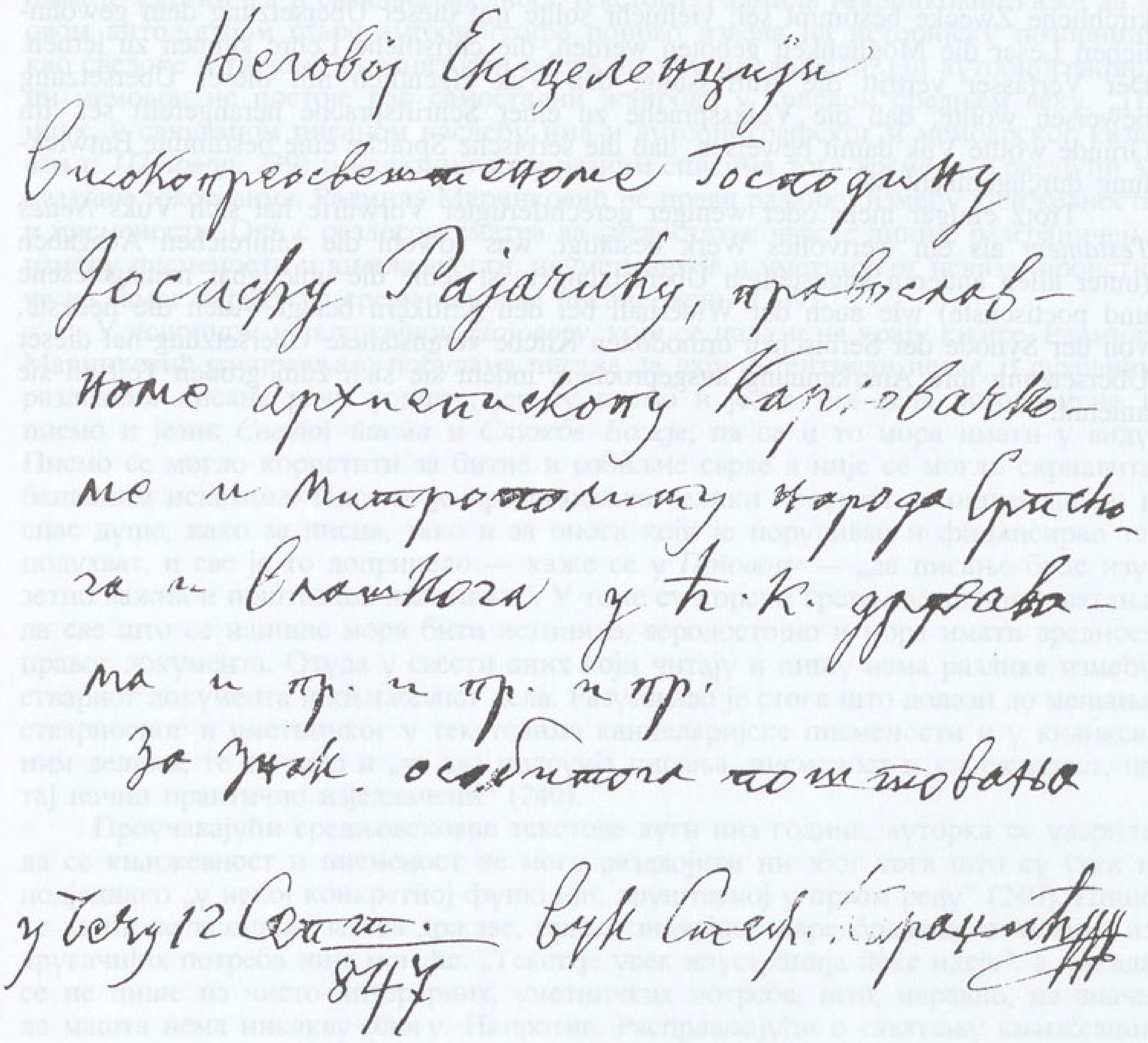
8. А *коіда* наступи *вечеръ*, рече *госпоdаръ виноірада* приставу своему: призови посленнике и подај имъ плату, почевши *отъ послѣдних*ъ до *первых*ъ.

5. И опет изишавши у *шести* и *девети сахатъ*, учини тако.

6. И у *еданаести сахатъ* изишавши, нађе друге гдје стоје беспослени и рече им: *што* стојите овдје *вас* дан беспослени?

7. Рекоше му: *нико* насъ не најми. Рече им: идите и ви у мој виноград, и *што* буде право *примите*.

8. А *кад* би у вече, рече господар од винограда къ приставу својему: дозови посленике и подај им плату почевши *од пошљедњијех* до *првијех*.

Вуково писмо Рајачићу

Golub Dobrašinović

VUKS NEUES TESTAMENT

Zusammenfassung

Vuk Karadžić hatte bekanntlich mit mehreren von seinen Werken mit erheblichen Schwierigkeiten zu ringen, aber mit keinem seiner Werke hatte er so große Schwierigkeiten zu bestehen wie mit seiner Übersetzung des *Neuen Testaments*. Mühsam war der Schicksalsweg dieses Werkes, trotz der frühen Meinung J. Kopitars, Vuk würde eine nicht zu übertreffende Übersetzung zustandenbringen und Daničićs Lobspruch, daß diese Übersetzung die „Krone" von Vuks gesamtem Schaffen bilde. Auf der einen Seite stehen Angriffe und Verleumdungen, auf der anderen Anerkennungen und Lobsprüche. Vuk wurde sowohl von kirchlichen wie auch weltlichen Würdenträgern angegriffen und verleumdet (S. Stratimirović, J. Rajačić verlangten die Beschlagnahme der Übersetzung, der Ex-Fürst Miloš, ein Analphabet, griff ihn öffentlich in einem Blatt an usw.). Wegen dieser Übersetzung wurde auch eine Untersuchung in der Armenischen Druckerei angeordnet, während Vuk seitens der Wiener Polizei verhört wurde.

Vuk hat mehrmals hervorgehoben, daß dieses Werk nicht für die Kirche und kirchliche Zwecke bestimmt sei; vielmehr sollte mit dieser Übersetzung dem gewöhnlichen Leser die Möglichkeit geboten werden, die christliche Lehre kennen zu lernen. Der Verfasser vertritt die Auffassung, daß Vuk eigentlich mit dieser Übersetzung beweisen wollte, daß die Volkssprache zu einer Schriftsprache herangereift sei. Im Grunde wollte Vuk damit beweisen, daß die serbische Sprache eine bestimmte Entwicklung durchgemacht hat.

Trotz einiger mehr oder weniger gerechtfertigter Vorwürfe hat sich Vuks *Neues Testament* als ein wertvolles Werk bestätigt, was sowohl die zahlreichen Ausgaben (unter allen anderen angestellten Übersetzungen ist seine die unleugbar meistgelesene und poetischste) wie auch der Widerhall bei den Kritikern belegt. Auch die neueste, von der Synode der Serbischen orthodoxen Kirche veranstaltete Übersetzung hat dieser Übersetzung ihre Anerkennung ausgeprochen, indem sie sich zum großen Teil an sie anlehnt.

Радмила Маринковић, ПИСАХ И ПОТПИСАХ

(„Нолит", Београд, 1996)

Књига Радмиле Маринковић *Писах и потписах* својеврсна је антологија старе српске књижевности, а избор текстова унетих у овај зборник имао је за циљ да прикаже аутобиографске изјаве средњовековних писаца из временски широког раздобља од краја XII до краја XV века. Основни критеријум при томе избору била је уметничка и сазнајна вредност текстова. Радмила Маринковић каже да је овом антологијом старе аутобиографе поново извела на историјску позорницу као сведоке и гаранте истинитости онога што су проживели. Ни аутобиографија ни мемоари не постоје као самостални жанрови у српском средњем веку. „Па ипак, у сачуваном писаном наслеђу има и аутобиографског и мемоарског казивања" (*Поговор*, 239) и налазимо их у разним списима тога времена. Трагајући за оваквим текстовима, Радмила Маринковић не прави разлику између књижевности и писмености. Она с разлогом сматра да „недостатак чврсте линије разграничења између писмености и књижевности, неуметничког и уметничког исказа, проистиче из самог карактера средњевековне писане речи" (239).

У исцрпном и садржајном *Поговору*, који се налази на крају књиге, Радмила Маринковић расправља о побудама писаца да дају аутентичан исказ, о духовним разлозима писане речи уопште, јер су писмо и језик тих дела истовремено и писмо и језик *Светог писма* и *Службе Божје*, па се и то мора имати у виду. Писмо се могло користити за битне и озбиљне сврхе а није се могло скрнавити баналним исказима. Писање је представљало велики подухват за опште добро и спас душе, како за писца, тако и за онога који је поручивао и финансирао тај подухват, и све је то допринело — каже се у *Поговору* — „да писање буде изузетно важна и поштована делатност". У томе су корени средњовековног схватања да све што се напише мора бити истинито, веродостојно и мора имати вредност правог документа. Отуда у свести оних који читају и пишу нема разлике између стварног документа и књижевног дела. Разумљиво је стога што долази до мешања стварносног и уметничког у текстовима канцеларијске писмености и у књижевним делима, те су тако и „та два подручја писања, писменост и књижевност, на тај начин практично изједначени" (240).

Проучавајући средњовековне текстове дуги низ година, ауторка се уверила да се књижевност и писменост не могу раздвојити ни због тога што су увек и подједнако „у некој конкретној функцији, друштвеној у првом реду" (240). Пише се да би се испунио захтев државе, цркве, значајног наредбодавца, а писање из другачијих потреба није могуће. „Текст је увек илустрација неке идеје", а никада се не пише из чисто литерарних, уметничких потреба, што, наравно, не значи да машта нема никакву улогу. Напротив. Расправљајући о схватању књижевног стваралаштва и негативном односу према ауторству у средњем веку, Радмила Маринковић указује на тенденцију писца да идеји коју остварује осигура изглед

документарности, као и на његово настојање да пише оно што се стварно десило, јер је и он „чврсто веровао да пише истину, коју му је Бог преко Светог Духа или које друге силе расветлио и наложио да је саопшти" (240).

Без обзира на то да ли је дело уметничко или не, средњовековни текст је увек функционалан, тенденциозан, па чак и дневно актуелан, било да говори о прошлости или садашњости. „Садашњост је схваћена и приказана као део једног историјског следа, који јој обезбеђује општост и живу релацију са прошлошћу. Прошлост, пак, актуелизована је садашњим тренутком у коме се пише, јер се схвата као предисторија, оно што припрема актуелне догађаје" (241). Стога Радмила Маринковић закључује да је текст и актуелан и историчан, те мора бити истинит и представља „сведочанство једног дела времена, једног сегмента општег, вечног времена, писмена потврда бескрајног трајања Божјег промисла и његовог неисцрпног милосрђа према слабом људском роду" (241). Тако ће, по мишљењу ауторке *Поїовора*, оно што је написано остати да траје а тим се својством писана човекова реч приближава акту стварања, основној манифестацији Божјег сушта-ства. Аутор је и приповедач и сведок. Он је гарант за своје дело да би се могло веровати у исправност и истинитост текста, као и да се не би упало у опасност лажног, апокрифног исказа, противног Божјој истини. Причајући о ономе што је видео, чуо или читао, аутор говори и о себи. Писац може постати и део приче, активно лице, ако је учествовао у догађају, те је његово сведочење аутентично, документарно.

Расправљајући о односу писца према стваралаштву и о особинама средњовековног текста, које намећу потребу личног исказа ауторовог, Радмила Маринковић доказује да текст „може и мора имати и аутобиографски исказ, као сведочење, и мемоарски, као присећање" (241). Аутобиографичност није сама себи циљ, већ је у функцији потврде аутентичног исказа.

У *Поїовору* антологије поставља се и питање зашто се у средњем веку није развила аутобиографија као самостални жанр и Радмила Маринковић одговор налази у чињеници да човек у средњем веку није могао схватити да би његов сопствени живот могао бити предмет описивања. Она указује на схватање да у тадашњем склопу мишљења човек као јединка није битан, а подложан је поимању своје личне слабости, грешности и ништавности; он верује да само уз Божју помоћ може избећи замке животних искушења и доћи до вечног живота. Стога је у средњем веку скромност врлина од прворазредне моралне вредности, те тако Радмила Маринковић с разлогом подсећа на пример св. Саве, који је о себи говорио да је умиљени, последњи од свих, грешни.

Настојећи да комплексно сагледа питање аутобиографског исказа, састављач антологије и *Поїовора* упозорава и на важну чињеницу да је аутобиографија, као један вид биографије, негована у антици, али не и у средњовековној књижевности, док је биографија, писана у антици, прилагођена хришћанском поимању живота, писана и у средњем веку. Настајању средњовековних житија, односно биографија, претходила су мученија, а потом и под утицајем хеленистичке херојске биографије, настале су византијске хагиографије. За настанак аутобиографског исказа у средњовековном тексту несумњиво је било веома важно и то што је човек вишег друштвеног ранга имао и јаче развијену личну, индивидуалну свест и смео је више говорити о себи.

Пишући о средњовековном друштву, веома разнородном, у коме је владала строга хијерархија слојева и класа, Радмила Маринковић износи прихватљиво тумачење да је владарима и црквеним великодостојницима друштвени положај наметао да говоре и о себи. Организујући економски, правни и културни живот у областима којима су господарили, они су писаном речју, уредбама, обезбеђивали трајност владавине. У дворским канцеларијама владара и високих феудалаца

настајала су различита документа — пословна писма, прогласи, саопштења, различити правни списи, као што су повеље, законици, уредбе и др. „У свим тим документима морао се, по природи ствари, јавити човек који документат издаје, са неком, ма и најмањом, личном изјавом" (214). Радмила Маринковић у тим списима налази избор за своју антологију аутобиографских изјава, напоминьући да, иако се ти текстови не убрајају у књижевност у ужем смислу, ипак имају и књижевне вредности и представљају занимљиву литературу. Међу побројаним врстама канцеларијских списа, она на прво место издваја повеље, које представљају основ средњовековног правног поретка а и сачуване су у највећем броју.

У *Поїовору* се прегледно и сажето најпре говори о разлозима због којих се повеље издају. Владар који ступа на престо повељама потврђује стара права и привилегије и издаје нове; при градњи манастира, цркава и градова, при даровању институција и појединаца издају се ктиторске повеље. Указује се на две врсте повеља — кратке, које су у ствари пословна писма, и свечане даровнице и хрисовуље, тј. оне које имају златни печат и писане су књижевним, старословенским језиком и неуједначеним стилом, док су кратке писане народним језиком. Најмногобројније заступљена врста у овој антологији су свечане, опширне повеље, сачуване захваљујући архиву манастира Хиландара али и других светогорских манастира којима су владари били ктитори.

Бирајући текстове и аутобиографске исказе у њима, Радмила Маринковић је читаоцима представила до сада непознат низ образованих писаца, мисаоних државника, које смо знали само као веште војнике, сурове властодршце и фигуре на ктиторским фрескама. У целини су донете само неке од тих повеља, а већина је дата у одломцима. За антологију оваквога типа важна је експозиција повеље, нарација у којој издавач повеље говори о себи, о свом пореклу и о легитимности своје власти, о своме праву да изда повељу. То је и прилика да владар опширније изнесе свој живот и образложи своју владавину, као и да изложи и свој државнички и политички програм. О повељи у целини али и о неким њеним деловима посебно, о диспозицији, аренги, експозицији Радмила Маринковић говори, пре свега, с помишљу на литерарну вредност овог правног списа и на аутобиографски исказ у њој. „Аренге су изузетно лепа уметничка дела. Оне носе лични печат и често прелазе у праву мисаону и духовну поезију" (245). Такође је у *Поїовору* указано и на то да све што се у повељи излаже и што је конкретно, по законима средњовековне поетике требало је ставити у контекст вечности, у апстрактни план о устројству света. Зато се у почетку повеље и говори о Богу и божанским силама.

Излагање о повељи у *Поїовору* употпуњено је и казивањем о дворским канцеларима-логотетима и писарима-дијацима, јер ни њихова улога није била мала. Идеју је давао владар, издавач повеље, он је одређивао шта ће повеља садржати, конципирао је текст, и на крају га и одобрио. Важна опаска антологичара је да нису сви делови повеље настали на исти начин, „па је свакако управо аутобиографске делове писао сам издавач или је (повеља) писана по његовом диктату" (246), а владар је, заправо, ту неприкосновени аутор.

Проучавајући старе српске биографије и бавећи се, нарочито, Савиним *Житијем св. Симеона*, Радмила Маринковић је у својим досадашњим истраживањима дошла до закључка да су повеље претходиле биографијама, те су зато важне и за развој наше биографике. Избором повеља и цитираним текстовима у овој антологији, она је низом примера потврдила свој став.

У књизи Радмиле Маринковић има око педесет повеља. Оне и чине највећи део антологије, без обзира на то да ли су дате у целини или у одломцима. Пред нама се ређају текстови од времена Кулина бана (1189), Стефана Првовенчаног, краља Уроша, краља Драгутина, краља Милутина, Стефана Дечанског, цара Ду-

шана и цара Уроша до краља Вукашина, краља Твртка, кнеза Лазара, монахиње Јефимије, књегиње Милице, Вука Бранковића, Ђурђа Страцимировића Балшића, деспота Стефана Лазаревића, Ивана Црнојевића, деспота Борђа Бранковића, деспота Јована Бранковића и толиких других знаменитих личности из наше прошлости.

Аутобиографски исказ и политичко завештање синовима у *Хиландарској повељи* (1199) Стефана Немање несумњиво има и дубљи смисао јер представља изјаву оснивача српске феудалне државе и родоначелника династије Немањића:

„Стога, браћо, Бог премилостиви утврди Грке царевима, а Угре краљевима, и сваки народ разделив, и закон дав, и обичаје установи, и владике над њима по обичају и закону раставив својом премудрошћу.

Стога, по многој његовој и неизмерној милости и човекољубљу, дарова нашим прадедима и нашим дедима владати овом Земљом Српском.

И свакојако Бог чинећи на добро људима, не хотећи човечије погибељи, и постави ме велијега жупана, нареченога у светом крштењу Стефана Немању.

И обнових своју дединy и већма утврдих Божјом помоћу и својом мудрошћу даном ми од Бога...".

Не мање важно сведочанство је и писање краља Стефана Првовенчаног у његовим повељама (*Хиландарска, Жичка, Мљетска*). Уз изванредну алегоријску слику Свете Горе у *Хиландарској повељи* (1200—1202), без сумње је драгоцена и Стефанова изјава о томе да је Немања њему оставио престо:

„Остави мене, у Христу даровано му чедо, на престолу и у христодарованом му владичаству, мене, љубљеног његовог сина Стефана, велијега жупана и севастократора, зета од Бога венчанога кир Алексија, цесара грчкога".

Исповест краља Милутина у *Светостефанској хрисовуљи* (1314—1316) или исказ у *Улијарској повељи* (1317) имају карактер сведочанства о српској држави почетком XIV века. Занимљиве су и исповести краља Стефана Дечанског у *Дечанској хрисовуљи* (1330—1331) о његовом односу са оцем, али и о градњи Дечана. Познато је да се у средњовековном тексту зло или нека несрећа објашњавају мешањем ђавола, па тако Стефан Дечански у свом исказу, асоцирајући на примере из Светог писма, објашњава разлоге неспоразума са оцем:

„...он се и овде уселио у злонамерне и зломислене људе, које отхранише свети родитељи Краљевства ми, и само Краљевство ми с љубављу срца као браћу и чеда.

Оставивши Бога и велику љубав нашу заборавивши, они почеше по мало сејати зли кукољ између мене и родитеља Краљевства ми. Претварали су се на разне начине да су нам верни, али се показаше гори и беднији од неверних. Они позавидеше мојему добром живљењу, те га саветом злим и недоличним наведоше на тако страшно и неподобно дело, да није згодно слушати па ни људима на ум да дође. Учинише са мном оно што учинише.

И послушавши их брзо, светлости очију мојих лиши ме родитељ мој, не сачекавши, не испитавши истину, и не расудивши пажљиво суда, је ли то суд Божји; па још и у заточење даде ме, с чедима мојим, да предан будем цару Андронику, да ме држи у Константинову граду, како се после тога ни име моје не би поменуло, ни име моје деце, нити да видим земље отачаства мојег".

У *Карејској повељи* (1348) цар Душан оставља податке о свом али и о боравку царице Јелене на Светој Гори:

„Ка њој дошавши Царство ми, и са благодарованом ми царицом, августијом кира Јеленом, и ту налазећи се велики манастир Хиландар, саздан од прародитеља мојих, дошавши Царство ми и поклони се и прими благослов од стараца који живе у њему.

Затим узиђе Царство ми у најунутрашњије манастира Свете те Горе и обишав Царство ми те свете манастире, и са благодарованом ми царицом, августијом кира Јеленом, обдарисмо и украсисмо различним дарима, и недовољности манастира тих светих све испуни Царство ми. И видесмо у тој Светој Гори жилишта, колибе и пећине преподобних тих светих и босоногих отаца, пустињских житеља, и веома удивљени бисмо животом мужева тих светих — по истини небесни људи и земаљски Анђели!

. . . . . .

И видевши богољубива царица, августина кира Јелена, ништету и велико незадовољство ћелије цркве те свете (Кареје), ражежена бивши љубављу Христовом ка тој ћелији, и по извољењу срца њеног, нарече је на име Царства њеног, да је тој светој и божаственој ћелији други ктитор, да пази и надгледа место то свето, како би била на корист душе њенога Царства, и да си изабира, од целог Хиландарског чина, старца кога хоће и поставља га у тој светој ћелији, но са умољењем и благословом Хиландарским и по њеној вољи и хтењу, а да ниоткуд не буде осим цркве Хиландарске".

Несумњиво међу најсјајније странице у старој српској књижевности спадају и аутобиографски искази деспота Стефана Лазаревића у повељама, поготово онај у *Хиландарској повељи* (1405). Казујући да се после Косовске битке и очеве смрти налази у тамним облацима, деспот Стефан изражава жељу да достигне најсветлије сунчане зраке, односно врлине кнеза Лазара:

„Ја, од младићског ми узраста и младих ноктију — када је Бог смотрењем својим све на корист мени творио — многим злољутим и неподношљивим искушењима, па чак и смртним, препуштен бих, којима су сведоци и слушаоци небесне стихије и умало не сва васељена. И од свих избави ме Господ, и избавља.

Но у овоме што хтеде бити и што хтедох пострадати, рећи ћу, у тамним овим облацима, ка најсветлијим зрацима, врлинама, велим, оца мојега и господина, светога ми кнеза, једва и са муком упирах очи, ја и они који су у области мојој, јер ако се што и трудисмо подобити се њему, то са муком и изван кротости, од таштине. Јер, 'тиха даваоца љуби Бог', као што рече божаствени апостол".

На крају антологије налазе се повеље последњих потомака Бранковића, деспота Јована Бранковића и његов исказ у *Есфименској повељи* (1499), као и приношење деспотице Јелене у *Повељи Хиландару* (1502). Дуги низ српских владара завршава се потоњим Бранковићима.

Друго важно поље, на које указује Радмила Маринковић, где феудалци имају прилике да говоре о себи јесу натписи на њиховим грађевинама и задужбинама. То су кратки натписи, урезани у камен. У антологији се налази 6 натписа и 12 записа и они садрже личне исказе записивача. Тако Григорије Дијак у Запису у *Мирослављевом јеванђељу* каже:

„Аз, грешни Григорије дијак, недостојни нарешти се дијак, заставих сије евангелије златом кнезу великославному Мирославу, сину Завидину".

Запис на *Вукановом јеванђељу* старца Симеона, запис у *Рашкој Крмчији* епископа рашког Григорија другог, студеничког игумана Николе, инока Јевсевија и других, имају документарну вредност, али су и изјаве врло личне. Тако инок Јевсевије, после 1402. године, на рукопису *Диоптре* кратко записује:

„Се писах аз, последњи в иноцех и грешни Јевсевије, родом Србин от племена по отцу Николичина, по матери же Растислава. Отцу име Борша а матери Јелена, внук јунака севастократора.

В јуности же бих слуга цара турскога Илдирим Бајазита, бежави же от цара того в Светују Гору, постригох се".

Међу записе који имају историјску и литерарну вредност свакако спадају Запис монаха Исаије о Маричкој бици, Божидара дијака о Косовској бици или Записи о Боју на Косову. Запис или Натпис на мраморном стубу на Косову деспота Стефана Лазаревића, као и записи на иконици и на завеси за хиландарске двери монахиње Јефимије, несумњиво се по уметничкој вредности издвајају од свих осталих.

Личних исказа било је и у приватним писмима, даровницама, опорукама, тестаментима. Тестаменти Јелене Балшић, деспота Стефана Бранковића, Ивана Црнојевића, војводе Милоша Велмужевића садрже личну ноту, а међу њима најдирљивији је деспота Стефана слепог, који својима нема ништа да остави осим туге, бола, сиромаштва и људског достојанства.

У неколико предговора (3) и поговора (5) налазимо исказе не само личне природе већ и податке важне за наша сазнања о појединим делима. У предговору *Летописа попа Дукљанина* писац нам саопштава неколико важних чињеница о превођењу дела са словенског на латински, о начину састављања *Летописа*, а по том уводном тексту *Краљевства Словена (Летописа попа Дукљанина)* закључујемо да је писац био поп, свештеник. Нису мање драгоцени ни подаци које нам пружа Теодор Граматик у свом тексту у коме говори о превођењу *Шестоднева* Јована Егзарха. У овом поговору из 1262/1263. године налазимо и прва обавештења о Доментијану.

У избору текстова Радмиле Маринковић налазе се и житија, синаксари, молитве, слова. Она истиче у свом *Поговору* да уметничка књижевност даје велике могућности за аутобиографске исказе, и то нарочито прозна дела. Подсећајући на чињеницу да су биографије најразвијенији жанр српске средњовековне књижевности, посебно наглашава да св. Сава и Стефан Првовенчани постају прави аутобиографи и мемоаристи кад, пишући о своме оцу Стефану Немањи, описују оне делове његовог живота у коме су и сами учествовали. Занимљиво је запажање да код св. Саве наилазимо и на дневник, као и то да су други писци скромнији као сведоци а њихова кратка сведочења само потврђују истинитост приче. Нарочиту вредност имају Савине изјаве у типицима, *Посланици игуману Спиридону* а поготово делови *Житија св. Симеона*, у којима са много љубави и нежности говори о последњим очевим данима, болести и смрти и о своме присуству.

У *Поговору* се такође истиче да писци, даровити и учени, највише говоре о себи кад пишу о свом раду и о делу на коме раде. Свакако је најважније њихово излагање о самом стваралачком процесу. Иако обавезни на скромност и пренебрегавање самих себе, писци нису били увек доследни том монашком завету. Радмила Маринковић каже да наши средњовековни писци дају аутобиографске изјаве више од модерних писаца а неоспорно је и мишљење антологичара да оно што сами писци о себи кажу јесте и једино што о њима знамо. И мада обавезни монашким заветом и ћутањем, и писари у манастирским скрипторијама говоре о себи у белешкама уз текст који преписују, на маргинама рукописа, на крају иза текста; изјаве су им сличне (датирање, име наручиоца, место где раде итд.). У свом набрајању Радмила Маринковић наводи и многобројне записе који нису у вези са преписивањем а могу бити исповест и понекад се развијају чак у праву аутобиографију (пр. са иноком из Далше). Писци или преписивачи често бележе и оно што их мучи у часу када пишу или преписују.

У *Поговору* је посвећена пажња и правој аутобиографској изјави, али и фиктивној, која може имати изглед аутентичности и плод је књижевникове маште.

Састављајући антологију, Радмила Маринковић узимала је текстове писане ћирилицом, старословенским или народним језиком. Текстови су дати хронолош-

ки према писцима аутобиографских изјава. Код писаца са више радова, антологичарка је одабирала текстове. Списи мањег обима дати су у целини, а дужи су скраћивани. Поред већ преведених текстова, неки су превођени за ову прилику, транскрибовани, модернизовани. У овој књизи примењивани су савремени принципи издавања.

Иза *Поговора* следе у антологији *Коментари*, у којима Радмила Маринковић даје податке о издањима, објашњења историјска, географска и друга за које је сматрала да су потребна. Такође је наведено где се данас налазе оригинални споменици које је ауторка антологије користила.

Поводом литературе Радмила Маринковић каже да у складу са наменом књиге, „није донета релевантна научна литература, осим оне у којој су издања употребљених текстова" (251). На крају књиге налази се *Речник мање познатих речи*.

Међу антологијама старе српске књижевности једино је ова састављена тематски. Оригинална по замисли, специфична по односу према материјалу и значајна по остварењима, књига Радмиле Маринковић открива давну прошлост, људске преокупације, владарске поруке, однос према животу и свакодневне бриге људи, у новом и другачијем светлу. Трагајући за аутобиографским исказима писаца, ауторка у текстовима који су нам познати извлачи у први план карактер и природу личности које бележе своје исповести. Тако презентирани списи сведоче и о духовном богатству и етици средњовековних људи. Добро познавање књижевне баштине омогућава састављачу антологије да дâ свеобухватни преглед старих списа.

Адекватан и оригиналан наслов књиге, који изванредно одговара садржини антологије, преузела је Радмила Маринковић из самих текстова, краља Драгутина, архиепископа Арсенија и других. Антологија је и занимљиво штиво, како за људе од струке тако и за шири круг читалаца. Овако представљени текстови још више приближавају ауторе савременом читаоцу а због њихових исповести, порука, жалопојки, важних открића, занимљивих опаски, драгоцених података и врло личних изјава, осветљавају свет и време у коме су ти писци и преписивачи живели. Презентирана на овај особен начин, прошлост постаје много ближа данашњим генерацијама. И поред шаблонизираности појединих жанрова, интимне исповести људи ипак долазе до изражаја.

У аналитичном и прегледном *Поговору* Радмила Маринковић не даје само тумачење изабраних текстова, не говори само о методологији свога рада и принципу одабирања материјала, већ питање аутобиографског и мемоарског исказа посматра комплексније и у идеолошком, друштвеном и историјском контексту. Доиста, задовољство је читати књигу Радмиле Маринковић *Писах и потписах*.

Јелка Ребеђ

АНТОЛОГИЈА СРПСКЕ ЛИРСКЕ УСМЕНЕ ПОЕЗИЈЕ

(Приредила Зоја Карановић, „Светови", Нови Сад 1996, 335 стр.)

Своју основну намеру у *Антологији српске лирске усмене поезије* Зоја Карановић дефинише као „покушај представљања лирских народних песама код Срба, свуда где они живе или су некад живели и певали, од најстаријих времена до данас". Ова антологија, дакле, садржи ауторкино промишљање једног аспекта књижевноисторијског питања о националној припадности усмене књижевности, које су битно актуелизовали политички ломови кроз које пролазимо. У *Антоло-*

ији српске лирске усмене поезије усмена лирика разматра се као битан део националног стваралачког, културног и духовног идентитета.

Антологија садржи триста шездесет једну песму изабрану из двестотинак збирки насталих у периоду од средине XVI века до нашег доба на веома широком простору. Ауторка тиме отвара комплексан увид у распрострањеност усменог певања, али и увид у низ бележења старијих и новијих, која су, у извесној мери, остала у сенци сакупљачког рада Вука Стефановића Караџића.

Сачињавајући и промишљајући свој избор песама, ауторка се бави усменом лириком као духовном грађевином или, тачније речено, фрагментима духовне грађевине једног јединственог света, који је био „седиште живих сила" и с којим је архаични човек, творац ове поезије, постојао у симбиози.

Посматрајући усмену лирику као дијалог са светим, као стално успостављање и пропитивање човекове позиције у космосу, она трага за митско-метафизичком основом овог стваралаштва — за његовим архајским језгром. У основи тог трагања стоји уверење да је примарна функција усмене лирике била митско-религијска и магијско-култичка, те да песма, у већој или мањој мери, асоцира митски праизвор.

Тако се у овој поезији, у избору Зоје Карановић, у божанском простору „насред небо међу магле", граде цркве и вилински градови, теку свете свадбе и уређује се космос. Истовремено, земаљски и небески простори се непрестано дотичу — људско биће комуницира са Сунцем и Месецом, Сунце и Месец, као древна божанства, просе девојку и жене се, а невеста у лазаричкој песми „кошуљу пушта до црну земљу, / Перје уздиза до ведро небо".

У том кључу, ауторка ишчитава и тражи специфичну „обредност" и оних песама које се изводе ван обредног контекста — религиозних, посленичких, љубавних, породичних. Њихове могуће везе с обредним и обичајним испољавају се и као жанровски синкретизам усмене лирике, на који Зоја Карановић указује у свом поговору, а што је битније, и показује га избором и распоредом песама.

Тако моћ да загреју „студну воду", ослободе је зимског леда и пробуде њену плодоносну снагу, немају само лазарице или Бурађ коњаник, већ и невеста, „заволен девојка", разбија девет педа леда и запаја сватове. С учесницима обредних поворки невеста дели и моћ да магијски делује на раст биља, да доноси здравље и благослов. Исту моћ да својим додиром убрзава и изазива раст биља — винограда или босиљка намењеног за драганову срећу — поседује младо женско биће и у посленичким, љубавним и породичним песмама. Тај обнављајући, плодоносни потенцијал стиче се током одрастања, постепено. „На иницијацијској лествици спремних за брак" девојчице се пењу учествујући у обредима какав су лазарички и краљички, али, по виђењу ауторке, и љубавне песме, у овој антологији сврстане међу обичајне, причају специфичну причу о иницијацији. Када је успешна, ова иницијација доводи до брака, али се, и после свадбе, интеграција јединке у заједницу наставља опевати у породичним песмама. Тако сагледано добро или лоше уклапање младе жене у нови породични контекст хармонизује или проблематизује односе јединке и заједнице, битно утичући на судбину људског породичног микрокосмоса.

У суштини ова *Антологија*, својом целином, оцртава како се, у обредном циклусу земљорадничке године, преплетеном с људским животним циклусом од рођења до смрти, од песме на бабинама до тужбалице, кроз календарске обреде и обреде прелаза, стварао и обнављао некадашњи јединствени свет.

С таквим укупним сагледавањем усмене лирике у складу је посматрање љубавних и породичних песама као „својеврсне приче о интеграционом процесу", али, нарочито када је реч о љубавној поезији, ово тумачење нуди и оригиналан и плодоносан аналитички поступак.

Антологија Зоје Карановић истовремено, кроз продубљено аналитичко осветљавање слојевитости и сложеног односа различитих аспеката времена у овој поезији, казује о процесу растакања архаичног, о уништењу света у којем је зачета, о којем сведочи и с којим нас још увек везује ова лирика. Тако ће унутар исте врсте — почасница — ауторка издвојити оне свадбене, јавне и ритуалне, и оне певане у породичном кругу, које по њој „у овој тачки затварања и интимизације простора (...) носе неизбежан 'терет' модерности".

А управо у трагању за древним значењима ове поезије запретаним испод „неизбежног терета модерности", ауторка успоставља специфично сагласје с великим песницима нашег времена и језика. Поезија која се за Васка Попу отворила као нека врста „таблица по којима је створен свет", за Зоју Карановић јесте „имплицитна теорија универзума".

Ту негде ово озбиљно и продубљено, научнички скрупулозно бављење усменом лириком и њеним контекстом постаје, истовремено, откриће естетског. У вредновању писане лирике готово механички повезује се естетско с индивидуалним и оригиналним. Насупрот томе, усмена лирика битно је обележена колективношћу, формулативношћу, те предоминацијом различитих практичних функција над естетском. Разрешење овог парадокса могло би се тражити управо у фасцинантној загонетности усмене лирике, која нас својом слојевитошћу, значењем својих слика, метафора, сазвучја води спознавању оних простора у којима се укорењује и темељи наш културни идентитет, али можда и у просторе у којима се слути и одбљескује тамни праокеан колективно несвесног.

Својим напором да национално укорени у општељудском, антрополошком, да усмену лирику сагледа као непрекинути дијалог са светим, тамо нас води *Антологија српске лирске усмене поезије* Зоје Карановић, и у томе је, по свој прилици, један од њених најподстицајнијих домета.

Љиљана Пешикан Љуштановић

УПУТСТВО ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА ЗА ШТАМПУ

1. *Зборник Матице српске за књижевност и језик* објављује оригиналне радове из свих области истраживања књижевности (књижевна историја, теорија књижевности, методологија проучавања књижевности, компаративистика), грађу и приказе, као и радове о језику који су непосредније повезани са истраживањем књижевности. Радови који су већ објављени или понуђени за објављивање у некој другој публикацији не могу бити прихваћени.

2. Радови се публикују на српском језику, екавским и ијекавски књижевним наречјем, ћирилицом. Уколико аутор жели да му рад буде штампан латиницом, треба то посебно да нагласи. Изузетно, по договору са Уредништвом, радови могу бити публиковани на неком страном језику, односно могу се прихватити радови на неком од страних језика с тим да Уредништво обезбеди превод.

3. Рукопис треба да буде исправан у погледу граматике и стила. У *Зборнику Матице српске за књижевности и језик* у употреби је *Правопис српскога језика* аутора Митра Пешикана, Јована Јерковића и Мата Пижурице (Матица српска, Нови Сад, 1993). Поред правописних норми овде утврђених аутори треба да се у припреми рукописа за штампу придржавају и следећег.

• Називи уметничких дела — без обзира на то о којој се врсти или обиму ради — штампају се курзивом, односно у тексту рукописа обележавају подвлачењем црном линијом. Називи књижевних дела, ако она нису преведена на српски, наводе се изворним језиком и писмом, а у заградама се може дати превод на српски језик. Уколико је реч о делу преведеном на српски језик, наводи се наслов превода (са неопходним библиографским подацима у подножним напоменама), а у заградама може се навести изворни наслов дела.

• У тексту рада страна имена пишу се прилагођено српском језику (транскрибују се), а када се име први пут наведе, у загради се даје изворно писање.

• Цитати из дела на страном језику, у зависности од функције коју имају, могу бити на језику изворног текста или у преводу, а може се предочити и изворни текст и превод, али је потребно доследно се придржавати једног од наведених начина цитирања.

4. Рукопис треба да има следеће елементе: име и презиме аутора, наслов рада, сажетак, кључне речи, текст рада, резиме и научни апарат,

редоследом којим су овде наведени. Име и презиме аутора у студијама и чланцима стављају се у леви горњи угао, а у приказима на крају текста.

5. У сажетку (на српском језику) и резимеу (на једном од страних светских језика, енглеском, руском, немачком или француском) треба да буду информативно и језгровито приказани проблеми и резултати истраживања. У принципу, требало би да сажетак буде краћи, али ни један ни други облик резимеа не могу премашити 10% дужине текста. Уколико аутор није у могућности да обезбеди коректан превод, то ће учинити Уредништво.

6. Кључним речима треба указати на целокупну проблематику истраживања, а не би требало да их буде више од десет.

7. Сви прилози који чине научни апарат или илустрације (фусноте, факсимили, слике, табеле и сл.) прилажу се на крају текста. Фусноте се обележавају римским бројевима (иза правописног знака, без тачака или заграда) и прилажу на крају текста (не у дну сваке странице рукописа). Остали прилози обележавају се арапским бројевима (на полеђини), прилажу такође на крају текста рукописа, а њихово се место означава на левој маргини рукописа.

8. Подаци о цитираном делу наводе се оним писмом и језиком којим је штампано. Уколико то није могуће другчије, исписују се читко руком. Ако је дело штампано на савременој латиници, то се може означити подвлачењем црвеном линијом. Од постојећих, мање или више уобичајених, а разноликих начина навођења библиографских података о делима која се у раду цитирају Уредништво се определило за два.

а) Библиографски подаци дају се у фуснотама; први пут када се неко дело наводи дају се комплетни подаци о библиографској јединици, а сваки следећи пут употребљава се нека од уобичајених скраћеница (*Исто, Нав. д. — Ibid., Op. cit.* итд., доследно српским или латинским скраћеницама). Библиографска јединица — уколико се цитира књига — треба да се састоји од следећих података: име и презиме аутора, наслов дела (у курзиву), издавач, место и година издања, број цитиране странице, а када се наводи чланак објављен у часопису, иза наслова чланка следи број (годиште, том) часописа (зборника) у којем је дело објављено. Библиографска фуснота, на пример, треба да изгледа овако:

Зоја Карановић, *Антологија српске лирске усмене поезије*, „Светови", Нови Сад 1996, 297 (односно, ако је прекуцано машином, Зоја Карановић, Антологија српске лирске усмене поезије, „Светови", Нови Сад 1996, 297).

(Драгиша Живковић, Радоје Домановић и теорија „Sekundenstil"-а, Зборник Матице српске за књижевност и језик, XLIII/1, 1995, 7—16).

Овакав начин навођења погодан је за радове мањег обима.

б) Библиографски подаци доносе се у посебном прилогу (*Литература*) на крају рада — истим редоследом и начином као и у претходном случају, азбучним редоследом по презименима аутора и са скраћеницама, које преузимају функцију наслова и наводе се у заградама у тексту рукописа. На пример, у прилогу *Литература* једна јединица изгледала би овако:

Живковић — Драгиша Живковић, *Радоје Домановић и теорија „Sekundestil"-а*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, XLIII/1, 1995, 7—16,

а у тексту рукописа: ...(*Живковић*, 10)... (када се цитира једна страна рада) или само... (*Живковић*)... (када се позива на цео текст).

Овакав начин цитирања погодан је за радове већег обима, у којима се више пута наводе поједина дела. Треба обратити пажњу на то да се словима азбуке означе скраћенице изведене из имена аутора од којих у списку литературе постоји више радова (нпр. *Живковић а; Живковић б*).

9. Сви делови текста рада за *Зборник Матице српске за књижевност и језик* куцају се на хартији величине 21x29,5 cm, са проредом и маргинама које дају 30 редова на једној страни и 65 словних знакова (укључујући и проред између речи) у једном реду.

10. Рукописе за објављивање треба слати на адресу: Уредништво *Зборника Матице српске за књижевност и језик*, Матица српска, Нови Сад, Ул. Матице српске бр. 1.

Уредништво
Зборника Матице српске
за књижевност и језик

САДРЖАЈ

Студије и чланци

др Драгиша Живковић, *Карловачка гимназија и проучавање српске књижевности* 5
др Радомир В. Ивановић, *Историјскокњижевни прилози Харалампија Поленаковића о Доситеју Обрадовићу, Вуку Стеф. Караџићу и Петру II Петровићу Његошу* 19
др Витомир Вулетић, *Павел Ајполонович Ровински о Његошу* 33
др Љубиша Рајковић, *Утицај дубровачке поезије на лирику Бранка Радичевића* 49
мр Радован Мићић, *Бранко Радичевић и Јован Илић* 65
др Петар Милошевић, *(Тешко) рађање лирског субјекта* 75
др Сава Дамјанов, *Стеријин приказ прве песничке збирке Бранка Радичевића* 81
др Иштван Фрид, *Историчност и универзално лирско саосећање* 85
dr Vera Vasić, *Lingvistički aspekti subordinacije agensa proagentivnog tipa u Vukovom prevodu Novog zaveta* 93
др Александар Младеновић, *Прилози тумачењу неких стихова и места у „Горском вијенцу”* 105
Голуб Добрашиновић, *Вуков Нови завјет* 121

Оцене и прикази

др Јелка Ређеп, *Радмила Маринковић, Писах и потписах* 151
мр Љиљана Пешикан Љуштановић, *Антологија српске лирске усмене поезије* 157

Упутство за припрему рукописа за штампу 161

Зборник Матице српске за књижевност и језик излази годишње трипут, у три свеске, које чине једну књигу.

Редакција XLIV књиге Зборника Матице српске за књижевност и језик закључена је 26. маја 1998. године.

Штампање завршено децембра 1998.

Издаје Матица српска, Нови Сад

Секретар Уредништва: *Др Љиљана Суботић*. Коректор: *Мирјана Јовановић*

Слова за корице израдио
Драган Вишекруна

Компјутерски слог
Младен Мозетић, ГРАФИЧАР, Нови Сад

Тираж: 720 примерака

Штампа: „Графо-офсет", Сремска Каменица

YU ISSN 0543-1220 | UDK 82(05)

ВОЈВОЂАНСКА БАНКА

ЗНАК ПРАВИХ ВРЕДНОСТИ